

1950 Ft

Fontos számunkra, hogy Huenergárdt megszerette Magyarországot, a magyarokat és a magyar kultúrát is egy olyan időszakban, amikor a nagyvilág talán egész történelmünk során a legellenségesebben nézett ránk. Ne ártassuk magunkat azzal, hogy ez különleges voltunk és egyediségünk miatt történt. Természetesen ezért is, ám mindenképpen hozzájárultak pozitív élményei, a misszió eredménye, az a viszonylagosan türelmes légkör, amiben a helyi hatóságok időnkénti túlkapásaival szemben Huenergárdt szinte mindig megtalálta az alkalmat, melyben törvényesen biztosított nyilvánosság előtt adhatta elő hitbeli meggyőződését. Itt élte legfogékonyabb fiatalkori éveit, itt alapított családot, derűlátó szemlélete és szilárd hite túlsegítette a bajokon és gondokon.

Huenergárdt később is megőrizte rokonszenvét Magyarország iránt, és a maga szerény eszközeivel akkor is képviselte, amikor egyházi felettesei Amerikában, majd ismét Európában más missziói feladatokat bízta rá. Jelleműknél fogva új területein is kamatoztathatta Magyarország soknyelvű közegében szerzett tapasztalatait. Így vált élete amerikai volta mellett sajátosan kelet-közép-európaivá, melyet pontos és beleérző történelmi munkával örökít meg a kezünkben tartott könyv.

Rajki Zoltán

EGY AMERIKAI LELKÉSZ MAGYARORSZÁGI MISSZIÓJA

CK
UCIDUS
IADO
Alapítva 1998

ISEBBSÉGKUTATÁS KÖNYVEK

Rajki Zoltán

**EGY AMERIKAI LELKÉSZ
MAGYARORSZÁGI MISSZIÓJA**

JOHN FRIEDERICK HUENERGARDT ÉLETE
ÉS KORÁNAK ADVENTIZMUSA

BUDAPEST
2004

A kötet megjelenését az Adventista Teológiai Főiskola,
a Boldog Élet Alapítvány, a Hetednap Adventista Egyház Dunamelléki
Egyházterülete és a Pünkösdi Teológiai Főiskola támogatja

A címlapon: J. F. Huenergárdt 1923 márciusában

Sorozatszerkesztő: Cholnoky Győző

Grafikai tervező: Szabó János

Felelős kiadó: A Lucidus Kiadó ügyvezetője

ISSN 1585 3144
ISBN 963 9465 23 2

© Rajki Zoltán
© Lucidus Kiadó

TARTALOM

Ajánlás (Kósa László)	7
Előszó	11
Bevezetés	17
I. Huenergárdt származása, gyermekkor és missziómunkájá- nak kezdeti évei	19
II. Huenergárdt Magyarországon	31
A) Vallási és etnikai viszonyok Magyarországon a dualizmus utolsó évtizedeiben	31
B) Az adventizmus kezdetei Magyarországon	34
C) Huenergárdt magyarországi tevékenységének első évei (1898–1902)	36
D) Munkálkodása a magyarországi misszió vezetőjeként	42
1. Egyházszerkezeti változások a Duna-medencében	42
2. Huenergárdt nemzetközi tevékenysége	48
3. A H. N. Adventista Egyház vallásszabadsági helyzete Magyarországon, majd a Duna Unió területén	52
4. Éves konferenciák Magyarországon	56
5. Huenergárdt missziós tevékenysége	63
6. Huenergárdt a visszaemlékezések tükrében	69
7. Huenergárdt munkatársai	70
8. A könyvek, folyóiratok és traktátusok szerepe az adven- tista misszióban	77
9. Laikusok az egyház életében	80
10. Adventisták felekezeti kapcsolata a Duna-medencében	84
11. Nemzetiségek és az adventista misszió. A külföldi mis- ziómunkások magyarországi tapasztalatai	90
12. Szakadármozgalmak	92

13. Huenergardt az író	94
14. Az adventista misszió fejlődése Magyarországon, illetve a Duna Unió területén a statisztika tükrében	98
III. A közép-európai népek misszionáriusa Észak-Amerikában	123
A) Hazatérése és „diplomáciai küldetése”	123
B) A kisebb népek misszionáriusa Észak-Amerikában	127
IV. Tevékenysége a Jugoszláv Unió elnökeként	135
V. Ismét Amerikában	143
VI. Huenergardt irodalmi tevékenysége magyarországi szolgálata után	147
VII. Befejezés	151
VIII. Mellékletek	153
A) Prolográfia	153
B) Konferenciák, konferenciai albizottságok, választmányi tagok és egyházszervezeti tisztviselők névsora Magyarországon, illetve a Huenergardt által irányított szervezeti egységeken	160
C) Hitelesített lelkészek, munkások, kolportőrök	171
IX. Válogatott irodalom	179

AJÁNLÁS

Magyarország lakosságának vallási összetételében a XIX. század második felében új protestáns felekezetek megjelenése hozott változást. Előbb a nazarénus, majd a baptista, a század legvégétől pedig a Heted Napi Adventista misszió gyarapította híveit. A nazarénusok és a baptisták első évtizedeinek történetét, ha nem is minden részletében, de viszonylag jól föltárta a kutatás, az adventistákét azonban mindeztidáig kevésbé, pedig az előző kettővel összehasonlítva, több vonatkozásban eltérően, azoknál tudatosabban és szervezettebben terjesztették hitüket. Ez a könyv jelentős mértékben törleszt a történetkutató adósságból. Központi alakját, John Friederick Huenergardtot (1875–1955) azzal bízták meg, hogy hazánkban az adventista missziót irányítsa és személyes térítő munkájával segítse. Volgai német születésű volt. Bár szüleivel együtt még csecsemő korában vándorolt ki az Amerikai Egyesült Államokba, kiküldői joggal feltételezték, hogy nem lesz számára teljesen idegen Közép- és kelet-Európa. Az Oroszországot elhagyó volgai németek ugyanis előszeretettel alakítottak zárt kolóniákat az Újvilágban, amelyekben hosszabb ideig őrizték magukkal hozott önazonosságukat és gondolkodásmódjukat. A korabeli Magyarországon a külfölddel való kapcsolattartásnak nélkülözhetetlen eszköze volt a német, ami tudvalévőleg az Osztrák–Magyar Monarchia belső közvetítő nyelveként is szolgált. Huenergardt azonban már Amerikában nőtt föl, tehát amerikai is volt, angol nyelvtudással. A kétféle kötődés és a többnyelvűség segítette abban, hogy megértse és becsülje a nemzeti és regionális sajátosságokat, egyidejűleg képviselje felekezte nemzetei föltartását. Mindehhez társultak kedvező személyes tulajdonságai, megnyerő alakja, barátságos egyénisége, előadói képessége, és az, hogy szerény életvitelével hitelesen képviselte mindazt, amit hirdetett.

Ezek után nem meglepő, hogy Huenergardt fontosnak tartotta magyarul megtanulni. Feladatai teljesítése közben fáradhatatlanul utazott az 1918 előtti tágas Magyarországon, beleértve Horvátországot is. Működésének szélső pontjai több száz kilométerre fekszenek egymástól, a megtett utak hossza összeadva sok ezer kilométert tesz ki. Mindezt egy olyan világban, ahol a távközlés a maihoz képest gyermekcipőben járt, az emberek egymás közti kapcsolatai nehezen hidalták át a nagyobb távolságokat. Huenergardt térbeli mozgása és a tevékenysége nyomán alakuló adventista közösségek sora arról vall, hogy őt és kíséretét sok helyen várta és fogadta egy-egy érdeklődő család, ha utólag már nem is mindig derülhet ki, hogyan alakult ez a láthatatlan hálózat. Külön figyelmet érdemel és részben magyarázatra vár, hogy az adventista misszió miért az ország keleti és déli részein volt eredményes, a nyugati részeken nem. Főltűnő az alakuló közösségek nemzetiségi sokfélesége. Német, szerb, román, ruszin nevek talán többségben együtt szerepelnek magyarokkal a missziós konferenciák tisztikarában, ami ismételten utal Huenergardt nyelvi és kulturális nyitottságára.

A misszió sikerét korántsem a nagy számok jelentik, hiszen az első világháború vége felé a mintegy huszonegymillió országban az adventisták lélekszáma alig haladta meg a kétezer főt. Mégis meggyökeresedett az adventizmus, az első, a Fogarason 1898-ban létrejött közösség után további gyülekezetek alakultak, kialakult a lelkészek, az utazó prédikátorok, a bibliaterjesztők köre, és örökségük folytonosságában máig létezik Magyarország az adventista egyház.

Fontos számunkra, hogy Huenergardt megszerette Magyarországot, a magyarokat és a magyar kultúrát is egy olyan időszakban, amikor a nagyvilág talán egész történelmünk során a legellenségesebben nézett ránk. Ne áltassuk magunkat azzal, hogy ez különleges voltunk és egyediségünk miatt történt. Természetesen ezért is, ám mindenképpen hozzájárultak pozitív élményei, a misszió eredménye, az a viszonylagosan türelmes légkör, amiben a helyi hatóságok időnkénti túlkapásaival szemben Huenergardt szinte mindig megtalálta az alkalmat, melyben törvényesen biztosított nyilvánosság előtt adhatta elő hitbéli meggyőződését. Itt élte legfogékonyabb fiatalkori éveit, itt alapított családot, derűlátó szemlélete és szilárd hite túlsegítette a bajokon és gondokon.

Huenergardt később is megőrizte rokonszenvét Magyarország iránt, és a maga szerény eszközeivel akkor is képviselte, amikor egyházi felettesei Amerikában, majd ismét Európában más missziói feladatokat bízta rá. Jellegüknél fogva új területein is kamatoztathatta Magyarország soknyelvű közegében szerzett tapasztalatait. Így vált élete amerikai volta mellett sajátosan kelet-közép-európaivá, melyet pontos és beleérző történelmi munkával örökít meg a kezünkben tartott könyv.

2004. május

Kósa László

ELŐSZÓ

„Meggyőződésem szerint ma legfontosabb feladatunk, hogy a lelkeket az Úrhoz vezessük. ... Egész tevékenységünket és anyagi eszközeinket erre a szolgálatra kell koncentrálnunk. Ma több munkával és anyagi eszközzel rendelkezünk, mint az üzenet hirdetésének kezdetén, mégis kevesebb lelket nyerünk meg az Úr számára. Életünket komolyabban meg kell vizsgáljunk. ... Ha nagyobb sikereket akarunk munkánkban elérni, az odaadóbb lelki életet és lelki erőt követel. Talán olykor szervezeti egyszerűítést is igényel. Nem sok minden érhető el azokkal az új tervekkel, amelyeket folyton lefektetünk. Sokkal fontosabb, hogy a munka lelki és isteni beállítottságú legyen, mert csak lelki erővel tudjuk a célunkat – a lélekmentést – megvalósítani. ... A lélekmentéshez szorosan kapcsolódik Isten gyülekezetének ápolása és szolgálata. Nem szabad gyülekezeteink szükségleteiről szemünket levenni. ... Különösen figyelniünk kell ebben a nehéz időben fiatalságunkra. Először a családban, aztán a gyülekezetben. ... A szülőknek mindent meg kell tenniük, hogy gyermekeik Isten igazságát megismerjék, és a gyülekezet munkásainak, hogy ifjúságunk fő célja az evangelizáció legyen. ... Aztán, kedves testvérek, ne legyetek fáradtak irodalmunk terjesztésében. Ez nem csupán hűséges könyvevangélistáink feladata. Ők nem érnek el mindenkit. ... Irodalmunk terjesztése önfennmarító missziómunka ebben a gazdaságilag válságos időben.”

(John Frederick Huenergardt)

A Hetednap Adventista Egyház (H. N. Adventista Egyház) egy világszerte elterjedt konzervatív protestáns közösség. A felekezet a hitet a Bibliára alapozza. Gondolkodásvilágában nagy hangsúlyt helyez a Második Adventre (Jézus visszajövetele) és a hét hetedik napjának, a szombatnak megtartására.¹ A h. n. adventisták a gyülekezetet azoknak a személyeknek a közösségének tartják, akiknek *„Jézus Krisztus a szívében él, akik Őt, mint Udvosítójukat elfogadják, akik Őt és egymást szeretik, és szavának úgy, amint azt megértették, engedelmeskednek. ... Ennek megfelelően nem hiszik azt, hogy mo egyedül ők Istennek igazi gyermekei. Ellenkezőleg, mivel Jézus Krisztus – az Ő missziója, élete és hite – a valódi gyülekezet ismertető jele, ezért Krisztus valószínűleg követőinek nagy része más egyházakban van. ... Az egyetlen egyház, amely a jó pásztor egyetlen nyája, különböző aklókban él. Minden olyan missziós társaság, amely Krisztust felemeli az emberek előtt, a világ evangelizálásának isteni tervéből egy részt betölt. A h. n. adventisták meg vannak győződve arról, hogy az ő egyedüli sajátos részük Isten missziójában abban áll, hogy az egész világon hirdessék Krisztus visszajövetelét, és hogy mindenki készüljön fel a Vele való találkozásra. Ez nem csupán figyelmeztető üzenet, ez mentő örömtüzenet.”*²

John Frederick Huernergardt (1875–1955), a Duna medence adventizmusának megszervezője a fenti gondolatokat külmiszionáriusi munkája végén fogalmazta meg, mintegy lelkesítő szolgálatának mottójaként.³ Tevékenységét – a korabeli adventista prédikátorokhoz hasonlóan – meghatározta Isten „utolsó megmentő üzenete”, a Jelenések könyve 14. fejezet 6–11. versében deklarált „hármasság üzenet” tolmácsolásának tudata az „elveszett világ számára”.

A három angyal üzenete a H. N. Adventista Egyház missziói identitásának lényegét jelentette. A felekezet a felülről megkezdett reformáció folytatójának tekintette magát, és küldetésének célját az egyetemes keresztény tanítások („örökkévaló evangélium”) mellett a megkülönböztető hitelvek („jelenvaló igazság”) hirdetésében határozta meg. Hitük szerint Jézus Krisztus főpapi szolgálata 1844-től a mennyi szentek szentjében egyben a vizsgálási ítélet ideje az emberiség felett. Befejezését Jézus mindenki által látható visszajövetele követi a közeljövőben.⁴ A mozgalom antikatólikus vonására utal, hogy a „babiloni paráznát” a Római Katolikus Egyházzal azonosította a felekezet, és mindazok

felett isteni ítéletet hirdetett, akik tévtanításait (például a telek halhatatlansága, gyermekkeresztesség, vasárnap megünneplése) követik. A „fenévad bélyegének” tekintett vasárnap ünneplése helyett a teremtés emlékűnnepére, a szombat megszentelésére hívták fel az emberek figyelmét. Speciális tanításuk értelmében Ellen Gould White szolgálata a Jelenések könyve 12. fejezetének 17. és 19. fejezetének 10. versében megemlített „Profétaság Lelkevel” azonos, amellyel a végidő valódi egyházának rendelkeznie kell. A felnőtt, alámerítkezéssel történő keresztséget gyakorolják.⁵ Jellemző rájuk az egészséges életmódra való törekvés. Tartózkodnak az alkohol, a dohány, a kábitószer, valamint a Szentírás által tisztátalannak tartott állatok fogyasztásától. Közülük sokan a vegetáriánus életmódot választják. Az adventisták által gyakorolt egészségügyi tanítások, különösen a helyes táplálkozás alapelveinek terjesztését missziói feladatuk lényeges elemének (hármasság üzenet jobb keze) tekintik. Egyházszervezettelük tagjaik önkéntes tizedéből és adományából tartják fenn.⁶

Huenergardt negyven éves szolgálata (1897–1937) a H. N. Adventista Egyház fejlődésének meghatározó szakaszát tartalmazza. Magyarországi munkásságát vizsgálva (1898–1918) a különböző vallású és etnikumú közép-európai adventmisszió elindítása, valamint megszilárdítása mellett szemtanúi lehetünk a felekezet európai szervezete kialakulásának. Életpályája különböző aspektusain keresztül bepillanthatunk a századforduló környékén induló nyugat-, észak- és kelet-európai misszió nehézségeibe, mint a hatóságokhoz és más felekezetekhez fűződő viszony, vagy a különböző népcsoportok missziói megközelítésének módjai területére. A magyarországi misszió vezetőjeként az ő felelősége volt munkatársainak kiválasztása, a helyi származású vezető réteg nevelése, a különböző evangelizációs és gyülekezeti intézmények (anyanyelvi irodalom és terjesztése, egészségügyi misszió, szombatiskola)⁷ kiépítésének koordinálása, illetve a gyülekezeti tagok összetartása, lelki vezetése. A Jugoszláv Unió élén töltött évek (1930–1933) már a szervezettileg „megállapodott” egyházvezető munkáját tárják elénk. Amerikai szolgálata hasonló kontrasztot mutat. A húszas években a kisebb népcsoportok közötti misszió megszervezése volt a feladata az Egyesült Államok keleti részén, míg a harmincas évek közepén „csupán” egy német gyülekezetet pásztorolt. Életpályája kezdetben az adventista prédikátorok, később a vezetők életútját mutatja be. Az áthelyezések gyakran országokat, földrészeket öleltek fel nagy rugalmasságot és alkalmazkodási képességet követelve tőlük.

A hetednapos adventisták közép-európai történetének tudományos igényű feldolgozása az ötvenes évek második felében kezdődött. Legjelentősebb alkotásként Jacob Michael Patt *The History of the Advent Movement in Germany* (Stanford University, 1958, PhD-disszertáció) művét tekinthetjük. A szerző a német adventizmus történetét gazdag adattartalommal dolgozta fel az ötvenes évek közepéig bezárólag. A hetvenes évek végén két fontos könyvet publikáltak. Raymund Ladislaw Dąbrowski és Bert B. Beach szerkesztésében tanulmánykötet jelent meg 1979-ben az első Európában tevékenykedő adventista misszionáriusának – Michael Belina Czechowski (1818–1876) – életéről.⁸ Egy évvel korábban pedig Gerhard Padderatz könyve készült el az európai adventizmus legnagyobb hatású misszionáriusának – Ludwig Richard Conradi – hamburgi munkásságáról és a németországi adventizmus kezdetéről.⁹ A hamburgi központ megalapításának századik évfordulóján rendezett konferencián az európai adventista misszió különböző területeiről jelentek meg tanulmányok.¹⁰ A nyolcvanas és a kilencvenes években több közép-kelet európai ország adventistatörténetéről szóló könyvet adtak ki. A legjelentősebbek közé tartozik Daniel Heinz *Church, State, and Religious Dissent. A History of Seventh-day Adventists in Austria, 1890–1975*. (Frankfurt A. M., 1993, Peter Lang), Szigeti Jenő *Fejezetek a H. N. Adventista Egyház magyarországi történetéből* (Budapest, 1985, H. N. Adventista Egyház) című könyve. Előbbi az ausztriai, míg utóbbi a felekezet 1945 előtti magyarországi történetét dolgozza fel. Heinz másik könyve (*Ludwig Richard Conradi. Missionar, Evangelist und Organisator der Siebenten-Tags-Adventisten in Europa*, Frankfurt A. M., 1998, Peter Lang) Ludwig Richard Conradi életének biográfikus feldolgozása szintén jelentős előrehaladást hozott a múlt feltárásában. Az erdélyi és részben az örómániai adventizmus kezdetének nem tudományos igényű feldolgozása Günther Gehann nevéhez fűződik.¹¹

A közép-kelet európai adventizmus legjelentősebb személyisége – John Friederick Huenergardt – életének rövid feldolgozására Daniel Eppler vállalkozott. Kéziratban hozzáférhető tanulmányát a *The Advent Review and Sabbath Herald* (röviden *Review and Herald*) cikkei alapján írta meg.¹² A német és a magyar nyelvű forrásanyag több információt tartalmaz Huenergardt életére vonatkozóan. A *Zions-Wächterben*, *Advent-Echo*-ban, *Botschafter*-ben, *Deutscher Arbeiter*-ben, *Adventbote*-ban, *Az Aratóban*, *Evangeliumi Munkában*, *Az Új Szóban*, valamint a *Review and Herald*-ban megjelenő be-

számolók, konferenciák, bizottsági jegyzőkönyvek, visszaemlékezések képeztek a munkám legjelentősebb információs bázisát. A Pécelen található Adventista Irattár, valamint a friedensau (Németország) és a washingtoni (Egyesült Államok) adventista levéltár, illetve Szigeti Jenő magángyűjteménye között is találtam dokumentumokat munkásságára vonatkozóan. Gondolati rendszere megismerésének fontos forrása *A szeretet uralma* (Budapest, 1941, Gyarmati és Társa) és a Balázs Gézával közösen megírt *Kik az adventisták?* (Rákospalota, 1922, Szerző kiadása) című füzetek.

Az adatgyűjtésben Bert Haloviak, Daniel Heinz, Erdélyi László és Szigeti Jenő támogatták a munkámat a rendelkezésükre álló források átadásával. A németországi kutatómunkám megvalósításának anyagi fedezetét a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj biztosította, de sok segítséget kaptam a Friedensauban található európai adventista archívumtól is. Köszönet illeti Kósa Lászlót, Katus Lászlót, Balogh Margitot, Sziklai Istvánt és Nagy Erikát, akik észrevételeikkel és tanácsaikkal segítettek a könyv elkészülését.

Valamennyiük munkáját ezúton is hálásan köszönöm.

Budapest, 2004. május 13.

Rajki Zoltán

JEGYZETEK

⁸ Don F. Neufeld (szerkesztő) – Julia Neuffer (helyettes szerkesztő) – Raymond F. Cottrell – Donald E. Mansell – George A. Sullivan (szerkesztő asszisztens) – Bobbie Jane van Dolson – Leo R. van Dolson (javított kiadás szerkesztő) *Seventh-Day Adventist Encyclopedia 10–11. kötet*. Washington, D. C. – Hagerstown (MD), 1996, Review and Herald Publishing Association, 11. kötet 525. oldal.

⁹ Gottfried Oosterwal: *Missionary in Hungary*. Budapest, 1982, H. N. Adventista Egyház, 32–33. oldal.

¹⁰ J. F. Huenergardt: *Worte des Abschieds. Advent-Echo (A. E.)* 1933. június, 44. oldal.

¹¹ Mennyei szentek szentje: A szentek szentje a zsidók szent sátorának, később a jeruzsálemi templom belső része. Területe a főpap évente egy alkalommal lephetett az engesztelés nap-

ján (J. Mózes 16. fejezet). A Zsidókhoz írt levél 8–9. fejezete szerint az ízséltetési templom, illetve sátor a mennyi elölje volt, míg a világ szentpél Jézus vette át.

¹ Szinonimaként használják a kereszttség, az alamerítkezés és a benerítkezés kifejezést.

² Az adventista hírelek megállíthatók bővebben: *A hétértéket napos írségtől adventisták hírelek*. A 27. alapvető hírelek bibliai magyarázata, Budapest, 2002, Advent kiadó.

³ Szombatiskola: A h. n. adventistákna a gyülekezeti tapok és a gyermekkel számára készült bibliai tanulmány Segítségével napi rendszerességgel tanulmányozzák a Bibliát. A hét közben tanultakat szombatonként beszélék meg a gyülekezetben kisebb-nagyobb csoportokban.

⁴ Ráymund Ladyslaw Dahrowski – Ben B. Beach (szerkesztők): *Michael Belina Czechowski (1818–1876). Results of the historical symposium about his life and work held in Warsaw, Poland, May 17–23, 1976. commemorating the hundredth anniversary of his death*. Varsó, 1979, „Znaki Zmaga” Publishing House.

⁵ Gerhard Paddert: *Conrad and Hamburg. Die Anfänge der deutschen Adventgemeinde Hamburg*, 1978, Saját kiadás.

⁶ Baldu Ed Pfeiffer – Lotmar E. Träder – George R. Knight: *The Adventists and Hamburg. Von der Ortsgemeinde zur internationalen Bewegung*, Frankfurt A. M., 1992, Peter Lang.

⁷ Günther Gehann: *Prophet das Evangelium. Die Geschichte der Adventbewegung in Siebenbürgen (Österreich – Ungarn) und Rumänien von der Gründung der Gemeinschaft bis zum zweiten Weltkrieg*. Kludenbach, 2001, Gehann Musikverlag.

⁸ Daniel B. Ezpler: *John F. Thoenesgard: A Historical Sketch of The Man and His Work* (1974, kéziratos).

BEVEZETÉS

A Közép- és Kelet-Európában elszórtan élő, az adventizmus iránt fogékonynak mutakozó némettség fontos szerepet játszott a XIX. század végén és a XX. század elején az adventizmus meghonosításában. A többi népcsoport ugyanis rajta keresztül került kapcsolatba a felekezettel Oroszországban, Magyarországon, Romániában és Bulgáriában.¹

Az adventizmus első prédikátorai és vezetői szintén a németek közül kerültek ki. A német befolyást erősítette, hogy a felekezet európai missziójának központja Hamburgban volt, valamint a kontinensen a németországi adventizmus nyújthatta a leghatékonyabb anyagi és személyi támogatást a közép- és kelet-európai misszió részére. Az első prédikátorok között viszonylag magas arányban képviselt oroszországi németek – kihasználva a kor kelet-európai német vándorlási hullámát – terjesztették új hítokeket Közép- és Kelet-Európában. Aktivitásuk hátterében az állt, hogy az adventisták jelentős része menonita² és más szabadegyházi közösségből érkezett. Az adventizmushoz csatlakozásuk előtt többen aktív kolportőr (könyvterjesztő, könyvevangélista) tevékenységet folytattak.

A tagság kétharmadát képviselő Egyesült Államok szerepe is számottevő, mert az amerikai szemináriumokban képezték az első német nyelvű prédikátorokat, akiknek egy része később visszatért az ó-hazába missziómunkásnak.³ A közös államhatár ellenére a magyar adventisták csekély kapcsolatot alakítottak ki osztrák hittársaikkal. Ennek hátterében az ausztriai adventizmus kedvezőtlen közjogi helyzete, illetve alacsony taglétszáma állhatott. A felekezet a legális működést nagy nehézségek árán egyesületi keretekben tudta biztosítani egyes nagyvárosokban. A felekezet taglétszáma még 1917 elején is csupán 141 tagot számlált az országban. Többségük Bécsben (kb. 100 fő) élt.⁴

JEGYZETEK

¹ Don F. Neufeld (szerkesztő) – Julia Neuffer (helyettes szerkesztő) – Raymond F. Cottrell – Donald E. Mansell – George A. Selivanoff (szerkesztő asszisztens) – Bobbie Jane van Dohson – Leo R. van Dohson (javított kiadás szerkesztői): i. m. 10. kötet 259–260, 11. kötet 468–469, 478–480. oldal.

² *Mennoniták*: Menno Simons (1496–1561) követői. Elvetették a gyermekkori keresztséget és az esküt. A világtól szigorúan elkülönülten éltek. Többnyire szorgalmasan dolgoztak. Szigorú egyházfegyelmiük volt. Egyéb kérdésekben a református hitvallást fogadták el. Karl Heussi: *az egyház történeti kézikönyve*. Budapest, 2000. Osiris Kiadó – Teológiai Hirdetési Egyesület. 337. oldal.

³ Daniel Heinz: *Ludwig Richard Conradi*, i. m. 41. oldal.

⁴ Daniel Heinz: *Church, State and Religious Dissent*, i. m. 74–83. oldal. *Vierteiljahrsbericht der Mitteleuropäischen Union vom 1. Januar bis 31. März 1917* *Zions-Wächter* (Z. W.) 1917. március 19; 55. oldal.

I. HUENERGARDT SZÁRMAZÁSA, GYERMEKKORA ÉS MISSZIÓMUNKÁJÁNAK KEZDETI ÉVEI

J. F. Huenergardt 1875. december 25-én született a Volga-vidéki Wiesenmüllerben (Lugovje). A térségben II. Katalin orosz cárnő 1763-as kiáltványa után jelentek meg a németek. A cárnő betelepítő politikájában Ausztriához és Poroszországhoz hasonlóan Joseph von Sonnenfels bécsi professzor elméletét követte. A tanítás szerint az ország gazdasági alapját a lakosság száma képezi. A lélekszám növelésével emelkedik az adókötelesek száma, fokozódik az állami produktivitás és az állam biztonsága. Külföldiek betelepülését szorgalmazták gazdasági, társadalmi és politikai kedvezmények segítségével. A cárnő nyugat-európaiak – elsősorban németek – beköltözését támogatta országának déli, délkeleti részére biztonságpolitikai okok miatt. A terület korábban még a kozákok uralma alatt állt és határán nomád népek éltek. A lakosság lélekszáma jelentéktelen volt és az állam iránti lojalitása megkérdőjelezhető. Másrészt az orosz parasztoknak csupán a negyede dolgozott állami földeken. A lakosság természetes növekedése nem volt elegendő az iparhoz szükséges munkaerő biztosításához, illetve a keleti és a déli részek határterületein élők gyarapításához. A kedvezőtlen folyamat ellensúlyozása érdekében a cárnő engedélyezte – a zsidók kivételével – a nem ortodoxok betelepítését.¹ Az uralkodó biztosította számukra a vallásszabadságot és az önkormányzatot. Iskoláik felügyeletét is maguk láthatták el. Mentessültek a katonai szolgálat alól és a csapatok elszállásolásának terheitől. Biztosította számukra a szabad költözési jogot. Bizonyos időre adómentességet kaptak. Néhány évtized alatt 192 virágzó városi és falusi közösség jött létre Szaratov és Szamara tartományban. Lélekszámuk 1811-ben elérte az 55 000, 1850-ben pedig a 165 000 főt. Nyelvük a 18. századi német dialektusból fejlődött ki, és benne a hesseni túlsúly érvényesült. Önmagukat speciálisan volgai-németnek, Wolgadeutschenak tartot-

ták. Többségük (90–95%) földműveléssel foglalkozott, és falun élt. Vallási sokszínűség jellemezte őket. A populáció kb. 80%-át kitevő protestánsok közül a lutheránusok 78%-ot, a kálvinisták 22%-ot képviseltek. A mennoniták aránya 0,2%, a katolikusoké valamivel több mint 20% lehetett. A különböző vallások képviselői cári parancsra vallási szempontból homogén kerületeket hoztak létre. A volgai németek létszám növekedéséhez hozzájárult, hogy nagy családokban éltek, családonként gyakran nyolc gyermekkel.²

A betelepülők jó kapcsolatokra törekedtek a szomszédos települések nem német lakosaival. Rossz termőévekben még veteménnyel, élelmiszerral és pénzzel is támogatták őket. Házastársként azonban csak a vallásukhoz tartozó németet fogadtak el. Különös erővel tiltották lányaik oroszokkal való házasságát. A gazdagabb német parasztok oroszokat, vagy ukránokat fogadtak fel cselédnek, vagy szezonális munkásnak. Az oroszok és az ukránok gyűlölték, illetve irigyelték őket. A német kolóniák melletti ortodox falvak házai a többiekhez képest azonban jobb állapotúak, felszerelésük modernebb volt. Lakosai a technika vívmányaival korábban megismerkedtek. Az oroszországi németek nem tudtak semmit sem Németországról, és nem sokkal voltak tájékozottabbak a tudományt illetően. Átvették az oroszok étkezési szokásait. A kolonisták kimerészkedve a falu világából idegennek érezték magukat. A templom, az iskola és a közösség jelentette az egyedüli élményt életükben.³

A Seelmann kerületben található Wiesenmüllert 1857. november 27-én alapította hét lutheránus család a körülbelül 40 km-re észak-keletre fekvő Balzer (Golyj Karamis) nevű településről ideköltözve. Ugyanebben az évben és a következőkben összesen 107 család érkezett különböző Volga környéki falvakból. A lakosság száma 1858. január 23-án még 770 fő volt, de 1912-ben már egy híján elérte az ötezret.⁴ J. F. Huenergardt szülei 1868 után költöztek át a közeli Warenburgból (Privalnoje) Wiesenmüllerbe, mert Huenergardt George H. nevű bátyja még az előbbi településen született 1868. március 28-án. Édesapjának neve John Michael Huenergardt és a családban legalább hét gyermeket neveltek fel, köztük négy fiút és három lányt.⁵

Még egy évet sem töltött a születési helyén, mert kilenc hónapos korában, 1876-ban szüleivel az Egyesült Államokba költözött.⁶ Kivándorlásuk összefüggésben állt az oroszországi németek 1871-ben kezdődő tömeges elvándorlásával. A népmozgás hátterében az orosz társadalomban erősödő idegenellenesség állt. III. Sándor cár – megnyerte a nacionalista irányzatot – támo-

gatta az oroszosítási törekvéseket. Rövidesen megszűntek a II. Katalin által adományozott kiváltságok. Elvesztették autonómiájukat és a katonáskodástól való mentességüket. Parókiális iskoláik elleni támadások keretében az állam előírta, hogy a német és a vallási tárgyak kivételével mindent oroszul tanítsanak. Az uralkodó célkitűzései között szerepelt a német kolóniák gyermekeinek magasabb arányú iskoláztatása az állami oktatási intézményekben. Ez vallási szempontból veszélyeztette identitásukat – az egyház és az állam szoros összefonódása miatt. A helyzetük gazdasági téren is romlott. A volgai német családok egyre kisebb birtokokon gazdálkodhattak a lakosság számának emelkedése következtében. Körükben a MIR rendszer szokása élt. Ennek keretében általában minden tizedik évben egyenlő arányban szétosztották a földet a férfiak között. A rendszer fogyatékságának tekinthető, hogy meggátolta a stabil birtokviszonyok kialakulását, ezért a tulajdonos a terület gyors kihasználására törekedett. A népesség számának növekedésével pedig csökkent az egy családra jutó földterület nagysága.⁷

A tömeges kivándorlás elsődleges célterülete az Egyesült Államok volt, ahol 1870 és 1920 között több százezer oroszországi német telepedett le. Az első évtizedben elsősorban a két Dakotát, Nebraskát, Kansast és Coloradót választották.⁸ Ebbe a hullámba illeszkedik a Huenergardt család kivándorlása is 1876-ban. Valószínűleg 1876. október elején indultak útra több családdal, rokonokkal és ismerősökkel együtt. Útjuk során a Volgán keresztül Szaratovba mentek, majd vonattal Oroszországon, Berlinen, Hamburgon keresztül Brémába érkeztek. Hajóútjuk során megálltak Liverpoolban, és 1876. november közepén kötöttek ki New Yorkban. Útjuk négy napig tartott Kansasba. Huenergardték rokonaikkal együtt Rush megyében telepedhettek le. Itt egy náluk kilenc hónappal korábban érkezett rokonuk várta őket és segített a letelepedésben.⁹ A Marion megyei Hillsboróba 1884-ben költözhettek át. A várost 1876-ban a mennoniták alapították. Rövidesen lutheránusok is betelepültek, köztük a Huenergardt család.¹⁰

A család életmódja hasonló lehetett a többi ott élő oroszországi németéhez. A telepesek megpróbálták hagyományos falusi életmódjukat új hazájukba átültetni. A falvakban eleinte minden a templom köré rendeződött, és a lakórést a lakosok számára kimért földek vették körül. A volgai németeknek csaknem fele tevékenykedett a mezőgazdaságban. A többiek – akik kevesebb vagyonnal érkeztek – városokba költöztek, vagy vasút és hídépítkezéseken.

illetve cukorrépa termelésben dolgoztak.¹¹ John Michael Huenergárdt jobb módú farmer lehetett, mert templomot építtetett és iskolát létesített.

Az oroszországi németek új hazájukban nem tudták megőrizni a templom és az iskola egységét. Ennek egyik oka volt, hogy Oroszországtól eltérően nem zárt faluközösségben éltek, hanem tanyán. Egyházi iskolákat létesíthettek volna, de oroszországi tapasztalataik miatt bizalmatlanokká váltak a mindenkori kormányzat iránt. Pénzüket és idejüket nem kívánták feláldozni utódaik tanulmányaikra. A gyermekek egy része a farmerházakban berendezett iskolákban tanult. Tanulmányaik gerincét a katekizmusok, a Biblia olvasása és a templomi énekek adták. A gyermekek másik, egyre növekvő része a nyilvános köziskolákat látogatta. Az oktatás alapjait az írás, olvasás és a számtan elsajátítása képezte. Az oroszországi németeknek az a vágya, hogy utódaikat állami iskolákban német nyelven oktathassák, nem teljesülhetett. Ezért nehézségekkel és konfliktusokkal teljes helyzet alakult ki az első évtizedekben. A többnyire női tanítók semmit nem tudtak németül, illetve az iskolások semmit sem értettek angolul. A tanítás a falvakban a farmerházaknál ugyanabban az egy szobában történt, ahol a család a mindennapjait élte. Körülbelül hét-nyolc gyerek vett részt az oktatáson. Táblaként egy falra akasztott feketére festett deszka (blackboard) szolgált. A tankönyvet a tanárnő hozta. A tanítás az ABC és a számok felrajzolásával kezdődött, és lassan a gyerekek egyre több angol, míg a tanárnő egyre több német kifejezést sajátított el.¹²

Az oroszországi német gyerekek iskolázottságát meghatározta, hogy számukra nem jelentett elsődleges szempontot a világi képzés. A gyerekek részt vettek a termőföldön, illetve a háztartásban folytatott munkában, amit szüleik fontosabbnak tartottak, mint az iskola látogatását. Ez részben a világi tudományokkal szembeni – mély vallásosságukból fakadó – szkepticizmussal magyarázható. Ugyanakkor az oroszországi kisebbségi tapasztalatok alapján a túl sok iskolai tanulás veszélyesnek tűnt a csoport vallási és etnikai fennmaradása szempontjából. Később a hatóságok kötelezték a gyermekek iskolalátogatását. A német nyelvű oktatást csak hétvégén és nyáron, vagy a középiskola magasabb osztályaiban tették lehetővé. Ez sokkolólag hatott rájuk, mivel a szabadság hazájában hasonló problémákkal küzdöttek, mint Oroszországban. Az amerikai állami iskolák azonban közvetve nem veszélyeztetették vallási identitásukat. Az etnikai identitásukhoz ragaszkodó oroszországi német emigránsok gyermekeik amerikanizálódásától félték. Ezért az angol

nyelvű, állami iskolákat ellenszenvvel fogadták. A gyermekeket is csalódás érte. Nyelvi nehézségekkel küzdöttek. Társaik ostobának és lassúnak tartották őket. Az idősebb generáció viszont nem tanult meg angolul és nem engedte, hogy gyermekeik otthon angolul beszéljenek. Eközben a tanárok az iskolásokat megbűntették, ha egymás között a németet használták. A kétnyelvűség azonban lassan kialakult a gyermekeknél. Az első amerikai generáció gyermekkorában otthon szüleivel németül, míg testvéreivel néha angolul beszélt. Idősebb korában egyre inkább az angolt alkalmazta, gyermekeik pedig már angol nyelvűek voltak. Mindent megértettek németül, de beszélni nem tudtak. Az iskola amerikanizáló funkciójával szemben a német nyelv és tradíció fennmaradásának egyetlen külső és befolyástól mentes eszköze a templom maradt az anyanyelvi istentiszteletekkel, a vasárnapi iskolával és a konfirmációval.¹³

A volgai németek egyházi keretei is módosultak. Új vallási közösségek jelentek meg körükben, és történelmi egyházaik szervezeti keretei (lutheránus, református) átalakultak. Ennek köszönhetően az oroszországi származású protestáns németek 30%-a kongregacionalista¹⁴ egyházhoz, 10%-a különböző baptista¹⁵ egyházhoz, 10%-a metodista¹⁶ és az adventista egyházhoz, 5%-a német református egyházhoz, 45%-a különböző lutheránus szövetséghez tartozott. A lutheránusok elsősorban Wisconsinban, Kansasban és Dakotában, a kongregacionalisták Coloradóban, Nebraskában, a nyugati partokon, az adventisták Kansasban és Oklahomában, a russeliták¹⁷ Kansasban, a lábmások¹⁸ Dakotában és Coloradóban, a testvérközösség¹⁹ tagjai Nebraskában és Coloradóban éltek.²⁰

A csaknem 17 ezer tagot számláló adventista misszió ezekben az években vette kezdetét az amerikai németek körében. Kulcsfigurája a karizmatikus személyiségű, fáradhatatlan Ludwig Richard Conradi²¹, aki a Battle Creek-i adventista lelkészképző szeminárium elvégzése után 1881 áprilisában indította el a német missziót. 1885 végéig felkereste Iowa, Dél-Dakota, Wisconsin, Nebraska, Minnesota, Kansas és Pennsylvania államok német telepét. Néhány év alatt megközelítőleg 700 személyt nyert meg az adventizmus számára.²²

Conradi S. S. Schrockkal 1884-ben látogatott a Marion megyében élőkhöz. Eredményeként J. M. Huenergárdt családja – más oroszországi német telepekkel együtt – csatlakozott az egyházhoz. Az egy-két ezer lakosú Hills-

boróban és Lehighben egy-egy gyülekezet alakult, összesen 250 fővel. Akkoriban a világ legnagyobb német nyelvű adventista gyülekezeteinek számítottak. A felekezet híveinek többségét mennonita bevándorlók képezték. Maga J. F. Huenergardt 1892. április 1-én keresztkellett meg.²¹

Valószínűleg 1887-ben Lehighben alakult meg az első német nyelvű bibliaiskola, ami a következő évben Hillsboróba költözött. Gyülekezeti iskolaként funkcionált. Célja az emberek kiképzése a német misszió számára. Hallgatóinak többségét hillsborói, lehighi és a schafferi gyülekezet tagjai alkották. A diákokat Hugo J. Schnepfer oktatta. Minden nap volt tanítás. A bibliai tárgyak mellett egyháztörténetről, angoltól, könyvevangelizációtól kezdve a könyvelési ismeretekig számos tárgyat oktattak. A hallgatók közül később negyvenen léptek egyházi szolgálatba. Többen misszionáriusi feladatot is vállaltak más országokban.²² J. F. Huenergardt is egyik hallgatója volt az iskolának, és aktívan részt vett a gyülekezeti életben. Képességeire utal, hogy már 14 éves korában megválasztották gyülekezeti szombatiskola titkárnak.²³ George nevű bátyja szintén látogatta az iskolát. Vele együtt végezte el az Union College (Lincoln, Nebraska) német tagozatát 1894 és 1897 között. Tanáruk az 1894-ben Európából visszatért Julius Theodor Böttcher. Huenergardt tehát prédikatori képzését az úttörőmissziói tapasztalatokkal rendelkező, Európa nagyvárosaiban tevékenykedő személytől kapta.²⁴

Böttcher tanárként alaposságával és rendkívüli emberszeretettel elnyerte a diákok rokonszenvét. Bátorította őket az aktív ifjúsági egyesületi életre. Jelmondata meghatározó parancsot adott Huenergardt számára: „Nem szabad egy pillanatot sem kihasználatlanul hagyni.” Célja az volt, hogy megnyerje tanítványait a németek közötti missziómunkára. Szerette anyanyelvét, és kihangsúlyozta német származását. Diákjaival megértette, hogy nem elég csak a Bibliát tanulmányozniuk, hanem a gyakorlati dolgokra is figyelmet kell fordítaniuk. Szabad óráiban – diákjainak példát mutatva – missziómunkát folytattak. Ám a lelkészképzés emberi tényezőiről sem feledkezett meg. A megfelelő hangképzést, a kifogástalan öltözködést, udvarias viselkedést és az erkölcsös magatartást is fontosnak tartotta. Az ünnepélyességre, a barátságos viselkedésre, a határozottságra és a gyorsaságra külön hangsúlyt helyezett. Tanítványai szabadidejükben felkeresték a német anyanyelvűeket, és a korabeli gyakorlatnak megfelelően a könyvevangélista munkában is részt vettek a lelkész szolgálatba lépés előtt.²⁵

Igy zajlott le Huenergardt felkészítése a missziómunkára: a kisebbségi lét az Egyesült Államokban, az otthoni, gyülekezeti és iskolai neveltetése megadta számára az alapot a soknemzetiségű országban végzendő misszióhoz. Oroszországi németként átélte a kisebbségi létből fakadó problémákat. Tudta mit jelent az anyanyelvhez, kultúrához való ragaszkodás. Már Amerikában megtapasztalta, hogy az eredményes munkához elengedhetetlenül szükséges az ország nyelvének elsajátítása. Kultúrájukat, gondjaikat, problémáikat nem elég megismerni, hanem azonosulni kell velük. Ezt érvényesnek tartotta a kisebbségek esetében is. Később az egyik, Magyarországra helyezett fiatal német lelkésznek, aki a románok között kívánt dolgozni, a következőket írta: „Ha te idejössz, akkor a román nyelvet meg kell tanulnod, és remélem, hogy hamarosan egy jó román lelkész.”²⁶ A világhoz, a más kultúrákhoz, a többséghez való alkalmazkodás mellett mindvégig meghatározta életét a nemzeti öntudatosság fontosságának tudata, és az otthoni, valamint az iskolai környezetben szerzett tapasztalatai.

Huenergardt tanulmányainak befejezése után 1897 júniusában megérkezett Hamburgon keresztül Berlinbe, a Német Misszió éves konferenciájára. Valószínűleg a Conradival jó barátságban levő Böttcher közvetítésével került Európába. A berlini konferencián mint kezdő lelképásztör szemtanúja lehetett az adventizmus dinamikus fejlődésének a Conrad által vezetett Német Misszióterületen. Egy év alatt 18 gyülekezetet, csoportot vettek fel, a taglétszám pedig 259 fővel (29,23%) emelkedett. Megérkezésének évében 1897-ben a világ összes adventistájának (56 436 fő) 15%-a (8118 fő) élt Észak-Amerikán kívül. Európában ekkor a felekezetnek 4904 tagja volt, amelyből 1145 a Német Misszióterületen (Német Birodalom, Hollandia, Osztrák–Magyar Monarchia, Balkán) található. Ennek 90%-a a Német Birodalom területén élt, legtöbben Hamburgban (kb. 200 fő) és Berlinben (kb. 100 fő). A tagság többi része az ország különböző pontjain kisebb gyülekezetekben, csoportokban gyakorolta hitéletét. A 107 millió fő által lakott misszióterületen mindössze húsz adventista munkás dolgozott (hat felszentelt lelkész, nyolc utazópredikátor, hat biblia munkás), és közöttük tevékenykedett utazópredikátorként 1897 nyaráról Huenergardt.²⁷

A berlini konferencia után Huenergardt 1897 augusztusában Hamburgban találjuk. Munkájának gyümölcseként szeptember 18-án hat főt keresztkellett meg Conrad. Talán még ebben a hónapban, de legkésőbb októberben Brémába került, ahol egy G. Schuberth nevű utazópredikátorral dolgozott együtt. A

városban 1897. szeptember 11-én alakult meg a gyülekezet. A missziómunkát Schubert és Huenergardt a brémai áruházban tartott előadásokkal folytatta, bevonva a gyülekezeti tagokat. Huenergardt ezután rövid látogatást tett a szervezett adventista csoporttal nem rendelkező Braunschweigben. Novemberben pedig Kielben Otto Lüpkével és feleségével dolgozott. Kapcsolatuk a későbbiek során meghatározó a magyar misszió szempontjából, mert Lüpke-t választották meg az 1899-ben induló friedensau misszióiskola vezetőjévé, ahol a magyarországi lelkészek, missziómunkások nagy részét képezték. Tisztségét egészen haláláig, 1914-ig töltötte be.³⁰ A kielői munka nehezen indult. Végül 1898 tavaszán három baptistát vettek fel a közösségbe, és még ez év július 1-jén öt fő keresztkellett meg. A taglétszám 14 főre bővült, és Conradi önálló csoportot alapíthatott. Júniusban valószínűleg ismét Hamburgban dolgozott. A Német Egyesület éves közgyűlésén 1898 júliusában Magyarországra, Erdély területére helyezték.³¹

Huenergardt európai tevékenységével egy időben strukturális változásokra került sor az európai adventista missziókban. Döntés született 1897-ben arról, hogy a következő évben megszervezik az Európai Uniókonferenciát. Szervezeti egységei Közép-európai, a Dán, a Svéd, a Norvég és a Német Egyházterület, valamint a Brit és az Orosz Misszióterület voltak, székhelye pedig Hamburg.³² Az uniót 1898. július 8–14 között hozták létre Hamburgban. Az eseményen a Generál Konferencia és az európai egyházterületek, illetve a misszióterületek vezetőin kívül részt vett a német lelkészkar, köztük Huenergardt.³³

A megválasztott unióbizottságba a területek vezetőit delegálták. Az etnikai feszültséget a főtisztségek és a munkaközpontok szétosztásával igyekeztek elkerülni. Ezért az unió központja Hamburgba, Németországba került, de vezetőjének a dán Olsent nevezték ki. Az unió pénzügyeit Londonban intézték, mert a pénztáros az angol William T. Barlett (1870–1947) lett. Jegyzőnek Niels Clausen (1851–1925) választották, aki Koppenhágában lakott. Az unióbizottság tagjai Olsen (Dánia), Holser (Svájc), Prescott (Anglia), Conradi (Németország) és Johnson (Norvégia) voltak. Az unió a misszióterületek tizedének a tizedéből és egyéb adományokból gazdálkodott. A kiadásokról az unió vezetőjének a különböző területek elöljáróival egyeztetnie kellett. Az unió missziós tevékenysége kiterjedt Ázsia és Észak-Afrika egy részére. Az európai uniókonferenciát július 15. és 25. között a Német Misszióterület éves

Az Európai Uniókonferencia (1898–1901)

közgyűlése követte, amely egyesületté alakult L. R. Conradi vezetésével, és Németországon kívül az Osztrák–Magyar Monarchia, Románia, Bulgária, valamint Szerbia területét foglalta magába. A közel hét millió km²-en körülbelül 210 millió ember élt, és közülük csupán 1422 fő vallotta magát adventistának.³⁴ Az Orosz Misszióterület mintegy 1000 tagja (5,5 millió km²-en több mint 100 millió lakos) sajátos helyzetben volt. Szervezetileg nem tartozott ugyan a Német Egyházterület kötelékébe, de felügyeletét mégis ez az egyházkerület látta el.

JEGYZETEK

- ¹ Detlef Brandes: *Einwanderung und Entwicklung der Kolonien*. In: Gerd Stricker (főszerkesztő): *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Russland*. Berlin, 1997, Siedler Verlag, 50. oldal.
- ² Egyes becslések szerint 1775-ben kb. 23000-en lehetek. A lélekszámuk 1775 és 1813 között 140%-kal, míg 1815 és 1861 között 300%-kal emelkedett.
- ³ Fred C. Koch: *The Volga Germans in Russia and the Americas, from 1763 to the Present*. London, 1984, The Pennsylvania State University Press, University Park and London, xv, 8, 35–36, 83. oldal, Detlef Brandes: i. m. 51–53, 63. oldal.
- ⁴ Detlef Brandes: i. m. 96, 99, 101. oldal.
- ⁵ Richard Sallet: *Russian-German Settlements in the United States*, Fargo, 1974, North-Dakota Institute for Regional Studies, 161. oldal, www.freepages.genealogy.rootsweb.com/~jeruslanachrichten/wiesenmüller.htm
- ⁶ H. O. Olson: Huenergardt. *Review and Herald* (R. H.) 1923, december 6; 22. oldal.
- ⁷ A. Zeiner: Lebensatz Bruder Huenergardts. *Der Adventbote*, 1956, február 15; 61. oldal.
- ⁸ Fred C. Koch: i. m. 195–204. oldal, Detlef Brandes: i. m. 90. oldal, Gerd Stricker: Von der Anfängen bis 1941. In: Gerd Stricker: i. m. 452–457. oldal, LaVern J. Rippley: Richard Sallet's Russian-German Settlements in the United States. In: Richard Sallet: i. m. 3. oldal.
- ⁹ Az 1920-as években a németek száma az első, és 303532 főre az első és a második generációs oroszországi németek száma. Richard Sallet: i. m. 44–45, 110–112. oldal.
- ¹⁰ Lizzie Bardel: Der Geist der ersten Zeugen. *Botschafter*, 1944, 7. 55. oldal.
- ¹¹ R. H. 1923, december 6; 22. oldal, Daniel Eppler: i. m.
- ¹² Susanne Janssen: Vom Zarenreich in den amerikanischen Westen: Deutsche im Russland und Russlanddeutsche in den USA (1871–1928): Die politische, socio-ökonomische und kulturelle Adoption einer ethnischen Gruppe im Kontext zweier Staaten. Münster, 1997, Lit Verlag, 162–165. oldal.

- ¹³ Susanne Janssen: i. m. 229–231, 234. oldal.
- ¹⁴ Susanne Janssen: i. m. 231–237. oldal.
- ¹⁵ Kongregacionalisták: A „zaránok atyák” utódai. Szeparatista angol puritán közösséghez tartoztak. A kongregacionalistáknál sajátos szervezeti alapelv érvényesül. Látszólag csak az egyes gyülekezetek léteznek. A kongregációk egymással egyenrangúak, teljesen függetlenek az államtól, és más kongregációkkal együtt nemzeti zsinatot hívhatnak össze. Tanai a kálvini teológiához igazodnak. (Karl Heussi: i. m. 380, 501. oldal.)
- ¹⁶ Baptisták: Az első baptista gyülekezetek az 1610-es években alakultak meg John Smyth tevékenysége nyomán. Dogmatikai területen a protestáns – elsősorban a kálvinista – tanítást vitték tovább. Jellemzőjük, hogy keresetségeként az alámerítkezést fogadják el. Történelmük során számos csoportra bomlottak. (Karl Heussi: i. m. 383, 500. oldal.)
- ¹⁷ Metodisták: Alapítói John Wesley és George Whitefield. Az anglikán egyház belső mozgalmaként indult és 1739-ben alakult meg az első metodista gyülekezet. A megteremtés fontosságát hirdetik. Tanítás dolgában lényegében az anglikán egyház tanait vallják. (Karl Heussi: i. m. 422–423. oldal.)
- ¹⁸ Russeliták: A ma Jehova Tanúinak nevezett egyházat sokáig *kowoty biblikusainak* hívták, de a köznép russelitáknak is szólította őket. Charles T. Russell (1852–1916) alapította a csoportot. Tanításuk a történelem során jelentős változtatáson ment át. A mozgalom mindvégig hirdette a bűnös világ összeomlását. Elvetik a Szentháromság és a lélek halhatatlanságának tanát, de hisznek a választottak feltámadásában. Tagadják az egyházi, valamint a világi hatalmat és törvényt. Nem fognak fegyvert. Szerintük Jehova ezeréves uralma 1914-ben kezdődött. (Hunyadi László: *A világ vallásföldrajza. Vallástörténet és világföldrajz*. Budapest, 1995, Végeken Kiadó, 231–232. oldal.)
- ¹⁹ Lábmorók: Isten Egyháza nevezett szabadegyházi közösség népies neve. A bemerítés és az úrvacsora mellett a lábmorás szertartást is gyakorolják. (Fehér Ágnes: *A szabadegyházak*. In: Gesztelyi Tamás (szerkesztő): *Egyházak és vallások a mai Magyarországon*. Budapest, 1991, Akadémiai Kiadó, 135. oldal.)
- ²⁰ Testvérközösség: Philipp Spener hatására megindult mozgalom. Alapgondolata, hogy a megtér keresztények minden gyülekezetben gyülekezeti alkotnak. Magát a közösséget Nikolaus Ludwig von Zinzendorf gróf alapította Szászországban a binokára letelepedett cseh–morva testvérek csoportjából pietista elvek alapján 1727-ben megújult testvérközösség néven. A közösség más-más formában a világ különböző részein megjelent. (Karl Heussi: i. m. 408–410, 501. oldal.)
- ²¹ Richard Sallet: i. m. 90–91. oldal.
- ²² A fontosabb adventista vezetők és lelkészek rövid életrajza a Prolográfiában ismeretlem.
- ²³ Daniel Heinz: *Ludwig Richard Conrad* i. m. 39–43. oldal.
- ²⁴ Daniel Heinz: *Ludwig Richard Conrad* i. m. 42. oldal, H. N. Adventista Egyház magyarországi gyülekezeteinek 1908-as névsora. (Szigeti Jenő gyűjteménye – Sz. J.)
- ²⁵ P. H. Hermann: Eine besondere Jubiläumsfestlichkeit. *Botschafter*, 1949, 9. 69–70. oldal, Daniel Heinz: Die Anfänge der Adventbotschaft unter den Deutschen in Nordamerika. *A. E.* 1980, október 15; 11–12. oldal.
- ²⁶ *Der Adventbote*, 1956, február 15., 61. oldal.

- ²⁰ R. H. 1923. december 6.: 22. oldal. Don F. Neuffer (szerkesztő) – Julia Neuffer (helyettes szerkesztő) – Raymond F. Cottrell – Donald E. Mansell – George A. Selivanoff (szerkesztő asszisztens) – Bobbie Jane van Dolson – Leo R. van Dolson (javított kiadás szerkesztő). i. m. II. kötet 211. oldal.
- ²¹ Könyvvevőlista (kuplond): A felekezet könyveit, folyóiratait és egyéb kiadványait háziórára terjesztette és az általa forgalmazott összeg bizonyos százalékát kapta meg fizetésül.
- ²² J. Christoffers: Vom Ostseesee bis Donauland. Z. H. 1911. március 20.: 114. oldal.
- ²³ *Felszentelt lelkész*: Olyan lelkész, aki keresztelhet, eskethet, orvosorát oszthat, és a hitkönyvébe tartozó gyülekezetekben szavazást vezethet le.
- Ülőző prédikátor*: Nem felszentelt lelkész. A szórvány gyülekezetek csoportok lelkigondozását végzi.
- Bibliamunkás*: Kezdő prédikátor. Helyhez kötötten egy körzetet pásztorkodik.
- H. F. Schubert: Bericht der jährlichen Versammlung des deutschen Missionsfeldes. Z. H. 1897. augusztus, 52–58. oldal.
- ²⁴ Chronik Friedensau: Von der Klappermühle zur Theologischen Hochschule 1899–1999. Hamburg, 1999. Theologische Hochschule Friedensau. 70. oldal.
- ²⁵ Vermichtet. Z. H. 1897. augusztus, 64. oldal. L. R. C.: Fortschritt des Werkes. Z. H. 1897. október, 74. oldal. Vermichtet. Z. H. 1897. november, 88. oldal. Vermichtet. Z. H. 1898. január, 8. oldal. L. R. C.: Fortschritt des Werkes. Z. H. 1898. április, 25. oldal. L. R. C.: Fortschritt des Werkes. Z. H. 1898. június, 41. oldal. L. R. C.: Fortschritt des Werkes. Z. H. 1898. július, 50. oldal. H. F. Schubert: Die achte jährliche Versammlung des deutschen Missionsfeldes. Z. H. 1898. augusztus, 61. oldal.
- ²⁶ Oroszország szervezetileg nem tartozott közvetlenül a Német Egyházterülethez, de felügyeletet onnan kaptak.
- Barry David Oliver: *SDA Organizational Structure Past, Present and Future*. Berrien Springs (MI), 1989. Andrews University Press. (Seminary Doctoral Dissertation Series Volume XV.) 143. oldal. Gierhard Paddoratz: i. m. 153. oldal.
- ²⁷ L. R. C.: Die europäische Unionkonferenz. Z. H. 1898. augusztus, 57. oldal.
- Egyházterület* (rövidítve terület): több gyülekezetet magába foglaló szervezeti egység. Németországban és a német befolyás alatt levő területeken az egyesületi kifejezést használták, míg az Egyesült Államokban a konferenciát.
- Az uniós terület*: az uniós területet magába foglaló szervezet.
- Missionterület*: Az egyházterületnél alacsonyabb szintű szervezeti egység. Nem rendelkezik önálló anyagi gazdálkodással. Tisztségviselőinek kiválasztásában az uniós nagyobb felekezeti testület rendelkezik, mint az egyházterület esetében.
- A Generál Konferencia* az egyházszervezet legnagyobb egysége. Átfogja a világ minden részén levő uniósokat.
- ²⁸ Z. H. 1898. augusztus, 57–58. oldal, I. M. Part i. m. 130–133. oldal.

II. HUENERGARDT MAGYARORSZÁGON

A) Vallási és etnikai viszonyok Magyarországon a dualizmus utolsó évtizedeiben

Huenergardt Magyarországra érkezésekor az ország egyházait hivatalosan az 1895. évi 43. törvénycikk szabályozta, és biztosította a szabad vallásgyakorlatot a közérkölciség kívánalmai sorában.¹ Az egyházakat három kategóriába sorolta. A bevett vallásfelekezetek (a latin, a görög és az örmény szertartású római katolikus, református, evangélikus, görögkeleti szerb és román, unitárius, izraelita) számos előnnyel rendelkeztek, élvezve az állam anyagi, erkölcsi és politikai támogatását. A törvényesen elismertek számára (1905-től a baptisták, 1916-tól az iszlám vallás) biztosították a szabad működés lehetőségét különösebb kedvezmények és állami támogatás nélkül.² Az *el nem ismert* (vagy *megtört*) felekezeteket a gyülekezési jog általános szabályai alá helyezték és általában rendőri ellenőrzés alá vonták összejöveteleiket. A magyar egyházpolitika liberalizmusát tükrözte, hogy engedélyezte a felekezetnélküliséget, bevezette a polgári házasságot, valamint az állami anyakönyvezést. Az *el nem ismert felekezetek* tagjainak többsége ezért a felekezetnélküli kategóriát választotta. A korábbiakkal ellentétben megszűntek a házasságkötések, születések, temetések körüli viták a hatóságokkal és a történelmi egyházakkal.³

A legnagyobb kihívást Huenergardt és munkatársai számára az ország etnikai és vallási sokszínűsége jelentette. Például az 1910-es évek elején J. Christoffers csodálkozva jegyezte meg, hogy Dél-Magyarországon egy puszta házban megtartott imaórán románul, magyarul, horvátul, németül és angolul beszéltek.⁴ A századfordulón nem csupán nyelvi és kulturális problémák okoztak nehézséget, hanem a korszakra jellemző nacionalista közhangulat is.

Utóbbi a magyar asszimilációs törekvések és a különböző etnikumok nemzetiségi mozgalmainak formájában jelentkezett. 1900-ban az ország lakosságának 51,4%-át magyarok, 16,6%-át románok, 11,9%-át németek, 11,9%-át szlovákok, 3,1%-át szerbek, 2,5%-át rutének, 1,2%-át horvátok, 1,4%-át egyéb népcsoportok alkották. A korszakra jellemző magyarosodás elsősorban spontán társadalmi folyamat eredménye. Ezt leginkább a tőkés fejlődés, a gazdasági növekedés, a földrajzi és szociális mobilitás, valamint a városiasodás segítette elő. Magyarország etnikai kevertségét mutatja, hogy a 413 állami közigazgatási járás közül csak 52%-ban alkotott valamely nemzetiség 80%-nál nagyobb többséget: 198 járásban pedig jelentős, 20%-ot meghaladó nyelvi kisebbség élt. Ebből következően gyakori volt a két- vagy többnyelvűség. A magyarok 17,2%-a beszélt legalább egy nemzetiségi nyelvet, a nem magyarok 11,1%-a beszélt magyarul.¹

Ugyanekkor a lakosság 48,7%-a római, 10,9%-a görög katolikus, 14,4%-a református, 13,1%-a ortodox, 7,5%-a evangélikus, 4,9%-a izraelita és 0,4%-a unitárius volt. A vallási és a nemzetiségi hovatartozás között szoros kapcsolatot figyelhetünk meg. A magyarok több mint fele latin szertartású római katolikus, közel egyharmada református volt. Jelentős vallásnak számított még körükben az evangélikus, a görög katolikus és a 19. század második felétől az izraelita vallás. A németek 2/3-át római katolikusok, 1/5-et evangélikusok alkották, de a német anyanyelvű zsidóság is meghatározó kisebbséget jelentett. A szlovákok több mint kétharmada római katolikus és negyede evangélikus, illetve a görög katolikusok is megtalálhatóak voltak közöttük. A románok közel kétharmada az ortodox-, és valamivel több mint egyharmada a görög katolikus egyházhoz tartozott. A ruszinokat szinte kizárólag görög katolikusok alkották, míg a horvátokat katolikusok. A szerbek több mint a 80%-a ortodox volt, de 16% római katolikus kisebbség élt közöttük. A római katolikusok 60%-ban magyarok, 16–17%-ban németek és szlovákok voltak. A görög katolikusok 60%-át románok, 23%-át ruszinok képezték, de jelentős kisebbséget alkottak a magyarok és a szlovákok. Az ortodoxok háromnegyed részét románok és 20%-át a szerbek képviselték. Az evangélikusok között a németek és a szlovákok közel azonos arányt (38% és 34%) tettek ki, de a magyarság súlya (26%) is jelentősnek bizonyult. A reformátusokat és az unitáriusokat szinte kizárólag magyarok alkották. Az izraelita vallás híveinek kétharmada magyar, egyharmada német nemzetiségűnek vallotta magát.²

A többnemzetiségű egyházakban etnikai villongások is előfordultak. A görög katolikus egyházban magyar–román ellentét tört felszínre. Victor Mihályi gyulafehérvári–fogarasi görög katolikus érsek 1899-ben tiltakozott a magyar katolikus autonómiamegmozgalomba való beolvasztás ellen. Hangsúlyozta, hogy a románok inkább lemondanak az unióról, minthogy az egyházi függetlenségüket feláldozzák. A román unitus érsek a tartományában élő 70 ezer magyar görög katolikkal kapcsolatban mindent elkövetett, hogy ne csatolják el őket. Tiltakozott a magyar liturgikus nyelv bevezetése ellen, és nacionalista román papokat küldött a magyar hívek közé. Demetriu Radu lugosi görög katolikus püspök pedig csak magukat románoknak valló személyeket vett fel papnövendéknek. A nemzetiségi ellentétek különösen az önálló magyar görög katolikus egyházmegye létrehozásának kapcsán törtek elő a politika szintjére emelve a problémát.³

A római katolikus egyházat is érintette a nemzetiségi kérdés. Az egyház figyelmét azonban nem kerülte el a nemzetiségi érzékenység, és gondoskodott hívei anyanyelvi lelki gondozásáról. A nemzetiségi kérdés a hazai katolikus délszlávoknál (bunyevácok, sokácok, vendék), a görög katolikus ruszinoknál és a katolikus németeknél nem okozott komolyabb összeütközést a hívek és az egyház között. A problémák elsősorban a szlovákoknál jelentkeztek, mert a szlovák nemzeti mozgalomba a katolikus papok is bekapcsolódtak.⁴

Magyarországon a 19. században megjelenő szabadegyházak – nazarénusok, baptisták, adventisták – vegyes nemzetiségi hátterrel indultak. Nemzetiségi nyitottságuk jelentette missziójuk sikerének titkát. Már Szeberényi Lajos békéscsabai evangélikus esperes-lelkész felfigyelt arra, hogy a soknemzetiségű Bácskában a nazarénusok között a megkeresztelkedett ember feltétel nélkül testvér lett, tekintet nélkül a nyelvi különbözőségeire. Az Osztrák–Magyar Monarchia baptista lelkészeinek 1892. május 5-én tartott értekezletének résztvevői örömmel állapították meg, hogy a nemzetiségi konfliktusok a gyülekezetekben elhalványulnak. A baptista egyház vegyes etnikai összetételét tükrözte 1910-ben, hogy 8900 magyar (51,4%), 6750 román (39,2%), 900 német (5,2%) és 650 szlovák (3,8%) baptista élt Magyarországon.⁵ A baptisták életében az 1890-es évek közepén az egyházalapító Henrik Meyer németesítő törekvése miatt változás következett be. A magyar gyülekezetek önállósultak, majd 1894-ben megalapították az egységes magyar szövetséget, és ez etnikai alapú szakadást jelentett.⁶ Az adventista misszióhoz hasonlóan a metodizmus is az 1890-

es években kezdte el működését Magyarországon. Első misszionáriusai szintén németek voltak. Az adventizmussal ellentétben kevesebb gondot fordítottak a különböző etnikumok közötti misszióra. Magyar nyelven csupán 1907-től végeztek térítő munkát, de például Budapesten nem volt magyar prédikátoruk. Követők száma 1911-ben 670 volt, többségük az ország déli részén.¹¹

B) Az adventizmus kezdetei Magyarországon

Az első Európában dolgozó hetednapú adventista misszionárius Michael Belina Czechowski volt, aki Magyarországon is tevékenykedett 1869-ben Pest és Buda környékén. Tartós eredményről azonban nincs tudomásunk.¹² Az adventizmus gyakorlatilag az 1890-es évektől eresztett gyökeret Magyarországon összefüggésben a felekezet kelet-európai és a balkáni német kisebbség közötti evangelizációs tevékenységével. A kialakult adventista csoportok lelki gondozásában L. R. Conradi töltött be kulcsszerepet, aki Németországból kereste fel rendszeresen őket. Útja során többször átutazott Magyarországon, ami elindította az adventista missziót a Kárpát-medencében. Első magyarországi látogatásakor Conradi Erdélybe utazott, hogy anyagot gyűjtsön az erdélyi szombatosokról.¹³ Ennek során megismerkedett Kolozsváron a német származású, de magyar nyelvet is beszélő baptista vallású Johann Rottmayerrel. Conradi a kilencvenes években tett körútjain többször felkereste Kolozsvárt, így érthető az adventista misszió magyarországi bázisát miért a Rottmayer család és baráti köre alkotta. Rottmayer angol, német és magyar nyelvet jól beszélő Mária nevű lányát 1892 végétől, vagy 1893 elejétől a hamburgi adventista kiadóhivatal alkalmazta. Munkájának gyümölcseként 1896-ig egy könyvet, röplapsorozatot és öt traktátust adtak ki magyar nyelven.¹⁴

Conradi Rottmayeréknél keresztül felvette a kapcsolatot Szalay József nagybecskereki református lelkésszel, a magyar belmissziós mozgalom egyik vezető egyéniségével. Következményeként a *Keresztény*, illetve a *Keresztény Evangélista* című folyóirat adventista forrású, elsősorban egészségügyi cikkeket közölt. Az Első Magyar Missziótársulat adventista irodalmat is terjesztett. A kapcsolat legjelentősebb eredménye E. G. White *Jézushoz vezető út* című könyvének kiadása 1894-ben, amely különösen a „bibliai emberek” között vált népszerűvé.¹⁵

Az első adventisták Magyarországon a németek közül kerültek ki. Többen bevándorlók, vagy azok első generációs leszármazottaként éltek az országban. Az adventizmus németek közötti terjedésének kulturális, nyelvi okaként jelölhetjük meg, hogy az első misszionáriusok németek voltak, akik átutazóban voltak, vagy rövidebb-hosszabb ideig tartózkodtak az országban. Többségük nem beszélt az országban honos egyéb nyelveket. Conradin kívül átutazóban néhány napot töltött Kolozsváron Heinrich J. Löbsack is 1895 novemberében. Biztatást jelentett a későbbi munkálkodásra vonatkozóan, hogy hallgatóságának többségét magyarok alkották. Egy hónappal később G. Wagner járt Kolozsváron és Brassóban. Az úrvacsora osztás mellett néhány előadást tartott. Wagner az 1896/97-es években felszentelt adventista lelkész-ként Németországban, Csehországban, Romániában, Bulgáriában és részben Erdélyben dolgozott. Egy-egy helyen mindig a helyi munkásnak segített a misszióban, és a felszentelt teendőket végezte.¹⁶

Első rendszeres külföldi misszionáriusként a sziléziai Gorlitzből érkező ugyancsak német anyanyelvű Benecke működött az országban. Szolgálatát 1893 őszén könyvterjesztőként kezdte Budapest környékén. Az egyház hosszabb időre szerette volna az országba helyezni, ezért elkezdett magyarul tanulni, és lépéseket tett tevékenységének legalizálására. Nyelvi okok miatt elsősorban az erdélyi szászok és a bánági németek között dolgozott Kolozsvár, illetve Temesvár központtal. A Rottmayerrel végzett közös evangelizáció eredménye, hogy Conradi Kolozsváron 1894. március 17-én megtarthatta az első szombati istentiszteletet. Ám Benecke tevékenységét gátolta, hogy nem sikerült beszereznie a működéséhez szükséges engedélyeket. Munkáját közöny fogadta, ezért Pozsonyba ment 1896 közepén. Az iratok terjesztésében nehézségei támadtak. Elhagyta végül az országot és valószínűleg kilépett a szolgálatból, mert nevével később nem találkozunk az adventista konferenciák jegyzőkönyveiben. Erőfeszítésének sikertelensége felvetette az egyház vezetőiben, hogy új munkást küldjenek az országba, mert Rottmayer idős kora miatt már képtelen volt a szervezett missziót megalapozni.¹⁷

Az első magyarországi származású missziómunkás a német Wilhelm J. Tentesch volt. Munkáját kolportőrként kezdte 1895-ben. Elsősorban az erdélyi szász településeken dolgozott, de a felvidéki németeket is felkereste a felekezet irodalmával. A Német Unió 1897 nyarán missziómunkássá nevezte ki, ezért Tentesch az irodalomterjesztés mellett bibliai munkát is végzett.¹⁸ Az

evangelizációs tevékenység nehézségeit tükrözte, hogy 1895. december 31-én nyolc gyülekezeti tag lakott az országban, és csak 1898 nyarán alakult meg az első közösség tíz taggal. A Magyar Királyság területén ekkor még csupán 25 adventista élt. 70–80%-uk erdélyi német, kiknek többsége baptista környezetből érkezett.¹⁹

C) Huenergardt magyarországi tevékenységének első évei (1898–1902)

Az 1898-as hamburgi éves konferencia után indult Huenergardt Magyarországra. Útja során találkozott a magdeburgi, majd a hallei gyülekezeti tagokkal. Egy-két napot elidőzött Prágában, majd Bécsbe utazott, ahol megismerkedett ifjabb Rottmayer Jánossal, a Brit Bibliatársulat igazgatójával. Budapestre 1898. augusztus 21-én érkezett. Délelőtt felkereste a város egyetlen adventistáját, a dadaként szolgáló Nagy Györgynét, akivel tolmács segítségével beszélgetett. A délutáni órákat a város nevezetességeinek megtekintésével töltötte. Másnap hajnalban érkezett a kolozsvári pályaudvarra, de ott senki sem várta. Poggyászával a nagy porban és forróságban nehezen találta meg Rottmayerék Kasza utcai házát a Kővári telepen, mert a környéken senki sem beszélt németül, vagy angolul.²⁰

A legtöbb adventista (10 fő) Fogarason, az ország egyetlen megszervezett gyülekezetében élt, mégis Kolozsvárt, Erdély legjelentősebb városát választotta missziója központjává. Huenergardt szállása az első hetekben, hónapokban Rottmayeréknél volt. Pár napot Kolozsváron tartózkodott, ezalatt találkozott a város néhány gyülekezeti tagjával. Majd felkereste a többi településen élő adventistákat. Így Tentesch segítségével ellátogatott Fogarasra, Magyarvistára, Brassóba, Nagyszebenbe, Temesvárra és Aradra. Pasztorációs látogatásai a tagok baráti és ismerősi körére is kiterjedtek. Nyelvi és kulturális ismeretei, valamint kapcsolatrendszere miatt elsősorban az erdélyi szászok között dolgozott, de meglátogatta a magyar gyülekezeti tagokat és érdeklődőket is. Munkájában segítséget kapott a Közép-európai Egyházterület elnökétől, Henry P. Holsertől, aki törökországi utazását megszakítva egy hétvégét Fogarason, majd egy hetet Brassóban töltött. A Fogarason tapasztalt nagy érdeklődés arra ösztönözte Huenergardt, hogy hamarosan visszatérjen, és a bibliaórák mellett nyilvános előadásokat tartson. Ezekben foglalkozott a Biblia ihletett-

ségének, az emberiség jövőjének, valamint a bibliai próféciaoknak (Antikrisztus térfoglalása, Törökország végidei szerepe) a kérdésével. A sorozatot a novemberben kitört járvány miatt hagyta félbe.²¹

Huenergardt munkájában nagy segítséget jelentett a Rottmayer család széles ismerősi köre. Rajtuk keresztül először a németeket, majd a magyarokat kereste fel. Hamarosan szembesült munkájának legnagyobb akadályával, a nyelvi problémával. Ugyanis az evangéliumot az országban hét különböző nyelven kellett hirdetni, és a munka hatékonysága érdekében mindegyik nyelvhez legalább további egy személyre, valamint terjesztendő iratokra volt szükség. Kolozsvári tapasztalatai meggyőzték a magyar nyelv elsajátításának fontosságáról. Másfél év alatt annyira megtanulta a nyelvet, hogy magyarul prédikált. (Egyébként is, a gyülekezeti tagok a vendégekkel együtt megtiltották neki a tolmács használatát.) Evangelizáló tevékenységének – Kolozsvár mellett – másik központjává a magyarok lakta Aradot választotta. Itt felvette néhány korábban nazarénus, szombatot ünneplő családdal a kapcsolatot. Közülük egy személy – valószínűleg Bileczky Albert – könyvterjesztői munkára jelentkezett. Eleinte azonban a tolmácsolásban segítette, és a magyar nyelvre tanította. Megjegyzendő, hogy Huenergardt a későbbiekben a többi nemzeti nyelvét (román, szláv nyelvek) szintén folyamatosan tanulta.²² Arad mellett 1898 végén Nagyszebenben is többen érdeklődtek az adventizmus iránt.²³

Huenergardt tevékenysége kisebb sajtóvisszhangot váltott ki a helyi és az egyházi lapok hasábjain. A laptudósítások – egymástól átvéve a gyakran pontatlan információkat –, saját nézetük szerint kommentálták az eseményeket. A felekezet befolyását eltúlozták. Például a *Ellenzék* az 1898. december 3-ai számában az adventisták számát Fogarason és Nagyszebenben több száz főre becsülte. A tudósítások alapján az akkor 23 éves fiatalember korát sokan 30 évesnek vélték. Külsejét hatalmas termetűnek, széles vállúnak, modorát pedig megnyerőnek mutatták be, valószínűleg az igazságnak megfelelően.²⁴ A sajtótudósítások az adventista misszió terjedését segítették, mivel az ország különböző pontjain megtalálható kis szombatünneplő csoportok felfigyeltek működésére. Ez sok esetben összefüggésben állt a nemzetségek között elinduló adventista misszióval. Például az első szerb adventista az újságot olvasva szerzett tudomást arról, hogy Németországban élnek szombatot ünneplő keresztények. Pontos címzés nélkül elküldött levelét a hamburgi adventista kiadó kapta meg. Rajta keresztül elkezdődhetett a szerb adventista misszió. A békéscsabai szlo-

vák, nazarénus, szombatot ünneplő csoport szintén a sajtóból értesült Huenergardt magyarországi tevékenységéről, és felvette vele a kapcsolatot.²¹

Huenergardt missziós tevékenységének állomásait nehéz kronológiailag meghatározni. Misszióútjáról visszatért Kolozsvárra 1898 decemberében. Tíz napot töltött a városban az érdeklődők tanításával. A következő év elején Budapestre utazott és felkeresett néhány embert. Tervei szerint két hetet időzött volna Aradon, amelyet Fogaras és Nagyszeben követett volna. Elgondolását megváltoztatta, mert Aradon a két szombatot ünneplő családon kívül további érdeklődőkre lelt. Ellátogatott néhány környékbeli településre. Itt két magyar család döntött a szombatünneplés mellett.²² Rövid látogatást tett Fogarason és Nagyszebenben, majd áprilisban visszatért Aradra. A városban az adventisták annyira megerősödtek, hogy gyülekezeti helyiséget béreltek és májusban megalakult a szombatiskolai egyesület. Conradi 1899 júniusában hazafelé tartó útján Erdélyben a felszentelt teendőket elvégezte. Kolozsváron három magyart, Fogarason hat szászt keresztelt meg. Aradon pedig 11 magyar, három román és egy szerb csatlakozott a közösséghez. Egy részük nazarénus volt.²³

Huenergardt missziós tevékenységében 1899 második felétől változást figyelhetünk meg. Az úttörő munkát elsősorban a gyülekezeti tagokra, kolportőrökre, illetve a már megalapított gyülekezetek lelki gondozására és az ottani missziómunka terhet megbízható munkatársainak adta át. Misszióútján pedig azokat a településeket látogatta meg, ahol érdeklődést tapasztalt. Tevékenységét Kolozsvárra összpontosította, hogy életképes adventista központot hozzon létre. Esténként házról házra járva bibliaórákat tartott Bileczky segítségével. Sikertől új összejöveteleket találniuk egy Kolozsvár közeli villában, hozzájárulva az összejövetelek látogatottságának növekedéséhez. Az ittlétezt az a tette lehetővé, hogy a gyülekezet egyik tagja – Adam Neff – jómódú kereskedő volt. Novemberi misszióútján Conradi a felszentelt teendők ellátása mellett Kolozsváron több mint száz vendég jelenlétében előadásokat tartott, és a keresztségek, tagfelvételek révén a 25 főre emelkedő közösséget gyülekezetté szervezte.²⁴ Előadásait Huenergardt a Szelei-házban folytatta, amelyeket nyomtatott meghívókkal propagáltak. Az összejövetelek vasárnaponként 15–17, kedden és pénteken 19–20, szombaton délelőtt 9–10 és délután 15–16 órákor voltak. Témaként a bibliai igazságok magyarázatát jelölték meg. Különösen a Dániel és a Jelenések könyvének próféciaira, Jézus eljövételére, a jó és a rossz közötti nagy küzdelem lényegére helyezték a hangsúlyt. Az elő-

adások felkelthették a városiakok figyelmét, mert a helyi sajtó többször tudósított a rendezvényről. Az összejöveteleket harmonikum kísérettel – a korabeli szokásoknak megfelelően – diktálásos módon, állva, énekkel kezdték meg és fejezték be. A korban sokan nem tudtak olvasni, vagy nem volt énekeskönyvük, ezért az énekvezető soronként felolvasta a szöveget, majd a gyülekezet után énekelte. Az énekeket a Farkas Sándor féle *Gyermek Lant Vallásos énekek* című könyvből vették. Utána az énekvezető magyarul, majd Huenergardt németül imádkozott. Előadásait Bileczky fordította magyarra mondatonként. Az evangelizáció karácsony tájékán sem szünetelt. Pénteken 19, vasárnap és hétfőn 15, kedden 19 órákor tartottak előadást a következő témákból: 1. Ki az emberiség megváltója; 2. A valóságos karácsonyünneplés; 3. Visszatekintés az elmúlt időre; 4. Gondolatok a jövőről; 5. Miként akarjuk a következő századot ünnepelni?²⁵ Valószínűleg Huenergardt ezekben a napokban tartotta meg az első magyar nyelvű előadásait, mert a következő körútjára már Bileczky nélkül indult el.²⁶ Az imaheti anyag magyar fordításával Kolozsváron imahetet tartottak.²⁷ A kolozsvári evangelizáció idején Tentesch a segessvári szászok között terjesztette az irodalmat. Az érdeklődés akkora volt, hogy Huenergardt három napot töltött a városban 1899 decemberében. Előadásait több mint százan kísérték figyelemmel. Körútján felkereste még többek között Fogarast, Nagyselyket és Aradot. Mindegyik településen meglátogatta a gyülekezeti tagokat és a barátokat, miközben az egyház iratait terjesztette.²⁸

Huenergardt távollétében Bileczkyre bízta a kolozsvári összejövetelek vezetését.²⁹ Körútjáról visszatérve pedig március és június között folytatta munkáját a városban. Komoly érdeklődést tapasztalt, mert előadásainak látogatottsága a tavaszi és a nyári mezőgazdasági munkák ellenére sem csökkent.³⁰ Május közepén Conradi által tartott összejöveteleken nyolcvan vettek részt, és 12 személy – többségük magyar nemzetiségű – keresztelkedett meg. A gyülekezeti tagok missziói aktivitásának érdekében a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően Kolozsváron 1900 elején megalapították a misszióegyesületet, amiben a tagok többsége iratterjesztéssel vett aktívan részt. Megtörtént az egyházszervezettől függetlenül működő, de a felekezet életéhez szorosan kapcsolódó szombatiskolai egyesület megszervezése. A szombatiskolai tagság ebben az időben nem azonos a gyülekezeti tagsággal. Ezt bizonyítja, hogy a szombatiskolai tagok száma mintegy 20%-kal kevesebb volt, mint a gyülekezeti tagoké.³¹

Huenergardt számára 1900 júliusa több szempontból nevezetes időpont. Egyrészt Németországban, a Német Egyesület éves közgyűlésén lelkészé szentelték. Másrészt 1900. július 19-én feleségül vette a dán származású, ápolónői végzettséggel rendelkező Elisa Maria Buhmant. Felesége 1898. március 12-én csatlakozott a felekezethez, és Huenergardtval Hamburgban ismerkedhetett össze házasságkötésük előtt néhány évvel. Házasságukból öt gyermek született: Johannes (1901–1916), Charles (1902–1973), Otto Christian (1905–1978), Alfred és Ellen (később Ellen Dunlap). A fiai Kaliforniában éltek; Alfred a sebészorvosi hivatást választotta, Charles fogorvos volt, Otto pedig jogász. Ellen a Florida State Universityn szerzett pedagógusdiplomát és a floridai Tallahasseeben tanított.³⁶

Huenergardt hazaérkezése után (valószínűleg 1900 augusztusában) meglátogatta Aradot, Fogarast és Brassót, majd Kolozsváron illetve környékén folytatta munkáját. Erőfeszítéseinek eredményeként Magyarvistan többen megkeresztelkedtek.³⁷ Felszentelt lelkészként először szeptember végén indult negyedévi körútjára feleségével. Egy hetet töltöttek Segesváron. A városban Tentesch előkészítő munkájának köszönhetően a szombatiskolán 16-an jelentek meg. Fogarason tanúja volt annak, hogy a gyülekezet tagjai három nyelven (magyar, német, román) terjesztették az egyház iratait. Az egyik gyülekezeti tag Dridifben lakott, és bizonyágtétele nyomán komoly érdeklődés támadt a románok körében az egyház iránt. Egy év múlva, 1901. június 22-én nyolc személy csatlakozott a közösséghez a faluban. Huenergardt már ekkor eljutott Békés megyébe a szlovákok lakta Békéscsabára, illetve a magyar Sarkadra. Mindkét helyen talált szombatot ünneplőket.³⁸ Ez pedig már része volt annak a folyamatnak, hogy az országban élő, kis létszámú, szombatot ünneplő szabadegyházi csoportok, elsősorban nazarénusok, felvették a kapcsolatot az erősödő adventista misszióval. A békéscsabai nazarénusok a csoport vénjét – Botyánszky Mátyást – 1900-ban Aradra küldték, hogy az ottani nazarénusokat a szombatünneplésre buzdítsa. Botyánszky ott ismerkedett meg a nazarénusokból lett adventistákkal. Később pedig felkereste Huenergardtot Kolozsváron, és meghívta Békéscsabára.³⁹ Huenergardt Conradi látogatását 1900 novemberében tolmácsolással segítette. Ekkor Brassóban olyan érdeklődés támadt, hogy az általa elkezdett missziót Huenergardt folytatta. Előadásai megosztották hallgatóságát, de néhányan csatlakoztak az egyházhoz.⁴⁰ Felszentelt lelkészi körútjai mellett az 1902 márciusi

romániai és bulgáriai látogatását emelhetjük ki, ahol A. Seefried munkáját segítette.⁴¹

Huenergardt külföldi, illetve körútjaiból fakadó távollétei idején nem hagyta magára a kolozsvári missziót, hiszen a gyülekezeti tagság fele még egyéves tagsággal sem rendelkezett. Általában Bileczky helyettesítette, de 1901. július 19-e és augusztus 10-e között A. Seefried dolgozott távollétében Magyarországon. Más gyülekezetekben, vagy csoportokban munkatársai munkálkodtak. Egy ideig Fogarason a román nyelvet is beszélő Tentesch tevékenykedett nem csak a németek, hanem az adventizmus iránt egyre fogékonyabb románok között. Tentesch épp ezekben a napokban költözött Segesvár környékére. Az utóbbi városban elsősorban szászok csatlakoztak a közösséghez, és csoportot alapíthattak misszióegyesülettel, valamint szombatiskolával együtt.⁴² Bileczky pedig Huenergardt kolozsvári tartózkodása idején Temesváron terjesztette az egyház iratait.

Huenergardt tevékenysége felgyorsította a magyarországi missziót. A Német Egyesület 1899. júliusi éves közgyűlésén már két új magyarországi gyülekezetet (Arad 15 fő, Kolozsvár 7 fő) vettek fel.⁴³ Az egyház tanítását elfogadók számát Conradi ekkor 60 főre becsülte. Ez közel állhatott a valósághoz, mert a gyülekezeti tagok egy része szétszórta élt az országban.⁴⁴ A tagságon belül megmaradt a német dominancia (70%), de jelentősen erősödött a magyarság (kb. 23,5%) szerepe, valamint megjelentek az első románok (5%) és szerbek (1,5%). A következő év nyarán a taglétszám megközelítőleg 90 főre emelkedett. Kolozsváron stabil, közel 30 tagú gyülekezetet szerveztek, miközben Fogarason (22 fő) és Aradon (15 fő) is erősödött a közösség, valamint egy új csoport alakult Brassóban nyolc fővel.⁴⁵ Az aradi és a kolozsvári missziós erőfeszítések az etnikai viszonyokat illetően átrendezést eredményeztek, mert a tagok csaknem egyik felét a magyarok, a másik felét a németek alkották. Az 1900–1901-es misszióévben 1901 szeptember végére a kolozsvári (41 fő) és az aradi (20 fő) gyülekezet erősödése mellett Segesváron 16 fős csoport alakult. Fogarason pedig etnikai átrendeződés történt a szászok egy részének elköltözése miatt. A taglétszám ekkor átmenetileg hat főre csökkent, majd a románok keresztsége következtében ismét elérte a 18 főt. A csoport kétharmada azonban román volt. Az országban a 110 adventista relatív többségét (45%) magyarok alkották. Ennél nem sokkal kevesebb volt a német adventisták száma (40%), és a románok is jelentős kisebbséget (15%) alkottak.⁴⁶

D) Munkálkodása a magyarországi misszió vezetőjeként

1. Egyházszervezeti változások a Duna-medencében

Huenergardt munkáját természetesen befolyásolták a tetséget érintő egyházszervezeti változások. Battle Creekben (Michigan) a felekezeti vezetése további decentralizáció mellett döntött 1901-ben. Ennek keretében újabb szervezeti egységek (uniók, uniómissziók) jöttek létre.⁴³ Élükön bizottságok álltak döntéshozatali és ellenőrzési funkcióval, valamint széleskörű képviselői jellellegel rendelkeztek. A határozat az európai adventizmus szervezeti életét is meghatározta, mert 1901. július 13. és 26. között megalakult az Európai Generál Konferencia. Területén öt unió működött: 1. Skandináv; 2. Német; 3. Nagy Britanniá; 4. Latin; 5. Keleti. Vezetőjének Conradt és székhelyét London választották.⁴⁴ A Duna-medence missziójáért felelős Német Egyesületet a Generál Konferencia uniókonferenciává szervezte, ami öt szervezeti egységből állt: 1. Kelet-német Egyesület; 2. Dél-német Misszióterület; 3. Nyugat-német Egyesület; 4. Hollandia és Flámand Belga Misszióterület 5. Osztrák-Magyar Monarchia és a Balkán Misszióterület. Az utóbbi előjárója Huenergardt lett, de az adminisztrációs ügyeket Hamburgban intézték.⁴⁵

Az Osztrák-Magyar Monarchia és Balkán Misszióterületen 197 adventista élt, többségük Erdélyben és a Partiumban (110 fő – 58%). Romániában ket-tő, Bulgáriában és Csehországban egy-egy kis gyülekezet működött. A balkáni gyülekezetek tagját németek alkották.⁴⁶ Az óriási területen két felszentelt, egy utazó prédikátor és négy biblia munkás dolgozott. Közülük három-három a Balkánon és Erdélyben tevékenykedett, míg egy Csehországban.⁴⁷ Az egyház vezetői látva a terület nagyságát már 1902 májusában az Európai Generál Konferencia londoni ülésén jelezhettek a változások szükségességét.⁴⁸ Végül a Német Unió éves közgyűlésén bontották három részre az Osztrák-Magyar Monarchia és Balkán Misszióterületet. A Magyar Misszióterületet Huenergardt vezetése alá rendelték.⁴⁹

Néhány év múlva, 1907-ben az európai adventizmus szervezetét ismét átalakították. Az egyház felső vezetése ugyanis megszüntette az európai adventizmus függetlenségét az amerikai központtól, és feloszlatta az Európai Generál Konferenciát, majd létrehozta a Generál Konferencia Európai Divízióját Conradt vezetésével. Az Európai Divízió előjárója a Generál Konferencia al-

Európai Generál Konferencia (1901)

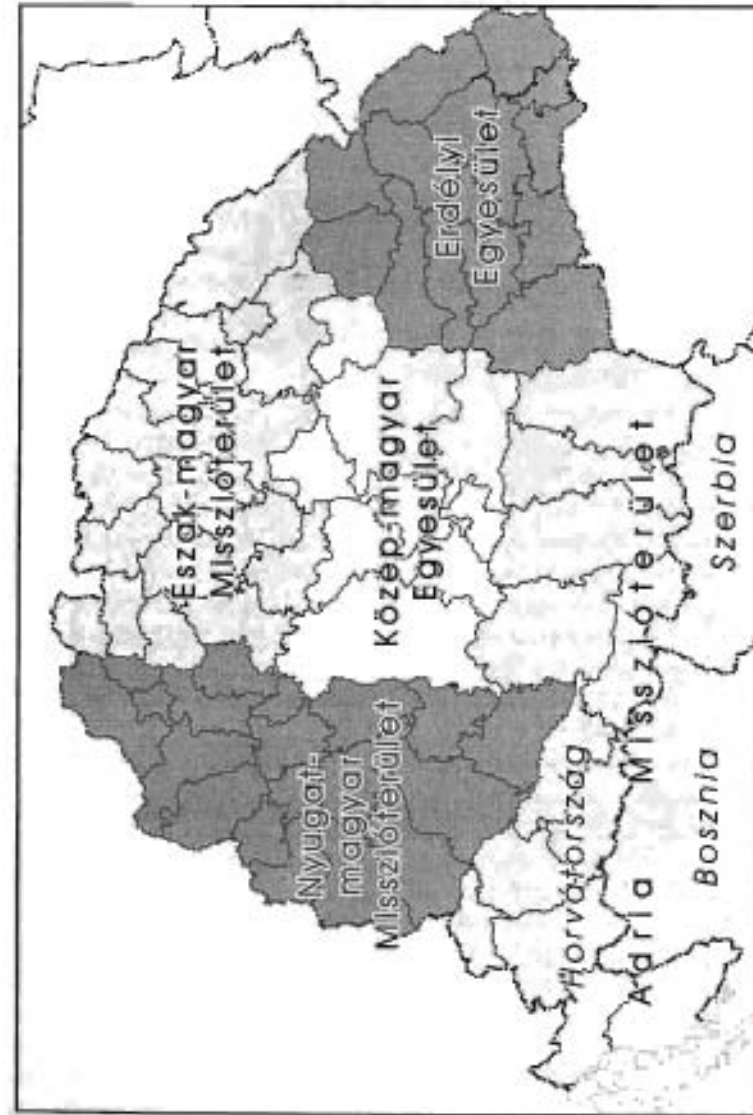
elnöke is volt egyben.³⁴ A Német Unió éves közgyűlésén pedig a magyar adventizmus dinamikus fejlődése lehetővé tette a körülbelül 400 tagú misszió-egyesület egyházterületé alakítását. A változás szervezeti és pénzügyi téren bizonyos fokú önállóságot jelentett, de a pénzügyeket, a szombatiskolák szervezését, valamint a könyvterjesztést továbbra is Hamburgban intézték. Az új egyházterület még képtelen volt a hatalmas magyarországi missziót egyedül finanszírozni, ezért a Német Unió anyagi támogatására szorult.³⁵

A Német Unió területén végbement változás újabb decentralizációs lépést tett lehetővé. Az oroszországi területeket leválasztották Németországról és a megmaradt területen két uniót, a Kelet- és a Nyugat-német Uniót hozták létre 1909-ben. Magyarországot és a balkáni területeket a Kelet-német Unióhoz sorolták. Huenergárdt pedig 1909-ben egy évre a Kelet-német Unió alelnökének választották.³⁶ A felekezet dinamikus növekedésének eredményeként 1910-ben Magyarországon 44 gyülekezetben, csoportban 717 gyülekezeti tag élt, ezért az ország keleti területén lévő gyülekezeteket 419 taggal Erdélyi Egyesület elnevezéssel egyházterületé szervezték Fritz Kessel vezetésével. A megmaradt terület Magyar Misszióterület néven működött tovább Huenergárdt irányítása alatt. A változás következtében Huenergárdt státusa alacsonyabbá vált az egyház szervezeti életében, de az adminisztrációs terhek csökkenésével több ideje maradt az evangelizációs munkára.³⁷ Még egy év sem telt el, és a dél-magyarországi vármegyéket (Bács-Bodrog, Torontál, Temes, Krassó-Szörény) hozzácsatolták a Horvátországot, Bosznia-Hercegovinát, Szerbiát és Montenegrót tartalmazó Adriai Misszióterülethez, mert az utóbbi országokban nem lehetett nagyobb összejöveteleket szervezni.³⁸

Az egyház vezetése 1911-ben az egyenletes területi elosztás érdekében újabb átszervezésre határozta el magát Magyarországon. Ennek során a nem szorosan vett erdélyi területeket átcsatolták a Magyar Misszióterülethez. Az így keletkező területet három részre bontották. Az Arad, Békés, Bihar, Csánád, Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Szilágy és Hajdú vármegye 15 gyülekezetét, csoportjait 372 taggal Közép-magyar Egyesület néven szervezték meg. A Baranya, Bars, Esztergom, Fejér, Győr, Komárom, Moson, Nyitra, Pozsony, Somogy, Sopron, Tolna, Trencsén, Turóc, Vas, Veszprém, Zala vármegye területét 12 adventistával Nyugat-magyar Misszióterület néven önállósították. Abaúj-Torna, Árva, Bereg, Borsod, Gömör és Kis-Hont, Heves, Liptó, Máramaros, Nógrád, Sáros, Szabolcs, Szatmár, Sze-

A. H. N. Adventista Egyház szervezeti felépítése Magyarországon 1910-ben (Horvátország nélkül)

A H. N. Adventista Egyház szervezeti felépítése Magyarországon 1912-ben

Duna T. né 1913-ban

pes, Ugocsa, Ung, Zemplén és Zólyom vármegye területén pedig az Észak-magyar Misszióterületet hozták létre két csoporttal és 18 taggal. Huenergárdt a Közép-magyar Egyesület vezetését kapta meg.⁴⁰

A fenti átszervezések kezdetét jelentették egy nagyobb jelentőségű változásnak. A Kelet-német Unió 1912 februárjában a sikeres misszió következményeként a divízió javaslatára a magyarországi, romániai, bulgáriai, szerbiai és horvátországi adventisták részére a Duna Unió megalakítását tervezte, hogy a döntéshozatal közvetlen a területen történjen a benne érintettek részvételével. Az önállóság felelősséget is jelentett, mert a Kelet-német Unió közvetlen anyagi támogatása megszűnt. Bevételeit az egyházterületeinek, misszióterületeinek tizedének a tizede jelentette. Pénzügyi segítségre pedig egyedül a világszervezettől számíthatott. A probléma nagyságát tükrözi, hogy 1912-ben a Magyar Misszióterület 27 213, a Balkáni misszióterület 3603, az Erdélyi Egyesület pedig 2639 márka deficitet halmozott fel. Ugyanakkor a tagnövekedés üteme az anyagi önfenntartóság lehetőségével biztatott.⁴¹ A Generál Konferencia bizottsága 1912. április 28-án elfogadta a javaslatot a Duna Unió megszervezésére Budapest központtal Huenergárdt vezetésével.⁴² Az új uniónak két egyházterülete (Erdélyi, Közép-magyar) és hat misszióterülete (Észak-magyar, Nyugat-magyar, Románia, Bulgária, Adria és a Tisza-Száva) volt 1678 taggal, akiknek háromnegyede Magyarországon (1281 fő) élt. Huenergárdt az unió vezetése mellett a Közép-magyar Egyesület és egy évig a Román Misszióterület előjárójaként is dolgozott.⁴³

2. Huenergárdt nemzetközi tevékenysége

Az Osztrák-Magyar Monarchia és a Balkán Misszióterület megalakulásával elkezdődött Huenergárdt egyházvezetői tevékenysége, amelynek fontos elemét képezte a rábízott szervezeti egység(ek) érdekeinek képviselése a magasabb szervezeti egységekben; illetve más egyházterületek, uniók éves közgyűlésein való részvételével segítette az adott vezetés munkáját. Tevékenysége során bekapcsolódott a nemzetközi adventizmus vérkeringésébe, illetve esetenként külföldi tartózkodását missziós célokra is felhasználhatta.

Leggyakoribb külföldi tartózkodását a Duna Unió megalakulásáig a Német Unió, később a Kelet-német Unió éves közgyűlése jelentette Friedensauban.

Az összejövetel általában minden év júliusában másfél-két hétig tartott több száz, sőt akár néhány ezer személy jelenlétében. Számos esetben a világszervezet vezetői, vagy más neves személyiségek is részt vettek a rendezvényen. Így 1900-ban John Norton Loughborough (1832–1924) az első evangélikus torok és egyházvezetők egyike, aki több könyvet írt az egészségügyi reform és az adventmozgalom történetéről.⁴⁴ John Harvey Kellogg (1852–1943) közismert orvos, a Battle Creek-i adventista szanatórium vezetője tartotta az áhítatokat 1902-ben.⁴⁵

Az éves közgyűlések friedensauai megrendezése (1900-tól) szakítást jelentett a németországi adventizmus korábbi gyakorlatától, mert nem nagyvárosban, hanem a nemzetközi szokásoknak megfelelően a szabadban tartották. Friedensau ugyanis néhány száz lakossal, misszióiskolával és hozzákapcsolódó intézményekkel rendelkezett. A résztvevők faházakban, vagy sátrakban aludtak, általában maguk gondoskodtak fekhelyükről, az előadásokat pedig a nagy sátorban rendezték meg. Kiemelt hangsúlyt kapott az egészséges táplálkozás kérdése. A kenyeret az egyház péksége szállította, és a felekezeti gondoskodott a vajról és más élelmiszerekről. A szervezők az árak alacsonyan tartására törekedtek, hogy a tagság minél szélesebb rétege jelen lehessen. A falut kétféleképpen közelíthették meg a konferenciára igyekvők: 1. Burgban (Magdeburgnál) leszálltak a főpályaudvaron, majd átgyalogoltak az öt percre található kispályaudvarra. Innen Friedensautól félóránnyira lévő Pabstorfba utaztak. 2. A Magdeburg irányából érkezők a rendezvény színhelyétől másfél órányi távolságra levő Möckernbe utaztak közvetlenül. A csomagok szállításában segítettek a szervezők.⁴⁶ A konferencia zsúfolt programmal rendelkezett. Például 1902-ben már reggel hat órakor közös bibliai elmélkedés, nyolc órától családi áhítat, kilenc órától bibliaóra. 10.30-tól konferencia ülés, 15 órától második bibliaóra volt, amelyet 16.30-kor a második konferenciaülés követett. A napot este 19.00 órakor áhítattal zárták be.⁴⁷

A Német Unió éves közgyűlésein gyakran beválasztották Huenergárdt a konferencia valamelyik bizottságába. Így 1900–1901-ben és 1905-ben a kinevező bizottságban, 1903-ban a konferencia menetét előkészítő bizottságban, 1907–1909-ben és 1911-ben a lelkészathelyezésekkel foglalkozó bizottságban munkálkodott. A kinevező bizottság tagjaként része volt az unió következő évi tisztviselőinek kiválasztásában. A többi bizottságban pedig a lelkészathelyezések befolyásolásával gondoskodhatott a rábízott terület munkásszükségletéről.⁴⁸

Huenergardt misszióterületi, illetve egyesületi vezetőként hivatalból tagja volt az unió-, a kiadó- és az iskolabizottságnak. Az unióbizottság tagjaként általában a februári ülések során az évközi áthelyezések és az unió pénzügyi támogatások elosztásában lehetett beleszólása. Befolyásának köszönhető, hogy Magyarország vált a térség adventizmusának központjává. Számon tartanak olyan évet is, amikor Magyarország a tizedbevételeinek kétszeresét kapta uniótámogatásként missziós célú költségeinek fedezésére.⁶⁸ Huenergardt 1904 nyaratól meghívottként, majd 1909 telétől rendes tagként dolgozott a felekezet hamburgi kiadójának irányítását végző bizottságban. Ennek üléseit általában évente összekapcsolták a Friedensauban megrendezendő éves uniókonferenciákkal.⁶⁹

Huenergardt misszióterületi és egyesületi vezetőként részt vett az Európai Generál Konferencia, majd a Generál Konferencia ülésein, később pedig unióelnökként az Európai Divízió bizottságának tagjaként is tevékenykedett. Itt nem csupán területének az érdekeit képviselhette, hanem kapcsolatot építhetett ki az egyház meghatározó személyiségeivel. Az Európai Generál Konferencia ülésén 1902-ben a Generál Konferencia 1901-ben megválasztott elnöke, Arthur Grosvenor Daniells és annak adminisztrációs helyettese Edwin R. Palmer jelent meg. Küldöttként ott találjuk a friedensauit és a glandi (Anglia) generál konferencia ülésén. Szemtanúja volt az Európai Generál Konferencia feloszlásának és a Generál Konferencia Európai Divíziója megalapításának.⁷⁰ Az Európai Divízió bizottságának ülésén csupán néhány alkalommal vehetett részt az első világháború miatt. Egyik nevezetes alkalomként tartjuk számon a Duna Unió bizottságának életében, hogy 1913. október 30-a és november 3-a között a divízió bizottságával közösen tárgyalták az egyház ügyeit.⁷¹ Az Európai Divízió bizottsága pedig 1916. július 9. és 13. között Friedensauban tartotta ülését a négy unió és több területi vezető, valamint a divízió tisztviselői jelenlétében.⁷² A fentiekén kívül Huenergardt vendégként megtisztelte a térség más unióinak, egyesületeinek, misszióterületeinek éves közgyűléseit, vagy bizottsági üléseit. Az előbbieken rendszerint beválasztották valamelyik konferencia albizottságába. Constantinában a balkáni adventisták számára rendezett éves közgyűlésen 1903-ban szintén megjelent, 1916-ban pedig a Közép-európai Unió bizottsági ülésén találkozhatunk nevével.⁷³

Huenergardt egyik legnevezetesebb külföldi útján 1903 őszén felkereste szülőföldjét, hogy bizonyosságot tegyen rokonainak és az ott élőknek a hitéről.

Újára szeptember 5-én indult el. Szaratovot szeptember 11-én érte el, majd felkereste Schillinget, Popowkát, Warenburgot, Straubbot (Skatovka), Altatát és Seelmant (Rovnoje), ahol előadásokat tartott. Szülőfalujában, Wiesenmüllerben tíz napot töltött a rokonainál és esténként prédikált. Ezt követően Alexandrodba a Dél-orosz Misszióterület éves konferenciájára ment, és a határozati bizottság, valamint a számvizsgáló bizottság munkáját segítette.⁷⁴

Az egyik településen történtek nyomán bepillanthatunk az oroszországi adventisták közjogi helyzetébe, illetve képet kapunk Huenergardt más felekezetek lelkészeihez való viszonyulásáról. A lutheránus egyház egyik vénje ugyanis megkérte, hogy tartson néhány összejövetelt a házában. Az evangélikus lelkész azonban tiltakozott a rendezvény miatt és a rendőrség igénybevételét helyezte kilátásba. Huenergardt személyesen kereste fel a lelkészt, aki elnézését kérte. Arra hivatkozott, hogy az adventista tanítások megjelenése problémákat okozott a gyülekezetében. Hosszasan elbeszélgettek a „jelenvaló igazságról” és az adventisták tevékenységéről. A beszélgetés végén a lelkész megígérte, hogy visszavonja az összejövetel megzavarására vonatkozó fenyegetéseit, ha Huenergardt meghívja az előadásra. Huenergardt ráadásként még a hozzászólás lehetőségét is biztosította számára. A lelkész szerette volna Huenergardt meggyőzni a szombat kérdésének mellőzéséről. Huenergardt Pál apostolra és Lutherra hivatkozott, hogy aki az evangéliumot törvény nélkül prédikálja helytelenül cselekszik, és aki csak a törvényt hirdeti hibát követ el. Először prédikálni kell Isten törvényét mindenkinek, hogy a bűnösök meglátva állapotukat a Golgotához térjenek. A párbeszéd eredményeként az összejövetel incidens nélkül zajlott le.⁷⁵

A másik nevezetes eseményt 1913 tavaszán a Generál Konferencia ülésén való részvétele jelentette az Egyesült Államokban. Május 4-én hagyta el Hamburgot 43 európai és afrikai küldött társaságában. A hajó fedélzetén Conrad, Böttcher és John Luis Shaw tartott előadásokat. Nyolcnapi utazás után érkeztek New Yorkba. Huenergardt rövid ideig a városban maradt, és meglátogatta a magyar és a szlovák adventistákat. Egyik este a magyar gyülekezetben prédikált. Innen Washingtonba utazott, ahol a Takoma parkban tartották meg a Generál Konferencia üléseit. A május 15-ei megnyitón hozzátvetőleg négyezren jelentek meg, közöttük 356 küldött és 3 és félezer látogató. A felekezet amerikanizáltságát mutatja, hogy 225 küldött az Egyesült Államokból és Kanadából érkezett. A rendezvény három hétig tartott. A küldöttek tíz percen adtak jelentést a megelőző négy év munkájáról. A konferencia után

Huenergardt felkereste a chicagói és a New York-i magyarokat. Az utóbbi magyar városrészében felállított missziósátorban mintegy 400 főnyi közönséghez szólt anyanyelvükön.⁷⁶

3. *A H. N. Adventista Egyház vallásszabadsági helyzete Magyarországon, majd a Duna Unió területén*

Huenergardt evangelizáló és egyházvezető munkáját befolyásolta a közösség vallásszabadsági helyzetének alakulása Magyarország, illetve a Duna Unió területén. Az induló adventista misszió az első években nyugodtan kifejthette tevékenységét, mert sem az állami szervek, sem pedig a lakosság részéről nem érte őket üldözés. Egy ideig tanácstalanok voltak az „új szektár” illető bánásmóddal kapcsolatban. A fogarasi hatóság már 1898-ban jelentette az új vallási közösség megjelenését a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, amely az Igazságügyi Minisztérium állásfoglalását kérte. Az Igazságügyi Minisztérium az 1895. évi 43. törvénycikk I. paragrafusa alapján kifejtette, hogy mindenki szabadon követhet és vallhat bármely hitet az ország törvényeinek, valamint a közérkölciség kívánalmainak korlátai között. Az el nem ismert felekezetek hívei magánegyesület formájában gyakorolhatják hitüket. A fogarasi adventisták működése azonban nem a belügyminiszter által jóváhagyott alapszabályok szerint működik, ezért betiltható. A gyülekezetnek a programját előzetesen az illetékes hatóságnál be kell jelenteni, amelynek jogában áll a gyűlést felosztatni a közrend megsértése esetén.⁷⁷ Az Igazságügyi Minisztérium ezzel az illetékes helyi hatóság jogkörébe utalta az adventista összejövetelek engedélyezésének ügyét. A Belügyminisztérium (BM) szintén liberális értelmezést alkalmazott az 1910-es években. A Nagy-Küküllő vármegye ispánjához küldött levelükben kifejtik, hogy a be nem vett, vagy törvényesen el nem ismert vallásfelekezet bejelentett istentiszteletének engedélyezése akkor tagadható meg, ha a vallási célokra tervezett összejöveteleket izgatásra, illetve a törvényes rend megbontására és az erkölcs megrontására használják. A bejelentés folytán a rendőrhatalom valamely közeg által képviselhetette magát az előadáson és megakadályozhatta az összejövetelek folytatását amennyiben az elhangzottak a fennálló állami törvényekbe, vagy a közérkölciségbe ütköznek, illetve a törvényes rendet, vagy az állam biztonságát sértenék.⁷⁸

Az adventizmus első konfliktusai a külvilággal az érintett vallási közösségek kivül (pl. nazarénusok, baptisták) családi színterűek voltak, mert egy-egy családtag áttérését a rokonai nem tolerálták. Az első jelentősebb incidens Nagyselyken történt, ahol a helyi prédikátor által feltűzött lakosság zaklatott egy gyülekezeti tagot. Az 1898. novemberi fogarasi nyilvános előadások tartásának felfüggesztését még nem tekinthetjük a vallásszabadság korlátozásának, mivel az okát a településen kitört járvány adta.⁷⁹ Ismereteink szerint az első komolyabb hatósági fellépés Nagyszebenben történt 1903 végén, vagy 1904 elején. Az egyik külföldi misszionárius nagy érdeklődéssel kísért előadássorozata a helyi történelmi egyházakat zavarta. A városi hatóság nemcsak a településről, hanem az ország egész területéről kitiltotta őt. Vádként a nyilvános nyugalom megzavarása hangzott el. Az állami szervekkel jó kapcsolatokra törekvő Huenergardt segítségével panaszt tett a miniszternél, a térítőnek mégis 48 órán belül el kellett hagynia az országot 1905-ben.⁸⁰ További esetek: Békésen 1906 februárjában nem engedélyezték Kelemen István előadását attól tartva, hogy az emberek elhagyják az egyházat. Kelemenék a felsőbb hatóságokhoz fordultak. Eredményként áprilistól folytathatta a munkáját, de az összejöveteleket egy meghatározott helyen nyilvános előadásként be kellett jelenteniük.⁸¹ Néhány évvel később, 1912 márciusában Huenergardt nyújtott be kérelmet bibliai felolvasások megtartására az egyik gyülekezeti tag házában csütörtök és vasárnap esténként. A békési járás főszolgabírója elutasítását azzal indokolta, hogy az előadó nem a községben él, erkölcsi megbízhatóságát nem igazolta, a tervezett helyszín pedig az ellenőrzést megnehezíti. Érdekes módon a helyettese egy hónappal korábban engedélyezte Huenergardt hetenkénti összejöveteleit a Korona vendéglő nagytermében.⁸² Huenergardtot 1910-ben Gyula területéről tiltották ki öt évre, és a büntetést a gyülekezeti tagok kérésére sem függesztették fel 1912-ben. Csupán 1913-ban sikerült időszaki tartózkodási engedélyt kapnia a város területére. Nem engedélyezték a turjai istentiszteleteket sem, mert azt szerintük nem hozzáértő egyén vezeti. A későbbi elutasító véghatározat indokaként az összejövetelek vallási, társadalmi, és állami szempontból való veszélyességét jelölték meg. A szamosújvári főszolgabíró 1916 augusztusában tiltotta be az adventisták összejöveteleit. A tiltás ellenére istentiszteletre összegyűlt hívőket csendőri karhatalommal oszlatta fel augusztus 25-én.⁸³

Az 1900-as évek közepén a szász településeken veszélyessé vált a misszió, mert az evangelizáló személyeket halálos fenyegetések érték a lakosság részé-

ről.⁸⁸ Az állami szervek elsősorban a külföldi missziómunkások ellen léptek fel. A romániai származású R. P. Paulinának gondjai támadtak a helyi hatóságokkal 1908 első hónapjaiban az Arad környéki falvakban. Az egyik helyen feloszlatták előadását. Huenergárdt az egyik magas rangú ismerőse révén elintézte Paulini számára, hogy törvényesen elismert misszionáriusként egész Magyarország területén dolgozhasson.⁸⁹ A külföldiek egyébként nehezen kaptak működési engedélyt. Például Otto Schwenecke Nagyszebenben Hörcher Gyula segítségével tudta a tevékenységét legalizálni, de Segesváron három hétig kellett várnia az engedély kiadására. A brassói viszontagságairól pedig így tudósított: „az engedélyt még nyilvános előadásokra sem kaptam meg, mert a külföldiek részére a minisztériumtól kell beengedezést kérni. Nem vállik dicsőségére a minisztériumnak, hogy habár már a múlt év szeptember 26-án adtam be a kérvényt, és egy nagyobb hivatalnok pártfogásba is vettem, mégsem kaptam semmi választ.”⁹⁰ Az 1909-es brassói éves összejövetelen pedig a helyi hatóság először nem akarta engedélyezni a külföldiek előadásait.⁹¹

A korszakban a legkegyetlenebb módon illemték a ruszin nemzetiségű adventistákat az 1910-es években. Helyzetüket nehezítette tevékenységük összehasonlítása a pánszláv mozgalommal. Azzal vádolták őket, hogy azért nem akarnak háborúba menni, mert ott a pápáért imádkoznak és nem a cárért. A máramarosi perben a törvényszék megvizsgálta az adventista irodalmat, és nem látta bizonyítottnak az adventisták kapcsolatát a pánszlávizmussal. Ennek ellenére a zaklatások tovább folytatódtak. A gyülekezeti tagokat titkózás büntetéssel sújtották, mert tíz főnél többen gyűltek össze. Az árvíz idején az állami segítségből az adventisták nem részesültek. Nem temethették a falu temetőjébe halottaikat. Ablakokat rendszeresen betörték. Ha egy adventista misszionárius betette a lábát a faluba, azonnal kiveztek. A faluban nem lehetett a keresztséget és az úrvacsorát megtartani, ezért a gyülekezeti tagok egyszer titokban szétszórva érkeztek meg a falvak mögötti hegyekbe. A falu lakossága – értesülve az eseményről – kutyákkal kereste őket. Problémájuk a világháború után oldódott meg, amikor az új csehszlovák hatóság leváltotta az üldözésükért felelős bírót.⁹² A nagysármási adventisták zaklatásáért szintén a főszolgabíró tehető felelőssé. Ellene nem tehettek semmit, mert Tisza István miniszterelnök rokona volt. A gyülekezeti tagok végül a főszolgabíró jóindulatát egy születésnapján adott éjjeli zenével nyerték meg.⁹³

A feljebbviteli fórumok toleránsabbnak mutatkoztak az adventistákkal szemben. Többször helyt adtak a fellebbezéseiknek. Kassán a rendőrkapitány

elutasította például Kessel kérelmét az egyik gyülekezeti tag uszodakertjében tartandó előadásokra vonatkozóan. A fellebbezést követően a városi tanács megválogtatta a döntést, de a már említett 1895. évi XLIII. törvénycikkre hivatkozva kötelesek összejöveteleik helyét és idejét előre bejelenteni a rendőrkapitányságon.⁹⁴ A megyesi rendőrkapitányság 1910-ben elutasította Kelemen István és Hermann Meyer-Bartschly kérelmét, hogy vasárnap és csütörtökön előadásokat tartsanak Székelyudvarhelyen a Szőlő szálloda kistermében. Döntését a következőkkel indokolta:

- Nem igazolták, hogy jogosan használják a hitszónoki címet.
- „A bibliai tudományok fejlődését ily előadásokkal és kocsmai helységekben előmozdítani nem lehet.”
- Akadémiai végzettséget kértek, hivatkozva az 1903. február 3-án kiadott BM 15587/1903. számú rendeletre.
- Hermann Meyer külföldi állampolgár, ezért a BM 1901. augusztus 4-én kiadott 64573. számú rendeletében foglaltak betartása szükséges.
- Kelemen István bizonyítványával is probléma volt, mert külföldön szerezte.⁹⁵

A megfellebbezett véghatározatot alispáni végzés is megerősítette, mert értelmezése szerint az 1895. XLIII. törvénycikk 1. §-a a vallási szertartások gyakorlását engedélyezi, de a vallásos előadások tartására nem jogosít fel senkit.⁹⁶ Az újabb fellebbezésre a Belügyminisztérium küldte a fent említett levelet, amely szerint a vallásos előadások engedélyezése csak indokolt esetben tagadható meg. A Belügyminisztérium engedékenyebb politikáját tükrözi a 12 kolportőr számára az ország egész területére kiadott működési engedély 1911-től.⁹⁷

Az egyház vezetése miután a kolozsvári konferencián 1907-ben önálló területi szervezték a magyarországi gyülekezeteket, lépéseket tett a jogi elismertetésre. Az éves közgyűlés jegyzőkönyve szerint a szervezeti szabályzatot tudomásulvétel és jóváhagyás végett a Belügyminisztériumnál bemutatatták. Eredménytelenül, mert az 1910-es békéscsabai konferencián hasonló határozat született.

Az elutasító válasz 1913 februárjában érkezett meg a Budapesti Székesfőváros Tanácsától. Elismertetési kísérletként tarthatjuk számon, hogy 1910. június 14-én Kelemen István és társai az adventisták vallásgyakorlata tárgyában

kérvényi nyújtottak be a vallás- és közoktatásügyi miniszterhez, igaz sikertelenül.⁹⁴

Huenergardt a fent említett nehézségek ellenére Magyarországon elfogadhatóbb vallásszabadsági viszonyokat tapasztalt a környező országokénál. Horvátországban a felekezet csupán illegálisan működhetett, mert mindenkinek valamely államilag elismert egyházhoz kellett tartozni. Egy-három hónap szabadságvesztéssel sújthatták a vallási társaságot alapítani szándékozó, vagy annak tanait terjesztő személyt.⁹⁵ Romániában a társadalmi és állami atrocitások mögött az ortodox egyház állt.⁹⁶ Bukarestben például a papság nyomására két évig detektív látogatta az egyik lelkész előadásait az 1900-as évek második felében. Végül a rendőrség meggyőződött az ortodox vádak valótlanágáról. A papság ezután a had-, oktatás-, és belügyminiszterhez fordult, akik hatáskörükbe eső területen büntették az adventistákat. Az állam és az egyház által összehangolt kampány keretében 35–40 publikáció, tíz folytatásos cikk jelent meg az adventisták ellen, míg a közönség összes nyomtatott kiadványait elkobozták. A helyzet komolyságát tükrözte, hogy figyelmeztetésben részesítették a hagyományos vallási szokásokat (képtisztelet, keresztszokás) megtagadó, és az adventisták tízparancsolatáról alkotott nézetét elfogadó személyeket. Elsősorban a szombatünnepelésük váltott ki feszültséget. Az intézkedések során néhány külföldi misszionáriust kiutasítottak, és az egyik román lelkészt kétszer megverték és fogságba vetették.⁹⁷ A legkomolyabb konfliktusra a Romániai Misszióterület éves közgyűlésén került sor 1912-ben Ploiești-ben. Az evangélikai előadások megtartását nem engedélyezték. Az adventisták részére rendezett összejövetelet az ortodox papok által feltűzött csócselék nyomására a rendőrség feloszlatta. A feldühödött emberek még a szombati istentiszteletet is megzavarták, és fizikai atrocitások történtek.⁹⁸ A romániai hatóságok látva intézkedéseik eredménytelenségét biztosították az adventisták szabad működését – az ortodox egyház nyomása ellenére.⁹⁹

4. Éves konferenciák Magyarországon

Huenergardt egyik legfontosabb vezetői feladatát 1902-től kezdve Magyarországon az általa vezetett egyházszervezeti egységekben az éves összejövetelek körüli teendők alkották, mint például a helyszín kijelölése és a hatósági

engedélyek biztosítása. Az utóbbi fontosságát és nehézségét a korábbi fejezetben említett esetek igazolják. A konferenciák főcélja, hogy „az országban szétszórta élő tagok egymással megismerkedjenek, és közösen tanulmányozva a Szentírást azon tanácskozzanak, hogyan lehetne hitüket a legcélszerűbben és legsikeresebben terjeszteni.” A rendezvény során lehetőséget teremtettek a felekezet munkásainak, gyülekezet vezetőinek képzésére.¹⁰⁰ Egyházszervezeti szempontból fontos eseménynek számított az érintett szervezeti egység tisztviselőinek megválasztása és az elkövetkező év missziós céljainak megjelölése. A rendezvény jelentőségét emelte az unió előjáróinak, gyakran a divízió vezetőinek, de más külföldieknek a jelenléte. Leggyakoribb vendégnek az európai misszió két legfontosabb személyisége Schubert és Conradi számított.

A nemzetközi gyakorlattal szemben Magyarországon az éves konferenciákat – közlekedési okokra hivatkozva – olyan nagyobb városokban rendezték, mint Kolozsvár, Arad, Budapest, Brassó, Nagyszeben, Békéscsaba, Miskolc, Temesvár, Kassa.¹⁰¹ A színhely kiválasztásában több szempont játszott szerepet. Kolozsvár és Budapest esetében az, hogy az előbbi Erdély legnagyobb városa volt, és évekig a magyarországi adventizmus központjának tekintették. Budapest pedig az ország fővárosaként a térség missziós központjává alakult Huenergardt odaköltözésével. A város mérete és az ország életében betöltött szerepe is indokolta az országos összejövetelek itteni megrendezését a hozzájuk kapcsolódó evangélikai előadások miatt. Nagyszeben és Brassó az erdélyi szászok, Békéscsaba a szlovákok és Nagykikinda színhelyként való kijelölése pedig a szerbek számára jelentett gesztust az egyház vezetése részéről.¹⁰²

A konferencia helyszíne – tekintettel a nagy távolságokra és a kor közlekedési viszonyaira – befolyásolta a részvevők számát és etnikai összetételét. A távolabb élők kisebb számban jelentek meg, különösen természeti csapások idején. Ebből következően helyszíneként Kolozsvár, Budapest, Arad a magyarok, Nagyszeben és Brassó a németek magasabb arányú jelenlétét eredményezte. A gyülekezeti küldöttek révén azonban minden etnikum képviselte érdekeit.¹⁰³

Már az első magyarországi általános összejövetele a megjelent ötven személy négy nemzetiséghez (magyar, szász, szerb, román) tartozott.¹⁰⁴ Az 1905-ös kolozsvári konferencián a békéscsabai csoport egyházhoz való csatlakozása után a szlovákok képviselőivel találkozhattunk.¹⁰⁵ A Tisza-ádriai Misszióterületen a

horvát és más délszláv csoportok jelentettek új színt a Magyarországon rendezett konferenciák életében. A Felvidéken elinduló misszió a magyarok, a szlovákok és a németek mellett új etnikumként a ruszinok részvételét biztosította az Észak-magyar Misszióterület alkalmain.¹⁰⁶ A Duna Unió létrejöttével uniós szinten további népcsoportként a bolgárok és más balkáni népek képviselői jelentek meg. Így az új unió alakuló összejövetelén hét nemzetiség (német, magyar, román, bolgár, szerb, szlovák, horvát) képviseltette magát. A Román Egyesület 1913-as rendezvényén küldöttként még nem, de az énekkari szolgálatot végzők között már románokat is találhattunk.¹⁰⁷

A felekezet vezetése mindent megtett a különböző etnikumok képviseletében megjelentek konferencia eseményeibe való bekapcsolódása érdekében. Általános szokásként honosodott meg a nemzetközi adventista gyakorlati összhangban a szombatiskolai tanulmányok átvételének biztosítása mindenki számára saját anyanyelvén.¹⁰⁸ Így a Tisza-Száva Misszióterület konferenciáján 1913-ban a 14 szombatiskolai osztályból hét szerbet, két magyart, négy németet és egy román képezték.¹⁰⁹ Az Észak-magyar Misszióterület éves összejövetelén 1913-ban két német, öt magyar, egy orosz és egy gyermek csoportban vették át a szombatiskolai tanulmányokat.¹¹⁰ A Román Egyesület 1913-ban rendezett közgyűlésén a 36 szombatiskolai osztályból a román mellett nem csupán öt német, hanem két magyar is szerepelt.¹¹¹ A magyarországi konferenciákon elhangzott német és magyar nyelvű előadásokat minden jelenlévő nemzetiségű személy anyanyelvére lefordították a sátor különböző részein még ha lassította is ez az összejövetel menetét.¹¹² A két nyelv „kivételezett szerepét” a magyar esetben az adta, hogy az ország hivatalos nyelvéből volt szó, valamint a tagság többségét magyarok alkották, a német nyelvet pedig a magyarországi adventizmus vezetői, illetve a külföldi vezetők bírták.

A felekezet vezetése az öltözködés területén is toleranciát tanúsított. Szerintük nem a viseletet kell letenni, hanem az ő-embert. Ezért például Nagyszébenben a jelenlévő szász férfiak rövid zakót, alatta fehér inget viseltek. Fehér nadrágjuk pedig szorosan illeszkedett rájuk. A nők elől és hátul kötényt öltöttek. A különbözőségek tolerálása a társadalomban tapasztalható nemzetiségi gyűlölködés helyett a felekezet rendezvényeinek szeretetteljes légkörét eredményezte, mivel „*Krisztus kegyelme a kerítést szétörte.*”¹¹³

A konferenciákon szervezeti, személyi és hitterjesztési kérdésekben is születtek döntések, amelyek kényes helyzeteket teremthettek a többnemzetiségű

misszióterületen. Ennek következtében törésvonal keletkezhetett a külföldi és a helyi missziómunkások, gyülekezeti tagok, valamint a különböző etnikumok között. Magyarország és a térség missziójában a külföldről érkező németek hegemoniája gátolhatta a helyi illetékességű és az etnikai vezetőréteg kialakulását, illetve a külföldről érkezők nem németek közötti tevékenysége nehézségekkel járt. Személyi kérdésekben a magyarországi helyzetet befolyásolta, hogy ebben a korszakban a felszentelt lelkészek és a kialakuló missziók vezetői – néhány személytől eltekintve – külföldről érkeztek. A korabeli német dominanciájú egyházvezetés pedig a képzetesebb személyeket korábban szentelte fel lelkészeknek, és ez hátrányosan érintette az egyszerű társadalmi háttérből érkező helyi missziómunkásokat.

Az éves összejövetelek döntéseit a konferencia albizottságai (kinevező, határozathozó, elszámoló) készítették elő, ezért összetételük meghatározó volt.¹¹⁴ Összeállításuk sajátosságát adta, hogy munkájukba beválasztották a külföldi vendégeket, illetve – főként a határozathozó bizottságba – a tisztségre esélyes felszentelt lelkészeket. Az általános közgyűlések konferencia bizottságaiban jelentős arányban vettek részt a külföldiek, de egy-két alkalomtól eltekintve kisebbségben maradtak az 1903 és 1910 közötti években. Ugyanakkor a laikusok beleszólását minimálisra csökkentették azzal, hogy a bizottságokat kiegészítették a hazai missziómunkásokkal. Mivel a külföldi missziómunkások néhány kivételtől eltekintve német származásúak voltak, a vendégekkel és a hazai németekkel kiegészülve a németiség gyakran abszolút többséget alkotott a konferencia bizottságaiban. Az etnikai összetételt közvetve befolyásolta még a helyszín, a hazai résztvevők nemzetiségi összetétele miatt.

Néhány konferencián a német dominancia kevésbé érvényesült. Kolozsváron 1905-ben az unió képviselői kisebb számban kerültek a bizottságokba, ezért a helyszínből fakadóan nagyobb részt magyarokból állt. Budapesten (1906) csupán a határozati bizottságban volt német többség. Aradon (1908) a magyarok a súlyuknak megfelelő arányban (2–3 fő az 5–7-ből) vettek részt a bizottságok munkáiban, és a románok a határozati-, a szlovákok a kinevező- és a missziómunkásokat kiküldő bizottságba delegáltak egy-egy személyt. A magyarországi németeket ugyanakkor két fő képviselte a kinevező bizottságban. A Magyar Misszióterület 1910-es ülésén mindegyik bizottságban két-három magyart találhattunk, és egy-egy szlovák volt a kinevező- és a hitele-

sítő bizottságban, míg a hazai németek a kinevező bizottságban kaptak helyet. A szerbeket a köztük dolgozó román származású Petru (Peter) Todor képviselte. Az Észak-magyar Misszióterület kassai összejövételén 1913-ban a külföldi vendégek hiányában a konferenciai albizottságokban magyar dominancia alakult ki, de mindegyik bizottságba került egy-két másik nemzeti-ségű tag.

Az etnikai szempontok a misszióterületi, egyesületi tisztviselők esetében – személyi feltételek hiányában – még kevésbé, de a választmányok személyi összetételében néhány kivételtől eltekintve jobban érvényesültek. Huenergárdt különösen törekedett egy-egy tehetséges belföldit bevonni a vezetés munkájába. A választmányban a lehetőségekhez mérten ott találhatjuk mindig egyik etnikum képviselőjét. A laikusok arányos képviseletét fontosnak tartotta mind egyház, mind misszióterületi szinten. Ugyanis az adventista választási rendszerben a kinevező bizottság figyelembe vette a megválasztott vezető személyi kérdésekről alkotott elgondolását. Ez már az Osztrák–Magyar Monarchia és a Balkán Misszióterület választmányi összetételében jelentkezett 1902-ben, mert tagja volt egy-egy lelkész a két térségből, illetve egy-egy személy képviselte a magyar, a román és a német gyülekezeti tagokat. Később a Magyar Misszióterület esetében a két német származású lelkészen kívül két magyar, egy román került be 1903 februárjában a misszióterület bizottságába. A békéscsabai szlovákok 1905. évi megjelenésével képviselőt delegáltak a választmányba, míg a szerbek esetében egy évvel később történt majdnem hasonló. Mivel az országban később két felszentelt lelkész dolgozott és mind-egyikük helyet kapott a választmányban, ezért egy-egy nemzetiség képviselet nélkül maradt. A szerbeket, és a románokat képviselő gyülekezeti tag fél-évente váltotta egymást, míg egy magyar és a szlovák Bottyánszky Mátyás választmányi tagsága „állandó” volt. Egy-két évben a helyi németek is kaptak képviseletet általában a románok, vagy a szerbek rovására.

Az Erdélyi Egyesület önállósodása elején letért erről az útról, mert 1910-ben Nagyszébenben beiktatott három tagú választmányban csak németet találunk, közülük kettő külföldi volt. Egy évvel később a kolozsvári konferencián – valószínűleg Huenergárdt befolyására – a választmány összetételében változás történt, mert a két német mellett három magyart is beválasztottak, de a románok közül senki sem került be. A Magyar Misszióterület háromtagú választmányában érthető módon a külföldi elem dominált, de Bottyánszky Má-

tyás (választmányi tag) és Zeiner Alajos (jegyző) révén a helyiek is részt vettek a vezetésben. A két személy kiválasztásában tudatosságot fedezhetünk fel, mert Bottyánszky szlovák, míg Zeiner magyar származású volt. A Magyar Misszióterület három részre bontásával az adventista misszió helyzetétől függően eltérő vezetés alakult ki. A nyugat-magyarországi területen tagság hiányában az ott dolgozó külföldiek adták a választmányt. Egyedül a magyar Lutovszky került be a vezetésbe, jegyzőként. A Közép-magyar Egyesület esetében a német dominancia a helyi felszentelt lelkészek hiányából fakadóan megmaradt, de Lovas és Bottyánszky személyében a magyarokat és a szlovákokat is képviselték a választmányban. Az Észak-magyar Misszióterületen a kevés tag ellenére a belföldi emberek (egy magyar és egy rutén) alkották a háromtagú választmány többségét Kessel vezetésével.

A Duna-Ünő megalakulásakor a nagyobb szervezeti önállósággal rendelkező Közép-magyar Egyesületben a megalakult választmány tükrözte az etnikai viszonyokat. A választmányban két német mellett egy-egy magyar, román és szlovák származású személyt találhatunk. A Tisza–Száva Misszióterület vezetésében német dominancia érvényesült, mert ők adták ezekben az években a felszentelt lelkészeket, és egy személy kivételével az utazólelkészeket. Az öttagú bizottságban helyet kaptak a helyi nem németek képviselői (R. Moletín és S. Eremiő).

A magyarországi szervezeti egységeket mind külföldi misszionáriusok vezették. A különböző tisztségek elosztásánál azonban a helyiek is számításba jöhettek. Néhány évtől eltekintve a jegyző mindegyik magyarországi szervezeti egységben hazai származású. A szegénypénztár vezetője a Magyar Misszióterületen, illetve Egyesületben Bottyánszky Mátyás volt, valamint rövid ideig Bileczky irányította a kolportőröket. Előfordultak azonban olyan választások, amelyek eredményeképp minden tisztséget németek viseltek.

Romániában a helyiek korábban átvették a vezetést, mert néhány missziómunkásuk műveltebb körből került ki, és hamarabb felszentelték őket a lelkesi szolgálatra. Már 1912-ben a misszióterület kinevező bizottságának többségét, a határozati bizottságnak pedig felét románok képviselték. Egyedül a hitelesítő bizottságban maradtak kisebbségben. A következő évben minden albizottság román többségű, és a számláló bizottságban egy németet sem találhattunk. A Duna-medencei terület életében a misszió első ízben annak élére egy helyi munkást, Paulinit választotta. A Duna-Ünő szintén a helyzetet

befolyásolta, hogy a küldöttek többségét németek alkották, ezért a konferenciák albizottságaiban elvéve találhatunk helyi németeket, magyarokat, románokat, vagy szlávokat. Csupán a határozati bizottságban foglalt helyet egy román és egy magyar tag. Az unióbizottság tagságát a különböző egyházterületi egységek vezető tisztségeit és a tisztviselők posztjait idehelyezett németek töltötték be.

A konferencia összefüggései 3–5 napig tartottak. Ezeket az alkalmakat összekötötték esti evangelizációs programmal. A vendégek elhelyezése érdekében az első években természet, később pedig óriási sátrat állítottak fel. A nagy érdeklődésre való tekintettel Kolozsváron például az 1905. december 13–17. között megtartott konferencián a háromszáz férőhelyes terem kicsinek bizonyult.¹¹⁵ Conradi esti előadásaira 1908-ban 400 ember volt kíváncsi.¹¹⁶ A Budapesten tartott 11. magyar közgyűlésen Conradi, Schubert és Wolfgarten esti prédikációin 4–500 hallgató jelent meg.¹¹⁷ Az evangelizációt alapos előkészítés előzte meg. A Román Misszióterület 1912. évi közgyűlésének nyilvános programját hirdetésekkel és belépőkártyával népszerűsítették Ploiești-ben.¹¹⁸ Magyarországon az éves összefüggések nyilvános előadásainak alaposabb előkészítése 1911-ben egy nagyméretű sátor vásárlását követően valósulhatott meg. A sátrat egy-két hónappal a rendezvény előtt felállították, és előadássorozatot tartottak benne. Aradon 1914-ben már két hónappal korábban a tervezett éves összefüggés előtt felszerelték, és minden vasárnap, kedden és csütörtökön előadást tartottak benne több száz hallgató előtt. Az összefüggések hangulatáról a helyi sajtó cikke nyomán bepillantást nyerhetünk: „Napok óta különös meghívót kézbesít az aradi posta. Épp úgy szólnak ezen meghívók intelligens embereknek, mint egyszerű földműveseknek. A papírlap tetején olvasható: Szívélyes meghívó. Továbbmenve megtudjuk, hogy az Illyés utca 53. szám alatt felállított nagy sátorpavilonban minden vasárnap, kedd és csütörtök este nyilvános előadások vannak mindenkit valláskülönbség nélkül érdeklő tárgyakról. E pár sornak olvasása után tisztában lehetünk azzal, hogy az Illyés utcai sátorpavilonban a természettudomány ellen intéznek lövéseket. A keresztény világnézet nevében érdemes keresztüljárni a külváros utcáinak sárán s felkeresni az Illyés utca 53. szám alatt levő beépítetlen telket, melyen két ponyvasátor várja a publikumot. A nagyobbik sátor a cirkuszok külsejéhez hasonló, belül széksorok állnak az érdeklődőknek rendelkezésére. A sátor egyik felén feldíszített emelvényen könyvek fekszenek. Ez a szónok helye. Mi-

kor oda értünk, a sátrat zsúfolásig megtöltötte a közönség. Az ajtóban fekete ruhába öltözött szokatlan arcú férfiak fogadnak bennünket: »Tessék beljebb sétálni, talán szoríthatunk még helyet az uraknak.« Az előadás már tart. Egy 35–40 éves férfi áll az emelvényen, idegen dialektussal szónokol. Az ember azt a benyomás nyeri, mintha a templomban volna. Meg kell adni, a szónok eléggé jól fel van készítve, az egyszerű hallgatókra jól hatnak példái, miket felsorol. Az előadás után a szónokhoz fordulunk, ki elmondja kérésünkre az előadások célját: »Mi adventisták vagyunk, számos misszióink járja be a világot, hogy az igazi vallástanokat hirdessük. Az adventisták a szombatnapot ünneplik, de nem szabad őket összetéveszteni az Erdélyben található szombatosokkal, kik zsidó eredetűek. (Kik a zsidóságra olvadtak be. A szerk.) Mi keresztények vagyunk, Istent és Jézust hisszük, Istenben látjuk a világ teremtőjét és Jézusban az isteni és földi között való közvetítőt. Mi hisszük és várjuk Jézus Krisztusnak második eljövését és Isten országának kialakulását. Máriában csak az asszonyt tiszteljük, de a hozzáfűzött legendákat a mi vallásunk nem ismeri. Az adventistáknak nem szabad dohányozniuk, egész egyszerűen kell élniük. A szombatot tartják ünnepnapnak: ezen a napon nem dolgoznak, mert Isten a szombatot tette pihenőnapnak és az adventisták ragaszkodnak a Szentíráshoz.«¹¹⁹ A konferenciák szervesen beilleszkedtek a felekezet missziós programjába. Komoly érdeklődés esetén nem fejezték be a sorozatot. Ez történt például Nagyszebenben 1913-ban. Két missziómunkás a városban maradt és folytatta az evangelizációs tevékenységet.¹²⁰

5. Huenergardt missziós tevékenysége

Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Balkán Misszióterület vezetőjeként Huenergardt munkájának jellege részben megváltozott, mert körútjai kiterjedtek az új területekre. Missziójának központja Kolozsvár maradt, de továbbra is felkereste mellette azokat a településeket, ahol érdeklődést tapasztalt. Még 1901 végén a körútja során ellátogatott Nagyszebenbe és Szászsebesre az ottani munka elindítása érdekében. Decemberben Aradra utazott a friedensauki ápolónőképző intézet vezetőjének – dr. J. A. Hoenes – látogatása miatt. Innen közösen Kolozsvár felé vették útjukat. Balkáni misszió útjára 1902 februárjában indult el, és felkereste Dobadint, Sarighiolt, Mantschponart, Anadolkit,

Várnát és Rustschukot (Russe), Sarighiolban meglátogatta a gyülekezet elemi iskoláját. Állami iskola hiányában nem adventista gyermekek is látogatták az oktatási intézményt. Anadolkiában pedig az egyik összejövetelt a baptista kápolnában tartották. Körútját Constantinában fejezte be az Osztrák–Magyar Monarchia és a Balkán Misszióterület közgyűlésén.¹²¹

Az Osztrák–Magyar Monarchia és a Balkán Misszióterület három részre osztásával a Huenergardt felügyelete alá tartozó terület lecsökkent a Magyar Királyságra. Leopold Mathe Magyarországra helyezésével pedig megoszthatta a felszenteléssel járó terheket.¹²² Huenergardt 1902-ben hazatérve a fridensau uniókonferenciáról rövid magyarországi körutazása során néhány napot Budapesten töltött. Itt több komoly érdeklődőre talált. Közük egy négy nyelvet (német, magyar, szerb, orosz) beszélő baptista fiatalembert, aki meggyőződve az adventizmus igazságáról kilépett az egyházából. Néhány nappal később Huenergardt a mormon misszió magyarországi vezetőjét győzte meg Temesváron a felekezete tévtanításai felől. Huenergardt érveinek hatására a mormon vezető lemondott tisztségéről, és több hívével elhagyta egyházát.¹²³ Ezután Huenergardt hallva a dridifi és a fogarasi románok érdeklődését közöttük kezdett el dolgozni Todor segítségével.¹²⁴ További működéséről az 1903. februári második magyar közgyűlésig keveset tudunk. Körútjait, valamint egy alig látogatott nagyváradi előadássorozatról leszámítva Kolozsváron tevékenykedhetett.¹²⁵

Az 1903. februári Kolozsváron tartott konferencia után Huenergardt két lelkésszel – Bileczkyvel és Todorral – Aradra ment, mert a város vezetése engedélyezte a kolportőr munkát. Az evangélikációs előadásokat a város központjában tartották. Körútján felkereste többek között Temesvárt, Békéscsabát és Debrecen. Temesváron a katolikus svábok között, míg Békéscsabán az alföldi szlovákok között vetette meg az adventizmus a lábát. Nagyváradon is sikerült egy kis csoportot alapítania 1903-ban. A kolozsvári gyülekezettről távollétében Tentesch gondoskodott.¹²⁶

A Békéscsabán történtek – összevetve a *Zions-Wächter* 1905. július 3-ai számában megjelent Huenergardt beszámolóval – részét képezték az országban található kisebb-nagyobb, elsősorban nazarénus eredetű szombatünnepelő csoportok integrációs folyamatának. Ez valamelyest kapcsolódik a nemzetiségek között elinduló misszióhoz. A folyamat a nazarénus felekezetben a századforduló éveiben megjelenő belső konfliktus eredménye, amelynek kö-

vetkeztében egyes csoportok – közöttük Békéscsabán – szakítottak a megmegevedő hitelvi állásponttal, és a Biblia igazságainak megismerésében tovább kívántak lépni. Ennek a folyamatnak emlékét őrzi 1900-ban Nagyváradon megjelent hitvallomásukat tartalmazó kis füzet. Aktívabb missziómunkát ajánl és elítéli a nazarénusok halogató álláspontját. Elrendeli a láb megmosását „minden újonnan felvett taggal egyszer és nem többször”.¹²⁷ A legfeltűnőbb az iratban a szombat megünneplése melletti állásfoglalása. A hitvallás aláírói között nincs ugyan békéscsabai szlovák nemzetiségű személy, de feltétlenül ismertek lehettek a békéscsabai nazarénus gyülekezet tagjai előtt ezek a tanítások. A gyülekezet kettészakadt, és a szombatot ünneplő csoport – ahogy korábban már említettük – kapcsolatba került Huenergardttal. Az adventista misszionárius több alkalommal meglátogatta őket, és a megbeszélések eredményeként feladták az étkezéssel, a tizeddel és Ellen White prófétai szerepével kapcsolatos ellenvéleményüket, majd csatlakoztak a felekezethez 1904-ben.¹²⁸

A dél-magyarországi szerbek között 1904 táján elindult misszió szintén ebbe a folyamatba illeszthető. A korábban említett történet szerint az első szerb adventista újságból szerzett tudomást a németországi szombatünnepelő keresztények létezéséről. A hamburgi kiadón keresztül került kapcsolatba Huenergardttal egy pontos címzés nélküli levél segítségével, és így kezdődhetett el misszió a szerbek körében.¹²⁹ A másik hagyomány szerint az első dél-magyarországi szerb adventista közösségek létrejöttében a békéscsabai gyülekezet játszott fontos szerepet. A Belgrádtól nem messze található szombatartó csoport általuk került kapcsolatba Huenergardttal 1904 nyarán. Huenergardt többszöri látogatása után 1905. április 8–9-én került sor a döntő megbeszélésre. Az adventisták nézeteiket a Biblián keresztül világították meg. Beszéltek az adventmozgalom és a szombat megünneplésének kezdetéről, a különböző tévtanítások elleni küzdelemről, valamint az ebből fakadó meg hasonlításokról. A belső konfliktusok idején a segítséget a „Prófétaság Lelkén” keresztül kapta a közösség. Ez változást hozott az összejövetelen és a csoport döntött a felekezethez való csatlakozásról.¹³⁰

A magyarországi adventmisszió fordulópontját jelentette az 1901-ben Kolozsváron megkeresztelkedett Ósz B. Mihály Budapestre költözése. Laikusként végzett evangélikációs tevékenységét érdeklődés fogadta. Huenergardt működésének központját ezért Budapestre tette át 1903 őszén, mert az ország

gazdasági, politikai és kulturális központjából könnyebben alakíthatott ki országos hatású mozgalmat, mint Kolozsvárról. A „kincses várost” azonban egy stabil gyülekezettel hagyta maga után, hogy a kelet-magyarországi adventizmus biztos alapon nyugvó, regionális centrummal rendelkezzen. A fővárosban a Retek utca 53. szám alá költözött, egyszobás bérelt lakásba. Munkáját egy darabig Karl Alexander Reifschneider és Gáspár András segítette. Az evangelizációs előadások 1904 februárjáról már német és magyar nyelven folytak. Huenergardt Gáspárral a magyarok, míg Reifschneider a németek között dolgozott. Tavasszal Reifschneider Temesváron találjuk, ami a fővárosi németek közötti misszió intenzitásának csökkenéséhez vezetett. Az első adventista imaterem Budapesten az Aréna utca 7. szám alatt nyílt meg 1903 novemberében. A kis gyülekezet tovább költözött 1905-ben a Rottenbiller utcába, később pedig a Wesselényi utca és a Rákóczi út következett. A helyi közösség végül 1914-ben a Baross utca 88. szám alatt telepedett le és működött itt évtizedekig.¹²⁰ A budai gyülekezet 1910-ben alakult az Alagút utcában, és Budapest környékén a rákospalotai gyülekezet alapítása is ezekre az évekre tehető.¹²¹

Budapestre költözésével sem változott lényegesen missziós stratégiája. Csupán központjául Kolozsvár helyett Budapestet választotta. Egyéb településeket a felszentelt teendők végzésén kívüli érdeklődés esetén látogatott meg. A különböző nemzetiségek érdeklődését tapasztalva egyre több munkást küldött hozzájuk, akik nem egy esetben megtanulva a nyelveket dolgoztak közöttük. Huenergardt fővárosba költözésével sem állt le Erdélyben és a Partiumban a missziós munka. Előadásorozatokat tartottak Nagyszebenben 1903 decemberében, és tíz fős csoport jött létre.¹²² Délen Orsova városában Unk György dolgozott. Az ország nyugati részén L. Mathe Pozsonyban alapított néhány fős csoportot. Utóbbi stratégiai fontosságát emeli a város elhelyezkedése a szlovák–magyar nyelvhatáron.

Visszatérve az 1903-as évre, Huenergardt a friedensau nyári uniókonferencia után Aradra ment, hogy Kelemen és Gáspár munkáját segítse. Majd a fentebb említett oroszországi útja előtt felkereste az erdélyi és a partiumi gyülekezeteket.¹²³ A magyar misszió legfontosabb eseménye 1904 őszén az első rendszeres magyar nyelvű adventista negyedévi lap, az *Arató* megjelenése. A 32 oldalas újság szombatiskolát, általános cikkeket, illusztrációt és hírvagyot tartalmazott. A megrendeléseket Huenergardt fogadta a Budapest VII. kerület, Rottenbiller utca 4/b. II. emeleti címén.¹²⁴ A lapot nem csupán

Magyarországon, hanem az amerikai magyarok között is terjeszteni kívánták az érintett tengerentúli gyülekezetek, egyházterületek segítségével. A hatékonyabb munkavégzés érdekében vállalta a magyarországi misszió, hogy megküldi számukra azoknak a nevét, akik hallottak az öházában a felekezet tanításáról.¹²⁵ A lap fenntartása nem lehetett könnyű feladat a néhány száz tagból álló felekezet számára, ezért az 1904-es konferencián felszólítottak minden gyülekezeti tagot, hogy legalább öt új előfizetőt szerezzen.¹²⁶ Később a lap havonkénti megjelenését tervezték. Az elterjesztett példányszám radikális növelése érdekében a felekezet alkalmazottai havonta száz példány elhelyezését vállalták a különböző klubokban.¹²⁷ A lap 1908-ban megszűnt. Helyette létrejött a gyülekezeti lapként funkcionáló *Evangéliumi Munkás*, és az evangelizáló kiadvány, az *Utolsó Üzenet*.¹²⁸

Ezzel elkezdődött Huenergardt irodalmi tevékenysége, amely a szerkesztés munkálatain kívül cikkek írását, és idegen nyelvű cikkek magyarra fordítását jelentette. Az angol és a német nyelvű egyházi irodalmat román nyelvre Paulini és Ștefan Demetrescu, szerbre történő fordítását pedig Albin Močnik, Robert Schillinger és Max Ludewig végezte.¹²⁹ Ránchezedtek az előjárói és a felszentelt prédikatori teendők is, ezért kevesebb ideje maradt az úttörő munkára. Elsősorban Budapesten a magyarok között dolgozott. A város több pontján tartottak előadásokat élénk érdeklődés közepette. Ennek ellenére az emberek nehezen döntöttek az egyházhoz való csatlakozás kérdésében.¹³⁰ Reifschneider Erdélybe helyezése enyhítette a ránchezedő nyomást, mert a felszentelt teendők nagy részét átvette, és 1905 januárjában körutat tett az erdélyi gyülekezetekben.¹³¹

Az 1905. decemberi kolozsvári konferencia után Huenergardt Budapesten folytatta munkáját, majd rövid körutazása alkalmával felkereste Rimaszombatot, Dunavecset, és meglátogatta a nagykörösi nazarénus gyülekezetet. Távollétében Budapesten Nagy Anna és Kessel helyettesítette.¹³² Huenergardt 1907 nyarán ismét körutazást tett. Felkereste az erősen katolikus Szegedet, mert Gyöngyösi Pál, majd Nagy Anna munkálkodása nyomán érdeklődés támadt az adventista egyház iránt. Innen Kessel hívására Erdélybe utazott. El látogatott Kolozsvárra, Székre, Bogártelkére és Kolozsra. Az utóbbi gyülekezet tagságát románok és magyarok alkották vegyesen, de a hírvagyot a legnagyobb egyetértésben közösen gyakorolták. A bogártelkei gyülekezet többsége magyar baptistából állt, akik Kessel tevékenysége révén csatlakoztak a

felekezethez. Huenergárdt az erdélyi szász gyülekezetekről sem feledkezett el. Ellátogatott Segesvárra, Brassóba, Fogarasra, Nagyszebenbe, Nagyselykre, illetve a románok lakta Dridifbe. Körútja során felkereste a partiumi és békési (Nagyvárad, Arad, Békéscsaba) magyar és szlovák, valamint a délvidéki szerb gyülekezeteket (Mokrin, Titel), valamint Belgrádot.¹⁴⁶

Huenergárdt irodalmi és egyházvezetői tevékenységének növekedésével, illetve a magyarországi lelkészkar kiépülése után kevesebb időt fordított a körutazásokra. Gyülekezeti munkáját továbbra is Budapestre összpontosította, de evangelizációs előadásokkal segítette munkatársait. Így 1908 áprilisában a körútja során a felszentelt teendők ellátása mellett a szerbek között dolgozó Todor munkáját támogatva felkereste Karlovát, Mokrint, Kumánt és Titelt. Ezt követően Temesvárra utazott, mivel néhány adventista Nagykikindáról odaköltözve egy kisebb csoportot hozott létre. Körútjának végállomását Draksina jelentette.¹⁴⁷ A következő év végén Huenergárdt Enseleittal közösen előadásokat tartott a szerbeknek. Eredményeként hét fő keresztkedett meg.¹⁴⁸ Gyulán Ősz B. Mihály munkáját segítve 1910 februárjában kezdett evangelizációs sorozatot a város legnagyobb termében. Az első összejövetelen körülbelül ezer ember jelent meg. A második előadáson azonban néhány személy rendzavarása miatt a sorozatot betiltották. Huenergárdt és Ősz B. Mihályt pedig kitiltották a városból.¹⁴⁹ Ugyanebben az évben Kunhegyesen evangelizált heti egy alkalommal. Munkáját a városban Tokos Gábor könyvmisszióval készítette elő.¹⁵⁰ Négy előadást tartott 1911 elején Miskolc egyik nagytermében. A helyiséget ingyen bocsátották rendelkezésre.¹⁵¹ Újpesten 1911. augusztus 15-e és szeptember 23-a között hirdette az Igét minden kedden, csütörtökön és vasárnap este magyarul, Otto Gassmann pedig németül. Helyszíne az Árpád utca 99. szám alatti, több száz személyt befogadó sátor. Az előadások a próféciáról, a teremtésről és az evolúcióról, a modern ember és a Biblia kapcsolatáról, Jézus Krisztus személyiségéről, valamint a második advent témaköréről szóltak.¹⁵² Kassán W. Fürle munkáját segítve tágas, bérelt teremben prédikált több alkalommal. Munkájukat az ott dolgozó adventista ápolók támogatták.¹⁵³ Békésen a Korona vendéglő nagytermében tartott vallástudományi előadásokat 1912. február 22. és március 29. között, csütörtök esténként.¹⁵⁴ A hordozható nagysátor elkészülte után az éves közgyűlések helyszínén előadásorozatot szerveztek a konferencia kezdete előtt az érdeklődés felkeltése érdekében, amelyben Huenergárdt is szerepet vállalt.

Az első világháború éveiben a katonai behívások miatt lelkészhiány alakult ki az unióban. Még több időt kellett fordítania az adminisztrációra és az irodalmi munkára. Ugyanis a tagság lelki táplálék iránti igényét – személyi feltételek hiányában – csak az irodalom révén pótolhatták. Az egyházvezetés 1916 nyarán nemzetközi szinten elhatározta, hogy az istentiszteleti élet egyhangúságának elkerülése érdekében a gyülekezetek misszióprogramokat tartanak. Menete a következő volt: 1. Megnyitó ének és ima. 2. Az előző misszió órára vonatkozó jelentés ismertetése. 3. Felolvasás (közben kérdések).¹⁵⁵ Számos szombati prédikációs vázlatot Huenergárdt készített. A közlekedési viszonyok is romlottak a háború éveiben, ezért még kevesebb körútra vállalkozott. A gyülekezeti tagok kérésére 1917 elején azonban útnak indult, és fél hónap alatt több gyülekezetet meglátogatott. Az első állomást, Biharkeresztet, Nagyvárad követte. A gyülekezeti tagok örömmel fogadták, mert évekig alig találkoztak lelkésszel. Ennek ellenére csupán néhány érdeklődővel növekedett a helyi közösség. Január 19-én a Szilágy vármegyei lpp. községet kereste fel, majd Szilágyrátont. Az utóbbi településen a krasznai és a hagosi gyülekezet tagjai is megjelentek. Ezután Szilágyzoványt látogatta meg, ahonnan Észak-kelet Magyarország felé vette útját. Szepsiben a gyülekezet szintén lelkészhiány miatt szenvedett. Kassán találkozott Kelemen Istvánnal, és közösen Beregszászon keresztül Iloncára utaztak a ruszin adventistákhoz. Körútját Miskolcon fejezte be.¹⁵⁶

6. Huenergárdt a visszaemlékezések tükrében

Huenergárdt személyisége és életmódja hozzájárult az adventizmus erősödéséhez. Két mérték meghaladó magassága és széles vállai megragadták az emberek figyelmét. A legnagyobb vonzerőt életvitele jelentette, mert azonosult az általa hirdetett elvekkel.¹⁵⁷ Az egyház tagjainak többségéhez hasonlóan szegényesen élt. Budapesten a Greguss utcai lakása két szobából, ebédlőből, előszobából, konyhából, kamrából és egy cselédszobából állt. Az utóbbi helyen egy gyülekezeti tag lakott, és a háztartásban, illetve a Budapest környéki adventista csoportok lelkigondozásában segített.¹⁵⁸ Pécelen egyszerű nádfedeles házban lakott. Az egyik gyülekezeti tag a következő szavakkal emlékezett vissza a ház berendezésére: „nem volt süppedő szőnyeg, nem volt drága bútor, hanem valahol a nagyszebeni vásáron vett, mázolt emeletes

fügy.... Mindenben puritán egyszerűség. Láttam elcsodálkozva azt mondta: nincs itt maradandó városunk, s ha menekülni kell, mint Erdélyből, ne fájjon a szívünk itt hagyni... Úgy éreztem azért a szegények haradja, mert ő maga is szegény." A Duna Unió irodáját is az egyszerűség jellemezte. Mindössze ketten dolgoztak benne.¹³⁷

Külső megjelenése a törődést és a gondozottságot sugározta. Egy ideig lyukas cipőt viselt, ezért híveit venni akartak számára egy újat, de megelégedett egy olcsó félcipővel a következő szavakkal érvelve: *„Tudjátok, a szócék úgy is eltakarja.”¹³⁸* Szegénységük ellenére vendégszeretők voltak. A házuk „éjjel-nappal” nyitva állt a vidéki tagok előtt. Felesége gyakran aludt a földön, és az ágyneműt a vendégnek adta. Sokszor szenvedett, hogy a vendég jól érezze magát.¹³⁹ Huenergardt a legegyszerűbb gyülekezeti tagot is vállalta a külvilág előtt, amelyet a következő történet szemléltet a legjobban. *„Kassán egyszer egy hivatalos emberrel beszélgettem az utcán. Egy szlovák paraszt ruhába öltözött egyszerű testvérnő jött, akét hangosan így köszöntött: Áldjon meg az Úr. A nagyhatalmi hivatalnok, aki ilyen embereket észre sem szokott venni zavartan nézett körül. Huenergardt pedig így mutatta be az úrnak az egyszerű parasztasszonyt: Tudja méltóságos uram, ő az én egyik testvérem.”¹⁴⁰*

Huenergardt szinte éjjel-nappal dolgozott. Példáját munkatársai követték pedig megkövetelte tőlük a szükséges mennyiségű pihenést.¹⁴¹ Vezető pozíciója ellenére alázatos maradt. Gyakran mondogatta: *„Ha az Úr Jézus a jó pártos, akkor én vagyok a kutyája.”* Fontos szerepet tulajdonított a személyes munkának. Látogatta a családokat és szombat délutánonként közös sétákat szervezett. A meglátogatott családok életébe teljesen beolvadt.¹⁴² Hosszú utazásait a bizonyágtétel céljára használta fel.¹⁴³ Beszédtémáiban mindig Jézus eljövételére és a vele kapcsolatos próféciákra irányította a figyelmet egy-egy tapasztalattal színesítve az elmondottakat. Az emberek szeretetét azzal vívta ki, hogy mindenkihez volt néhány barátságos szava.¹⁴⁴ A bántalmazásokat, a gúnyolódást némán tűrte.¹⁴⁵ A keresztény vidámságot minden esetben fontosnak tartotta.¹⁴⁶

7. Huenergardt munkatársai

Huenergardt a munka kezdetétől fogva törekedett a tehetséges emberek bevonására a missziós tevékenységbe. Célja az adventista gyakorlatnak megfele-

lően az volt, hogy mindenki anyanyelvén hallhassa az evangéliumot. Első munkatársai Magyarország misszióterületi helyzetéből fakadóan a korabeli gyakorlat szerint kolportőrök voltak. Az új területeken a világszervezet javaslatára a prédikációs munkát az irodalom terjesztése előzte meg.¹⁴⁷ A könyv-evangélista munka – különösen Magyarországon – a leggyorsabb és a legolcsóbb eszköznek számított az ország nagysága és a lakosság szétszórta elhelyezkedése miatt. A kolportőrök ugyanis a könyvek eladása révén önfenntartó missziómunkásnak számítottak. Munkájukat nehezítette a lakosság szegénysége és a vidéki lakosság körében meglévő jelentős méretű analfabétizmus. Többségük – mezőgazdasági munkás lévén – kevesebb könyvterjesztői feladatot vállalt a tavasztól őszi terjedő időszakban. A kolportőröket ezért két kategóriába sorolták: állandó és alkalmi.¹⁴⁸

A könyv-evangélisták közül többen prédikatori feladatokat is vállaltak. Bibliőrakat tartottak és az érdeklődőket látogattak. A legalkalmasabbak lelkészek lehettek, de missziós tevékenységük fontos eleme maradt az irodalomterjesztés, különösen az úttörő munkában. A kolportőri munka szervezettebbé válásával párhuzamosan előírták, hogy a könyv-evangélisták a kijelölt területeket módszeresen és lelkiismeretesen házról házra átdolgozzák, és a szükséges kimutatásokat beküldjék.¹⁴⁹ A kolportőröknek a lelkészekhez hasonlóan a helyi hatóságoktól kellett engedélyt kérniük. A budapesti adventista kiadó vezetője 1913-ban 12 kolportőr számára szerzett működési engedélyt a belügy-minisztériumtól.¹⁵⁰ A magyarországi könyv-evangélista munka megerősödésével a misszióterület, az egyesület és az unió éves közgyűlésein a könyvterjesztőknek is tartottak tanfolyamot, illetve a prédikatori továbbképzésekkel párhuzamosan számukra szintén szerveztek speciális programot. Az értekezleteken a könyvterjesztők munkájának fontosságán kívül gyakorlati oktatás keretében szerepjáték formájában sajátították el az újabb eladási technikákat. A Duna Unió megalakulása után a szervezettebb kolportőri munka eredményeként az unió könyv-evangélista vezetője együtt dolgozott néhány könyvterjesztővel, bemutatva néhány módszertani újítást a gyakorlati életben.¹⁵¹

A gyülekezetek és a tagok számának növekedésével, valamint a szervezett evangelizációs tevékenység kiépülésével párhuzamosan emelkedett a missziómunkások száma. A hazai származású és a külföldről érkező missziómunkások többségét Friedensauban képezték ki a lelkesítő munkára. A misszióiskola megalapítását a német területi konferencia az 1899-es éves közgyűlésen ha-

tározta el. Gyakorlati jellegű iskolaként működött. Az oktatás mellett a diákok a mezőgazdasági és az ipari munkában is részt vettek. Ez alkalmassá tette őket az önfenntartó missziómunkára, illetve a tanulási költségeiket fedezhették belőle.¹⁷² A diákok a misszió és az ápolói tanulmányok között választhattak. Az utóbbi két éves program volt. A misszióiskolát eredetileg három évre tervezték, de lelkészhiány miatt sokan már az iskola elvégzése előtt alkalmazásba kerültek. A tanulmányi időt 1904-ben átmenetileg két évre csökkentették, majd 1908-ban 2,5 évre emelték. A tananyag felölelte a bibliai tanulmányokat, a német nyelvet, világtörténelmet, fizikát, kémiát, zenét, földrajzot, idegen nyelveket (angol, francia és orosz), missziótörténetet, H. N. Adventista Egyház történetét, nyilvános beszédet, bibliamunkát, egyházszerkezeti ismereteket. A misszióiskola – bizonyos értelemben – a gimnázium szerepét betöltve általános műveltséget is adott, a többségükben maximum elemi iskolát végzett hallgatóknak. A fentiek mellett a tanulók heti egy-két alkalommal a folyóirat terjesztésben is részt vettek a környező településeken.¹⁷³

Az első magyarországi hallgató – Kelemen István – levele alapján bepilanthatunk a Magyarországról érkezettek friedensauai tapasztalatába: „Mert itt nincs más senki hanem csak az úrnak gyermekei. És minden nap a tanulás a könyvekből. Minden fél óra könyvekből ... és minden este egy fél óra isteni tisztelet, és reggel 8-tól 10-ig misszióiskola. 11-től 12-ig Doktor iskola. Nagyon gyönyörű iskolám van. Minden nap a misszióiskolába tanulunk világi történelmet és a bibliát. És a doktortól tanulunk a betegekéről és vannak szép könyveink mindenekről. És tovább tudatom veled, hogy én a múlt héten meg kezdtem a munkát kolportőrnek. És még egy kicsit nehéz, mert még kell németül tanulnom, hanem nagyon szép tapasztalást tettem még oda voltam.”¹⁷⁴ Kelemen levele alapján világosan kitűnik, hogy adventista bibliamunkássá válni, esetleg Friedensauban tanulni a többségében egyszerű embereknek nem csupán a szívügyüknek tekintett misszió munkában való részvételt, hanem „szektasz prédikátorként” egyfajta társadalmi és intellektuális felemelkedést jelentett. Az adventista misszió sikeréhez hozzájárult az embereknek ígért tudás. Az igazságnak, a próféciaíknak ismerete hiányt pótol az egyszerű emberek intellektuális életében, mert világképet kaptak a világban lezajló események megértéséhez. Az előadásokon, gyülekezeti összejöveteleken történelmi, egészségügyi és egyéb ismeretek hangoztak el a teológiai mondani-való alátámasztására, amely az általános műveltségüket gyarapította. A tagok

műveltségi színvonalának emelését Huenergardt fontosnak érezte – figyelembe véve E. G. Whitenak a tagok nevelésére és tanulására vonatkozó útmutatását. Ez megmagyarázza a vallási buzgalmon túl azt, hogy a pár száz tagból álló magyar adventista közösségből legalább 25-en tanultak Friedensauban az 1901 és 1914 közötti években.

Huenergardt a lelkészhallgatók kiválasztásában minőségre törekedett, ezért a Magyar Misszióegyesület 1906-os határozatában csak a tagok között jó hírnévnek örvendő friedensauai tanulmányait szorgalmazza.¹⁷⁵ Hasonló törekvéseket figyelhetünk meg a külföldről idehelyezett prédikátorok esetében. Huenergardt olyan személyeket választott, akik rövidebb-hosszabb ideig sikeresen dolgoztak hazájukban lelkészként, vagy felelős vezetőként.¹⁷⁶ A külföldi munkások egy része azonban csak egy-két évig tartózkodott Magyarországon, mert rövidesen máshova helyezték őket. A szervezett lelkészképzésben nem részesülőket Huenergardt tanította, és egy ideig velük együtt dolgozott, hogy a gyakorlati tudnivalókat elsajátíthassák.¹⁷⁷

A lelkészkar továbbképzését az éves közgyűléseken, a különböző szervezeti egységek bizottsági üléseivel párhuzamosan, valamint a számukra külön szervezett összejöveteleken végezték. Az előadásokat az unió és a divízió vezetői tartották a szervezeti élet, gyülekezetgondozás, evangéliumi- és missziómunka témájában. A legnevezetesebb lelkészértékezőlet a Duna Unióban 1918. június 11. és 16. között történt. A katonai szolgálatukat teljesítő kivételével minden munkás és könyvtáros megjelent Magyarország és Bosznia területéről. Az első négy nap programja hasonlóan alakult: 8–9 óra között imaóra, 9–10 óra között a könyvtárosok oktatása, 10 és 11.30 óra között bibliaóra. Délután 14.30–15.30 óra között bibliaóra, este 20 és 21 óra között bibliai előadás. A különböző előadások felváltva hangoztak el az egyház vezetői és prédikátorai részéről. Huenergardt például az első imaórát, egy délutáni előadást és egy bibliaórát tartott a munkások számára.¹⁷⁸ A lelkészek továbbképzését az Európai Divízió szintén fontosnak vélte, ezért 1916 júliusában határozatot hozott az olvasó kurzus megszervezésére a prédikátorok és a munkások számára.¹⁷⁹

A magyarországi missziómunkások harmadik kategóriáját az ápolók képezték. A világi foglalkozásukból adódóan szintén önfenntartók voltak és az adventisták által nem lakott területeken dolgoztak. A környezetükben bibliai felolvasásokat tartottak és a hozzájuk forduló betegeket tanácsal, valamint egyszerű, természetes gyógymódokkal segítették. Magyarországi alkalmazá-

suk már 1901-ben J. A. Hones magyarországi látogatásakor felvetődött.¹⁸⁰ Az Európai Generál Konferencia 1904-ben javasolta az egészségügyi misszió kiépítését ápolók alkalmazásával.¹⁸¹ A Magyar Misszióterület konferenciája néhány hónappal később kérészt intézett az unióhoz, hogy küldjenek Magyarországra betegápolókat. Erre azonban csak 1906-ban került sor.¹⁸² Munkájuk központja az észak-magyarországi adventista misszió centruma Kassa lett, ahová az évek folyamán közel száz ápolót helyeztek. Többségük magyarországi, romániai, vagy németországi német volt, de találhatunk közöttük szlovákokat, egy-egy szerb és romániai románt. Missziójuk sajátosságát egy ápolóház létrehozása adta. A katolikus papok ellenpropagandája ellenére az orvosok megbíztak bennük és az első világháborúban a katonákat ápolták.¹⁸³

Huenergardt munkáját kezdetben Bileczky és Tentesch segítette. Előbbi a magyarok, utóbbi a németek és részben a románok között dolgozott.¹⁸⁴ Munkatársainak száma 1902-ben Unk György és Todor felvételével, illetve L. Mathe Pozsonyba helyezésével bővült. L. Mathe feladatát a nyugat-magyarországi németek között egy stabil bázis létrehozására irányult, miközben öntörő munkát végez Bécsben.¹⁸⁵ Todor személyében az első magyarországi román származású lelkészt tisztelhetjük. Huenergardt előlre a románok körében végzett tolmácsolással segítette.¹⁸⁶ Az első szerb csoportoknak a felekezethez való csatlakozása után Huenergardt Délvidékre küldte dolgozni 1904–1905-ben. A szerb nyelvet munkája közben sajátította el.¹⁸⁷ Megbetegedése után szerepét Schillinger vette át 1910-ben. A döntés újdonságát az jelentette, hogy a magyarországi románok között évekig a romániai Paulini kivételével német származású külföldiek dolgoztak.

A következő években újabb belföldi könyvterjesztőket, biblíamunkásokat alkalmaztak. Huenergardt munkáját Budapesten egy darabig Hörcher Gyula segítette, vidéken pedig Nagy Anna, Gyöngyösi Pál, Kelemen István, Helen Kraus, Fülöp Judit, az erdélyi szász Johann Weber, valamint a fent említett ápolók. L. Mathe elhelyezésével Reifschneider érkezett Magyarországra. Néhány hétig a budapesti németek között dolgozott, majd Délkelet-Magyarországon folytatta munkáját a németek, magyarok, szlovákok, románok és a szerbek között. Orosz nyelvtudása lehetővé tette számára, hogy rövid időn belül a szlovákok között dolgozzék tolmács nélkül. Oroszországi származását és nyelvtudását a szerbek nagyra értékelték.¹⁸⁸ Reifschneider később Otto Schwenecke váltotta fel egy időre. Az 1906 és 1910 közötti években további

külföldi munkásokat helyeztek Magyarországra. Segítségükkel a missziós tevékenység újabb területeken kezdődhetett el. Közülük többen – Fritz Kessel, Robert Schillinger, Max Ludewig, Adolf Wegener, Adolf Minck, August Dörner, Albin Močnik – már a friedensau misszióiskolában készültek a magyarországi, vagy a balkáni szolgálatra. Elkezdtek az általuk kiválasztott ország nyelvének tanulását. Többségük a későbbiek során a kialakult egyház-szervezeti egységek, szolgálati ágak, illetve intézmények vezetői lettek. Ugyanis az egyszerű biblíamunkásként Magyarországra került németeket hamarabb szentelték fel lelkész szolgálatra, mint magyar társaikat. Ezért az első világháború végéig egy-két személy kivételével a felszentelt lelkészek Magyarországra helyezett németekből állt.¹⁸⁹

Az új munkások bevonása ellenére a magyarországi adventizmusra nehezedő nyomást jelzi, hogy 1908-ban a 20 millió lakosú országra két felszentelt lelkész, két utazó prédikátor, négy biblíamunkás és két betegápoló jutott. A kialakult helyzeten javított, hogy az új prédikátorok munkába állítása mellett 1908-ban az állandó könyvtárosok közé három magyar és egy német, az alkalmi könyvtárosok közé pedig egy szlovák, egy román, két magyar és egy bánsági német jelentkezett. A ruszinok kivételével minden nemzetiség körében folyt irodalomterjesztés.¹⁹⁰ 1909-ban újabb magyar és német származású gyülekezeti tagok jelentkeztek könyv evangélistának erősítve ezzel az erdélyi és a partiumi területeken a misszió intenzitását. Néhány év múlva Erdélyben a könyv evangélista szolgálat személyi feltételeinek megszilárdulása lehetővé tette a munka szervezeti különválasztását a magyar és a szász nemzetiség körében.¹⁹¹

A lelkészellátottság területén is javult a helyzet, mert 1910-ben már öt felszentelt, három utazó prédikátor dolgozott Magyarországon. A nem német elemet a felszentelték körében Todor, az utazóknál Kelemen képviselte. Négy magyar, három német biblíamunkás, egy-egy szlovák és német ápoló, valamint a különböző kategóriájú könyvterjesztők között a magyarok és a németek mellett egy szlovákot találunk. Továbbra sem alkalmaztak román és szerb anyanyelvű munkást. A kárpátaljai ruszinok között senki sem dolgozott, bár egy régióban többséget alkottak.¹⁹² Az erdélyi románok között az anyanyelvű munkás hiánya missziói hibát takar, mert ebben az ország részben több mint tíz éve szervezett misszió folyt.

Az Erdélyi Egyesület önállóodása után a Huenergardt vezette Magyar Misszióterületen a felekezet alkalmazotti állományának multietnicitása to-

vább fejlődött. A szerbek kivételével mindegyik nemzetiségből képviselték magukat az egyház munkatársai. A magyarok egy felszentelt lelkész (egy évvel később Erdélybe került), négy bibliamunkást, három állandó és egy alkalmi könyvárust adtak. Egy-egy bibliamunkás, ápolónő, állandó- és alkalmi könyvárus a helyi németek köréből érkezett. Dolgozott még két román és egy szlovák bibliamunkás, valamint az utóbbi nemzetiségből egy alkalmi könyvárus.

Az Erdély leválasztása után megmaradt Magyarország területének három részre tagolása elősegítette a helyiek bevonását a missziómunkába. Így a Tisza–Száva Misszióterületen kivétel nélkül helyi származású bibliamunkások (egy román, egy magyar, két délszláv, egy német) munkálkodtak. Az állandó- és alkalmi könyvárustok etnikai összetétele tükrözte a felekezet nemzetiségi viszonyait. Az állandó könyvárusok között három német és négy szerb, míg az alkalmi kolportőrök között 13 délszláv, két német és két magyar volt. Egy évvel később már az utazó prédikátorok között két délszlávot találhattunk. Nyugat-Magyarországon – az utazó prédikátort Lutovszkyt, és a könyvárust Bachtallert leszámítva – kizárólag külföldről (egy felszentelt, két utazó, egy bibliamunkás) érkezettek dolgoztak, mert induló misszióról volt szó. Ezzel szemben Észak-Magyarországon a felszentelt lelkészen és az utazó prédikátoron kívül a négy bibliamunkás (három ápoló) és az egy alkalmi könyvárus helybéli volt. A világháború kitörése előtti évben kezdődött el a felvidéki szlovákok, illetve a ruszinok közötti munka. Az utóbbiak pasztorálásáról – ahogy korábban láttuk – a helyi hatóságok korlátozó magatartása miatt titokban lehetett végezni.¹⁰⁶

A Duna Unió megalakulásakor az unió területén 1912-ben 15 felszentelt lelkész, 14 utazópredikátor, husz bibliamunkás, két ápoló, 24 állandó- és 13 alkalmi könyvterjesztő dolgozott Huenergárdt irányítása alatt. A munkássálmány kialakultságát jelzi, hogy csupán néhány személyt helyeztek az unió területére, és inkább belső áthelyezések történtek.¹⁰⁷ Az unió azonban nélkülözötte a helybéli felszentelt lelkészeket. Nem sokkal kedvezőbb a helyzet az utazó lelkészek körében sem. Románia képezett kivételt. Mindegyik utazólelkész román volt és a felszentelt lelkészek többségét is ők alkották. Magyarországon, de a Duna-medence térségében a missziómunkások Huenergárdt-hoz hasonlóan tevékenységük központjává általában városokat, nagyvárosokat választottak, hogy egy missziós bázist kiépítve elérhessék a környező kisebb te-

lepüléseket. Az erdélyi nagyvárosokon és Budapesten kívül komoly missziós erőfeszítések történtek Pozsonyban, Kassán, Pécsen, Szegeden, Gyulán, Békéscsabán, Újpesten, Nagyváradon és Rákospalotán.¹⁰⁸

8. A könyvek, folyóiratok és traktátusok szerepe az adventista misszióban

A korabeli adventista missziós stratégia a felekezet irodalmának terjesztésén alapult. Feltételeit nem volt könnyű kialakítani a soknemzetiségű térség számára. A német nyelvű irodalom bőségesen rendelkezésre állt a németországi adventizmus gyors fejlődésének köszönhetően. A hazai németek az 1890-es évektől könyveken és traktátusokon kívül gyülekezeti lapként a *Zions-Wächter*-t, illetve missziós újságként a *Herold der Wahrheit*-t olvashatták.¹⁰⁹ Az egyház vezetése azonban kezdetektől törekedett arra, hogy a más nemzetiségűek is anyanyelvükön kapjanak lelki táplálékot. Amint fentebb láttuk, az első magyar nyelvű iratok, könyvek még Huenergárdt magyarországi szolgálata előtt megszülettek. Conradi, Rottmayer Mária és Szalay József fáradozása nyomán. Az első rendszeres sajtótermék *Az Arató* 1904-ben, utódlapjai az *Evangeliumi Munkás* és *Az Utolsó Üzenet* 1908-ban jelentek meg először. A román nyelvű gyülekezeti lapot szintén 1908-ban adták ki először *Semnele Timpului* néven, amelyet Romániában és Magyarországon terjesztettek.¹¹⁰ A kilencedik magyarországi közgyűlési határozatban (1910) sürgették egy szerb lap negyedévente történő megjelentetését. Még ugyanabban az évben kiadták, de a személyi feltételekből adódóan az első években a magyarországi szerbek között terjesztették elsősorban.¹¹¹ Ebben az időben nem merült fel szlovák és ruszin nyelvű lap indításának gondolata. A felvidéki szlovákok, illetve a ruszinok közötti misszió ugyanis közvetlenül a világháború előtt indult el, és a háborús években sem anyagi, sem pedig személyi feltételeit nem biztosították.

A magyarországi lapmisszió első világháború előtti erősödését az eladott példányszámok bizonyítják. *Az Utolsó Üzenet* című lapból 11 700 darab és az *Evangeliumi Munkás* című lapból ezer darabot juttattak el a hívekhez az országban 1908–1909-ben. Az induló *Semnele Timpului* 5650 példányban adott ki.¹¹² Komolyabb fejlődést az 1910-es évek első felében tapasztalhatunk. Az *Evangeliumi Munkást* 1600, *Az Utolsó Üzenetet* 37 575 példányban adták

közre 1910–1911-ben. A szerb nyelvű *Poslednja Objava* esetében 550, a román *Semnele Timpului*-nál pedig 7250 példányt regisztrálhatunk.²⁰⁰ A nagy ugrás éve az 1912–1913-as misszióév volt. Ekkor 11 ezer darab *Evangeliumi Munkást* és 121 ezer *Az Utolsó Üzenet*et adtak el. A román *Semnele Timpului*-ból pedig 33,5 ezer példányt értékesítettek. Később a szerbek számára is két lapot készítettek. A gyülekezeti lapból *Srbski Radenik*-ből 490, a *Znaci Vremena*-ból pedig már 47 ezer darabot adtak el 1912–1913-ban.²⁰¹ Az értékesített lapok száma azonban 1913–14-ben csökkent. A *Semnele Timpului*-ból 27 800 darabot állítottak elő. Megjelent még *Curierul Missionar* címmel egy román nyelvű gyülekezeti lap 250, és a román szombatiskola 2720 példányban. A magyar nyelvű *Az Utolsó Üzenet*-ből 73 ezer, az *Evangeliumi Munkás*-ból 10 800, a szombatiskolából 3600 példányt állítottak elő. A szerb *Znaci Vremena* pedig 21 ezer, a *Srbski Radenik* (később *Stonska Straža*) 500, a szombatiskola pedig 740 példányban készült.²⁰² A háború kitörésekor a könyvtárak többsége bevonult katonának. Csökkentették a példányszámot és a gyakoriságot is negyedéves megjelenésre. Az infláció miatt a lapok árát emelni kellett volna, de az *Evangeliumi Munkást* és *Az Utolsó Üzenet*et a szombatiskolai tanulmányokkal együtt adták ki negyedévenként a régi árak megfelelően.²⁰³

A térség nyelvein nem csak lapokat, folyóiratokat, hanem traktatusokat és könyveket is közreadtak. A *Review and Herald* szerint 1904 őszéig 12 könyv és traktatus jelent meg magyarul, és néhány román, szerb és bolgár nyelven.²⁰⁴ A problémát – különösen a szerb nyelvű nyomtatványok esetében – a terjesztés személyi feltételeinek hiánya jelentette. A szerb misszió beindításával fokozatosan ez a nehézség is megoldódott.²⁰⁵ A magyarországi misszió emberi hátterének kialakításával és a különböző nemzetiségek közötti érdeklődés megindulásával párhuzamosan a Magyar Misszióterület az 1908-as konferenciái határozatban kérte a hamburgi kiadót további magyar, szerb, román és szlovák nyelvű irodalom megjelenítésére. A küldöttek pedig a terjesztésében vállaltak aktív közreműködést.²⁰⁶ A kérés meghallgatásra talált, sőt a szerb nyelvű kiadványok mellett az első horvát nyelvű traktatusok kiadását is regisztrálhatjuk.²⁰⁷ Két évvel később a kilencedik magyarországi közgyűlésen már speciálisan egészségnevelő traktátok magyar nyelvű publikálását szorgalmazták.²⁰⁸ Az adventista irodalom gyors ütemű fejlődését bizonyítja, hogy 1910-ben magyar nyelven már kilenc fajta 12 filléres, 12 fajta hat filléres traktát jelent meg. Az 1910-es évek első felében jelent meg a nagyobb könyvek

közül L. R. Conradi három *A hét titok felfedve és a hét pecsét feltörve, Krisztus diadalmos eljövetele*, valamint *A Jó angyalok szolgálata és az elbukottak ellenmunkája*, illetve E. G. White *Gondolatok Krisztus hegybeszédéről* című műve.²⁰⁹

A magyarországi területek adventista irodalommal való jobb ellátása érdekében a hamburgi kiadóvállalat 1911-ben Budapestre küldte W. Kochot. Feladata a budapesti fiókállalat létrehozása feltételeinek tanulmányozása, valamint a folyóiratok helybeni nyomtatásának vizsgálata, mivel a kormány nehezen engedélyezte a külföldről származó iratok terjesztését. Az első lerakat 1911. december 1-jén nyílt meg a Váci körút 16., I. emelet 4. szám alatti alkerleti szobában. A könyveket és a folyóiratokat Hamburgból szállították ide, és a helyi szükségletek szerint küldték szét őket. Az irodalomterjesztés gyors fejlődése miatt a lerakat a Katona József utca 28. szám I. emeletére költözött, majd 1917-ben a Krisztina körút 167. szám következett. Az első világháború éveiben a szállítási és a közlekedési nehézségek következtében a budapesti lerakat bonyolította le a hamburgi vállalat munkájának egy részét is. Ezekben az években már a balkáni államok felé irányuló könyvszállításokkal együtt tizenkét különböző nyelvű irodalmi termékkel dolgoztak Budapesten.²¹⁰ A budapesti lerakat az első világháború előtt nulla eredménnyel, kivételesen kisebb nyereséggel működött. A könyvterjesztők és a gyülekezeti tagok egy részének katonai szolgálatba hívása forgalomcsökkenést eredményezett, ezért a kialakult veszteséget a Duna Unió, vagy a hamburgi központ fedezte.²¹¹

A Duna Unió megalakulásával bekövetkező szervezeti változások az irodalomterjesztést hatékonyabbá tették, és újabb könyveket, traktatusokat adtak ki. Újra megjelent a *Jézushoz vezető út* magyarul 1912-ben. Horvát nyelven kilenc, szerb és román nyelven pedig hét-hét traktátust publikáltak.²¹² Az adventista misszió kiszélesedéséhez és további etnikumok közötti érdeklődés kielégítése céljából 1913 őszén már egy szlovén, három-három rutén és szlovák traktátus is megjelent a két-két magyar és szerb, valamint öt román mellett.²¹³ A könyv- és traktátumkiadás a csúcsát 1914 őszén érte el. Tizenegy szlovák, kilenc rutén, két magyar, három szerb és egy román nyelvű könyvet, traktátust adtak ki, amely jelzi a felekezet szlovák, ruszin, szerb és román nemzetiség közötti missziós erőfeszítéseit.²¹⁴ 1915 elején három újabb szlovák, négy rutén és hét magyar traktátust, vagy könyvet publikáltak.²¹⁵ A dinamikus fejlődést azonban a világháború eseményei lelassították.

9. Laikusok az egyház életében

Az adventista egyház legfontosabb célkitűzései között szerepelt tagjainak a gyülekezeti életbe és az evangelizációs tevékenységbe való bevonása. Huenergárdt sokat fáradozott a nemzetközileg alkalmazott szolgálati formák meghonosítása és hatékony működtetése érdekében. Megvalósítására konferenciái határozatok és programok hívták fel a tagság figyelmét. A szervezeti élet kialakulatlanlanságának éveiben a hívek szervezeti keretek nélkül vettek részt a felekezet programjain, illetve spontán evangelizációs tevékenységet folytattak. A változást az első gyülekezetek megalakulása jelentette, mert lassan megszerveződtek a szombatiskolai és a misszióegyesületek lokális szinten. A misszióegyesület elsősorban tagjai aktivizálására törekedett az iratterjesztésben. A missziógyülekezetek hetenkénti, kéthetenkénti megrendezését az 1902-es constantai közgyűlésen szorgalmazták.²¹⁶ A hetednapú adventisták misszióegyesületeinek alapszabályai 1913 márciusában jelentek meg az *Evangeliumi Munkásban*. A szervezet célját a keresztyén irodalom terjesztésében és a tagok személyes missziómunkára való buzdításában jelölték meg. A felekezet minden tagja misszióegyesületi tag is volt egyben. A misszióegyesület kéthetente misszióórát szervezett. Az összejöveteleket az egyesület előjárója vezette. Minden egyesületi tag részvételét kötelezővé tették. A rendezvényen a jegyző felolvasta az előző ülés jegyzőkönyvét. A tagoknak alkalmat adtak, hogy röviden beszámoljanak a tapasztalataikról buzdítva egymást az aktívabb evangelizációs erőfeszítésekre. Tevékenysége alatt minden egyesületi tag kapott munkaterületet, amelyet házról-házra kellett elvégezniük. A kiadványokat a kiadó által előírt áron értékesítették. Az olcsóbb kiadványokból a misszióegyesület anyagi támogatása mellett a szegényeknek ingyen példányt biztosítottak. A tagok a munkájukról az evangelizációs tevékenység koordinálása érdekében jelentést készítettek.²¹⁷ Irodalomterjesztő tevékenységük később nehezebbé vált. Ha a hatóságok rajtakapták őket, nagyobb büntetésre számíthattak hivatkozva arra, hogy az állam minisztériumi szinten biztosította 12 fő számára a kolportóri engedélyt.²¹⁸ Az első világháború utolsó éveiben a gyülekezeti tagokat az őszi és a téli hónapokban *Az Utolsó Üzenet* terjesztésére ösztönözték. Ötven példány elterjesztése esetén énekeskönyvet, száz példány esetén egy sorozat képeslapot, vagy egy falimondatot, kétszáz esetén *Krisztus dicsőséges elővetetele* című könyvet, háromszáz esetén *A jó an-*

gyalok szolgálata és az elbukottak ellenmunkája című könyvet, ötszáz esetén *Jézushoz vezető út* című művet aranymetszetben, ezer esetben pedig aranyozott díszkötésű zsebbibliát ajándékoztak.²¹⁹

A szombatiskolai és a missziói egyesület mellett fontos szerepet töltöttek be az egyház életében a gyülekezeti ifjúsági egyesületek. Megszervezésükről 1910-ben döntött az Erdélyi-, illetve a Magyar Egyesület. A létrejövő szervezetek élére elnököt, titkárt és pénztárost választottak.²²⁰ Az első Kolozsváron alakult 1909 tavaszán.²²¹ A korszak legjelentősebb ifjúsági egyesülete Budapesten jött létre. Havonta egyszer-kétszer rendeztek ifjúsági estélyt egyszer ünnepély, másszor ülés jelleggel. Nyitottak voltak a külvilág irányába, ezért a programok a fiatalok életének minden fontosabb részét magukba foglalták. Tartottak missziói-, egészségügyi-, irodalmi-, zenei-, technikai- és bibliai estélyeket. Az ünnepélyeken énekek, versek, előadások hangzottak el. A fiatalokat öt csoportba osztották az érdeklődési területüknek megfelelően, úgymint: 1. Misszió. 2. Egészség. 3. Irodalom. 4. Zene. 5. Szórakozó estek szervezése. Vezetésüket fiatalokra bízta, de a gyülekezet vezetőivel koordinálva végezték munkájukat. Így például az 1913 februárjában tartott első ifjúsági este az egészségügyi kérdésekre összpontosított. A zenei szolgálatokat előbb egy egyetemi tanár, majd egy orvos előadása szaktította meg az idegbetegségekről. Később az alkoholról és a dohányról szóló ismertetések következtek. Az estélyen szó esett az adventista egyház afrikai missziójának fejlődéséről, illetve Huenergárdt tartott egy rövid elmélkedést. A különböző programok magyar nyelven folytak, de a budapesti misszióban segítkező hét németországi fiatal számára fordítottak.²²²

A budapesti ifjúsági egyesület az első világháború éveiben továbbfejlődött a gyülekezet vezetőjének, Voigt Miksának az irányításával. A szervezésben Huenergárdt sokat segített neki. Az ifjúsági szövetséget öt csoportra osztották (1. Kolportör csoport. 2. Betegápolási csoport. 3. Tábea csoport. 4. Magyar és német nyelvtanulási csoport. 5. Énekcsoport). A csoportok a közös összejöveteleken kívül saját teendőik megbeszélése érdekében külön gyűléseket tartottak. A Biblia tanulmányozására és a gyülekezeti élet ápolására 1917-ben további osztályok létrehozását tervezték. Mindegyik csoport élére vezetőt választottak. A kolportör csoport iratokat adott, illetve ajándékozott el. A tábea csoport ruhadarabokat készített és javított, amelyet eladott, vagy ingyen a rászorulóknak ajándékozott. A következő csoportban a magyarok németül, míg a németek magyarul tanultak. Az énekcsoport pedig evangéliumi énekek be-

gyakorlásával foglalkozott. Így mindenki számára biztosították a tehetsége és kívánsága szerinti részvételt a közös munkában.²²³ A világháború éveiben a fent említetteken kívül élénk ifjúsági élet folyt Nagysármáson és Pozsonyban. Uniószinten Huenergárdt utolsó Magyarországon töltött heteiben alapították meg Budapesten 1918. december 7-én az adventi ifjúsági szövetséget mintegy száz taggal. Célkitűzésként megfogalmazták, hogy fiókjait minden gyülekezetben létrehozzák. Az *Evangeliumi Munkás* című folyóiratban külön rovatot terveztek az ifjúsági ügyek közlésére. Kétféle tagság létezett: 1. A gyülekezeti tagsággal rendelkező fiatalok lehettek a rendes tagok. 2. A magánéletben fedhetetlenek és az igazságért lelkesedők a pártoló tagok voltak. Tagságát akkor veszíthette el valaki, ha három hónapon keresztül nem vett részt a munkájában. Az ifjúsági szövetség tisztviselői (elnök, elnökhelyettes, titkár, pénztáros, könyvtáros) együttműködtek a gyülekezet főtisztviselőivel.²²⁴

Az unió 1916-ban az ifjúság részére szombat délutánonként összejöveteleket szervezett. Anyagát kezdetben Conradi *A jó angyalok szolgálata és az elhagyottak ellenmunkája* című könyv képezte. Az összejövetelek menete a következő: 1. Megnyitó ének és ima. A jegyzőkönyv felolvasása. 2. Üdvözlő, vagy más alkalmi költemény. 3. Bibliára a könyv alapján. Ennek során kérdések és feleletek hangoztak el. Ezt követően karének, gyülekezeti ének, párbeszéd, misszió beszámolók és lehetőség szerint zeneszámok következtek. A legvégén pedig közös ének és ima.²²⁵

Huenergárdt a gyermekekről sem felejtkezett el. Egy visszaemlékezés alapján bepillantást nyerhetünk munkamódszerébe: „Nyolc éves voltam és szeretettel lehajoltam hozzá a két méteres apostol (Huenergárdt) s azt kérdezte tőlem: kis lányom szereted az Úr Jézust? Igen. – válaszolom. Akarsz apostolkodni Jézus oldalán? Igen. Akkor légy szíves vedd a keszdebe ezt a meghívó csomagot, eredd ki az utcára és minden bácsinak és néninek adj egyet, s ha mind elfogyott jöjj ide azonnal mert kapsz valamit. Én boldogan vittem a drága meghívókat a többi gyerekekkel és amikor haza mentünk a gyülekezetbe az előadás után megkaptuk az ígért munkadíjat. Egy tányérszerű mézeskalács sziv, piczi kis tükör is volt benne.”²²⁶

A közösség liturgikus és zenei életének fontos eseménye volt az 1909-ben megjelent *Adventi Énekek* című énekeskönyv. Előtte a baptista énekeskönyvet használták. Az *Adventi Énekek* új kiadása 500 énekkel 1907 elején készült el. Az énekanyag olyan darabokat is tartalmazott, amelyek nem szerepel-

tek a korábbi magyar és a német nyelvű gyűjteményekben. A háború miatt azonban nem jelenhetett meg, de füzet formájában, kotta nélkül használták.²²⁷

Az egyház vezetősége a tagok lelkiéletének ápolását kiemelt feladatának tekintette. Így a tagok figyelmét felhívták a rendszeres családi áhítatokra. A gyermekek számára külön szombatiskolai programokat szerveztek. A tagmegtartás érdekében szorgalmazták a szombat délelőtti istentiszteletől távolmaradottak meglátogatását még aznap délután.²²⁸ A gyülekezetekben adományokat gyűjtöttek az adventista katonák irodalommal való ellátása érdekében az első világháború idején. Az adventista katonák száma ugyanis már 1914 végén meghaladta a 200 főt a Duna Unió területén.²²⁹

A felekezet a tagok fizikai szükségleteire is gondot fordított. Már 1902-ben szorgalmazták a gyülekezeti szegénypénztárak megszervezését az egyház rászorultjainak megsegítése céljából.²³⁰ Az egyes gyülekezetek anyagiak hiányában képtelenek voltak szegényeiknek hatékonyan segíteni, ezért 1906-ban központi szegénypénztárt szerveztek megválasztott vezetővel. Anyagi alapjául a gyülekezeti szegénypénztárak összegyűjtött adományai szolgáltak. A rászorulóknak a gyülekezet vezetője a misszióterület bizottságához fordult kérelemmel, amely döntött a segély folyósításáról.²³¹ A szegénypénztár javára minden hónap első szombatján rendeztek gyűjtést. Később annyi változás történt, hogy a gyülekezeti szegénypénztárak csak az összeg tizedét küldték a központi szegénypénztárba.²³² A tagok szociális helyzetének javítása érdekében a *Zions-Wächter*hez hasonlóan az *Evangeliumi Munkás* is tartalmazott állásalkotókat. A Budapestre utazó vidéki adventistáknak pedig szálláslehetőséget biztosítottak egy vendégszoba kialakításával.²³³ Később a világháború idején az unió vezetése – a román támadás idején – felhívta a gyülekezetek figyelmét az erdélyi menekültek támogatására.²³⁴

Az életstílus területén a korabeli adventista vezetők Európában és Magyarországon az általánosan elfogadott adventista normák követését javasolták. Így az alkohol, a dohány, a kávé és a tea, valamint a tisztátalan állatok fogyasztásától való tartózkodást szorgalmazták, de nem erőltették a vegetáriánus táplálkozást.²³⁵ A Duna Unió 1918-ban tartott munkásértekezletén a zsír helyettesítésére az olaj használatát javasolta. Elvetették a disznótartást, és a divat kérdésében ellenezték a fűző, púder és festék használatát.²³⁶

A nemzetközi adventista szervezetek az induló magyarországi adventizmus tagjaiban kezdetektől fogva tudatosították, hogy részei a világegyháznak. A

magyarországi tagok részt vettek a divízió vezetése által kezdeményezett adakozási akciókban. Bekapcsolódtak a kelet-afrikai misszió anyagi támogatásába a hét első napi adományukkal, illetve a *Krisztus példázatai* című könyv terjesztésével támogatták a friedensau iskolát.²³⁷ Továbbá *A Nagy orvos lábnymában* című könyv kiadására gyűjtést rendeznek. A könyv bevételének 3/5-ét a friedensau gyógyintézet, 2/5-ét pedig az öregek otthona javára fordították.²³⁸

10. Adventisták felekezeti kapcsolata a Duna-medencében

Huenergardt és munkatársai evangelizációs tevékenységének központi elemét a felekezet más egyházakétól eltérő tanításainak hirdetése alkotta, hangsúlyozva a szombat ünneplésének fontosságát. Az előadásokon és a vitákban egyéb különbségek, mint például a tized, mértékletességi reform, a holtak állapotáról, illetve a Prófétaság Lelkéről szóló tanítások is előkerültek. A fentieket legérzékenyebben a már korábban idézett Huenergardttal készült interjúrészt támasztja alá: „*Mi adventisták vagyunk, számos misszió járja be a világot, hogy az igazi vallástanokat hirdessük. Az adventisták a szombatnapot ünneplik... Mi keresztyének vagyunk, Istent és Jézust hisszük, Istenben látjuk a világ teremtőjét és Jézusban az isteni és földi között való közvetítőt. Mi hisszük és várjuk Jézus Krisztusnak második eljövételét és Isten országának kialakulását. Mária csak az asszonyt tiszteljük, de a hozzáfűzött legendákat a mi vallásunk nem ismeri. Az adventistáknak nem szabad dohányozniuk, egész egyszerűen kell élniük. A szombatot tartják ünnepnapnak: ezen a napon nem dolgoznak, mert Isten a szombatot tette pihenőnapnak és az adventisták ragaszkodnak a Szentíráshoz.*”²³⁹

A különböző felekezetekkel kialakuló viszonyukat nemcsak a tanításban meglévő különbségek, hanem az érintett felekezet társadalmi pozíciója is befolyásolta. Az adventizmus az 1890-es évek végéig a magyarországi történelmi egyházak tagjainak és lelkészeinek többsége számára maximum vallási „egzotikumot” jelentett, mert nem fenyegette pozícióikat. A környező országokhoz hasonlóan Magyarországon az induló adventista misszió a szabadegyházi közösségekkel került kapcsolatba. Ugyanis ezeknek a gyülekezeteknek tagjai intenzívebb vallásos életet folytattak, ezért a történelmi egyházak tagjaihoz viszonyítva nyitottabbaknak bizonyultak az új bibliai tanítások megvitatására. A Né-

met Egyesület és Oroszország területén 1896-ban és 1897-ben a felekezethez csatlakozók megközelítőleg 20%-a szabadegyházi közösségből érkezhetett.²⁴⁰

Huenergardt Magyarországon földjére a hazai adventizmus megszületésekor lépett be. Az első gyülekezetek megszervezése már éles szakadékokat jelentett az adventista és más felekezetek között. Kezdetét vette a küzdelem a többi egyházzal a kedvezőbb befolyási határ kialakításáért, amely a hatékony evangelizációs tevékenység szükséges velejárója. Huenergardt és társai missziómunkájukban az erdélyi szombatosok iránt sajátos attitűdöt tanúsítottak. Nem csupán tisztelték, hanem szellemi őseiknek tekintették őket. Huenergardt Conradihoz hasonlóan ellátogatott 1908-ban Bözdújfalura, és felkereste az utolsó szombatosokat. Őt család kilenc férfival és nyolc nővel maradt hű az ősi hitéhez. Vezetőjük – a falu bírja – Sallós József örült a hírek, hogy Magyarországon csaknem ötszáz, míg a világon százezer szombattartó keresztyén él. Még emlékezett Conradi látogatására, és szívesen fogadta a magyar nyelvű adventista újságot és traktatusokat. A 65 éves férfi ismertette a szombatosok történetét és a következőkkel indokolta, hogy nem tértek át a zsidó hitre: „*Nem tudunk sehogysem kibékülni – mondá – a zsidók ceremóniájával, igen sok ünnepük van, míg Ábrahámnak csak egy volt, a szombat. Nekünk sincs több, csak azt akarjuk megtartani, amit Ábrahám megtartott.*”²⁴¹

Ahogy korábban említettem Huenergardt és munkatársai feladatuknak érezték az országban található szombatot ünneplő csoportok – többségükben nazarénusok – integrálását a közösségbe. Számukra a problematikus adventista hitelveket a tiszta étkezés, a tized, és E. G. White prófétai szerepe jelentette.²⁴² Az előzőekben említettek a tradicionális nazarénusokkal folytatott párbeszédben kiegészültek a fegyverfogás és a szombatünneplés területén megmutatózó különbségekkel. Adventisták a vitákban a hetedik napi és a ceremóniális szombat közötti különbségre mutattak rá.²⁴³ A szombatünneplő csoportok számának gyarapodása és közeledése az adventizmushoz a nazarénus gyülekezeti vezetőket kemény eszközök megtételére készítette. A hódmezővásárhelyi országos atyafiságos tanácskozásokon 1908. január 26-án például határozatot hoztak arról, hogy akik a „szombatistákkal társalognak, azok fenytessenek meg, ha szót nem fogadnak, akkor kizárattassanak.”²⁴⁴

A baptista közösségen belül a szombatünneplés miatt nem jött létre szakadás. Adventista hatásra azonban egyre többen szombatot ünnepeltek, és idővel csatlakoztak az új felekezethez.²⁴⁵ Konkrét adataink nincsenek a baptista

egyházból áttértek számáról, de az adventista egyházba a szavazással felvettek többsége szabadegyházi közösségekből (baptista, nazarénus) érkezett, és jelentős részüket a baptisták alkották. Az 1903 és 1916 közötti években a felekezethez csatlakozók az egyes esztendőben általában 8–35%-a (5–118 fő) a fent említett két felekezetből lépett át. A legtöbben (118 fő – 35,5%) 1911-ben csatlakoztak a felekezethez a szabadegyházi közösségekből.²⁴⁶ A baptista felekezettől áttértek azzal indokolták elhatározásukat, hogy a „baptisták újjászületés gondolata nem elég, mert párosítani kell Istennek tíz parancsolatával, mely méltó a megtartásra, és készülődéssel várni drága Megváltónk dicsőséges eljövételét.”²⁴⁷ Az erősödő adventista misszió nem csupán tagjaik hűségét veszélyeztette, hanem konkurenciát jelentett evangelizációjuk számára is. Gyakran elhangzott a kívülállók részéről is: „Ha a Krisztus evangéliumának útján járnátok, szombatistáknak kellene lennetek.” Feszült viszony alakult ki a két közösség között, és a baptisták erőteljes agitációt folytattak az adventizmus ellen. A fiatalok körében végzett szombat elleni propagandájukban kihasználták, hogy adventistákat ítélték el a hadseregben a szombat megünneplése miatt, illetve a tizedfizetés gyakorlatát kifogásolták.²⁴⁸

A baptisták lapjukban, a *Békehírnökben* 1900-tól kezdve publikáltak cikkeket az adventista tanításokkal szemben. Az 1900 és 1902 közötti években A. Rauschenbusch *Szombatot vagy vasárnapot ünnepeljünk*, illetve *Pogány, pápai vagy keresztyéni eredetű-e a vasárnap?* című tanulmányát közzétették sorozat formájában. Az első bibliai alapokon próbálta cáfolni az adventisták érveit a szombatünnepléssel kapcsolatosan, és a vasárnapünneplés mellett érvelt. A másodikban pedig történelmi indokok alapján vitatta a vasárnapünneplés pogány, vagy pápai eredetét. Bírálta az adventisták eszkatológikus tanítását a Jelenések könyvével kapcsolatosan, és kifogásolta a vasárnap azonosítását a fenevad bélyegével.²⁴⁹ Az alsó szinten kialakuló ellenségeskedést jól bizonyítja a *Békehírnök* 1904. május 15-ei számában Szűcs Ádám *Egy szombatistával történő beszélgetés* című írása, amelyből megismerhetjük a két felekezet egyszerű tagjai közötti vitatémákat és azok jellegét. A beszélgetés alatt a két fél között a szombat mellett az ütközőpontot a holtak állapotáról szóló tanítás jelentette. A baptista fél a vita alkalmával kételkedett az adventisták üdvözlési lehetőségében, és hangneme a túlzott polemikusság jellemző. „Őn ne számítson a mennyre és a dicső koronára... Maguknak nincs lelke ... Olyanok maguk, mint a barom. ... Az efféle embereket az apostol eretnekeknek nevezi. Mi is annak hívjuk őket, és a hoz-

zajuk hasonlókat.” A légkör eldurvulását a baptista vezetők igyekeztek meggátolni. A Cs. (valószínűleg Csoják Attila) megjegyzést tett a cikkhez. Az adventistákról elterjedt téves információk korrigálása érdekében ismertette az adventizmus kialakulását, röviden vitatva a tanait és egyes hitpontjait. A szerző kiemeli, hogy az adventisták tanítása az egyetemes keresztyén alapelveken nyugszik, de a szombatünnepléssel, a lélek halhatatlanságának és a pokol létezésének tagadásával eltérő nézeteket vallanak. Ennek ellenére „az adventisták közt is vannak megtért kedves lelkek, akik elfogadják az Úr Jézust, sőt be is merítkeztek.” Dicséri az adventisták életvitelét, mert nincs körükben káromkodás, részegség. Óvatos, de türelmes magatartásra ösztönözte olvasóit. Megértést kért az adventisták térítő tevékenységével kapcsolatosan, mert a baptistákhoz hasonlóan vallási buzgóságból teszik. Elvetette velük szemben a durva kifejezések használatát, amelyeket a világi egyházak vezetői is használnak a baptisták ellen. Fegyverként az Igét és a szeretetet, pajzsként pedig a bibliaismeretet, illetve a tájékozottságot javasolja. Ha pedig némely gyenge megkeseredett tag átpártol, akkor sajnálják őt, és ne támadják. Ugyanis a világi egyházak a baptistákhoz hasonló tanítást hirdetnek a mennyországról és a poklóról, de tagjaik az ördögnek szolgálnak, míg az adventisták józan, keresztyén életet élnek.²⁵⁰

A *Békehírnökben* 1905 januárjában megjelent „adventista-ellenes” cikk az adventista specifikumok (szombat, tiszta étkezés, lélek halandósága) ellen intézett támadást.²⁵¹ Huenergardt *Az Arató* 1905 áprilisi számában reagált a felvetésekre. A megfelelő reflexió fontosnak bizonyult a fiatal misszió fejlődése érdekében, mert stabil tagsága kialakulóban volt. Huenergardt a Kolossébeliekhez írt 2. fejezetének 16. versére hivatkozó állításait azzal cáfolta, hogy a páli kijelentés a zsidók ceremonális szokásaira vonatkozott. Az adventisták szombatról szóló tanítását a hívők mindennapi életében a következőkben összegzi: „...kötelességünknek tartjuk hat napon át kitarító szorgalommal s nagy lelkiismeretességgel polgári hivatásunk ügyeiben eljárni. ... Azonban nem kevésbé kötelez bennünket e parancsolat, a hét napjainak egyikét teljesen az Úrnak szentelni.” A baptistáknak azt tanácsolja, hogy a szombat és a vasárnap kérdése felett „...imával elmélkedjenek, hogy ne találtsák magukat ellentmondásban nemcsak a Szentírással, hanem saját hitvallomassukkal is.” A lélek halhatatlanságával kapcsolatosan pedig nem olvashatunk a Szentírásban „halhatatlan lélek”, „halhatatlan szellem” kifejezéseket. Egyedül Isten halhatatlan, mert a Biblia szerint az ember a teremtetéskor lett élő lé-

lekké, de a bűn következtében minden vétkesnek meg kell halnia. Az ember lelke pedig a halál után a koporsóban, a halál birodalmában van, és alszik.²⁵²

A baptisták később Rauschenburg *Szombatot ünnepeljünk-e vagy vasárnapot?* című tanulmányát traktatus formájában publikálták. Huenergárdt az *Evangéliumi Munkás* 1912. májusi számában reagált az íratra. A „baptista testvéreket” következetlenséggel vádolta a szombat–vasárnap kérdésében, mert tanításukat nem a Szentírásra alapozták. A baptisták ugyanis – Huenergárdt állítása szerint – idézik a tízparancsolatról szóló Ó- és Újszövetségi bibliaverseket, de amikor az adventistákkal vitatkoznak elvetik a törvényt, hivatkozva a kegyelem általi üdvösségre. A tízparancsolat érvényességét nem vonják kétségbe a baptisták. Mindegyik parancsolatot egyformán fontosnak tartják – beleértve a szombatra vonatkozót is –, amelyet a hét első napjának, a vasárnapnak megünneplésével teljesítenek. Huenergárdt szerint azonban a hetedik nap a szombat és a Bibliában sehol sem találunk utalást a változásra. Jézus csupán a helyes szombatünneplés módjára hívta fel a figyelmet. A cikk hangneme udvarias volt, mindvégig „baptista testvéreknek” szólította őket. Sérelmezi a baptisták által használt jelzőket, mint „szegény eltévedt szombattisták”. Az „adventista testvérek” soha sem használnak olyan kifejezést a „baptista testvérekről”, mint „Ő szegény eltévedt vasárnapisták.” A baptista érveléseket azonban éles jelzőkkel támadta. Jó példa erre a „baptista testvérek ilyen üres emberi okoskodásokkal és fogásokkal előállanak.”²⁵³

A szombat – vasárnap kérdése még a protestáns *Keresztény Evangélistával* való vitában is napirendre került, mert a lap szerint az „igazi vallásosság első jele a szombatnak, mint nyugnapnak, vasárnapnak megtartása”. Huenergárdt azonban rámutat arra, hogy a hét hetedik napja nem a vasárnap, hanem a szombat. A Szentírás a hét hetedik napjának megszenteléséről beszél, és sehol sem a vasárnap esetében említi meg. A vasárnap „az ember akaratjából származott intézmény” a többi tévtanítással (szentek tisztelete, gyónás, mise) együtt a „sötét korszakokban becsúszott az egyházba.”²⁵⁴ Másik írásában bírálta a protestáns egyházakat, hogy „nemcsak megszűntek protestálni a tévtanok, emberi helytelen rendelkezések ellen, hanem maga a Szentírásról, ama mozdíthatatlan fundamentumtól elfordítják füleiket a hiábavaló beszédnek hallgatására.”²⁵⁵

Huenergárdt és munkatársai evangelizációs munkájának sikere a más egyházakhoz, és ideológiákhoz, valamint azok híveihez való viszonyulásban rejlik. A vitás kérdések ellenére párbeszédre törekedett velük. A korábban emlí-

tett oroszországi esetből kitűnik, hogy az állami adminisztratív eszközök használatát igénybe venni szándékozó lelkészt készséggel megkereste, hogy a fennálló nézetkülönbségeket tisztázza. Másik fontos elem, hogy a más felekezethez tartozó – elsősorban a szabadegyházi közösségek – aktív hitéletet élő keresztényeket testvéreiként definiálta a meglévő hitbeli különbségek ellenére. Egy-egy jelentős alakjukat, mint például az Üdvhadsereg alapítóját – Booth generálist – a nagy reformátorok sorába emelte.²⁵⁶ A fentiek ellenére azonban hitelvi területen semmilyen kompromisszumot nem kötött, és határozottan támadta a más egyházak tanításában rejlő „tévedéseket”.

A nyugati típusú történelmi egyházak első reakciói később jelentkeztek, és korszakunkban inkább lokális jellegűek az adventistákkal szemben. Elsősorban hatósági eszközök igénybevitelével törekedtek egy-egy településen összejöveteleiket betiltatni, vagy a felekezet missziómunkáit a településről kitiltatni.²⁵⁷ Nyílt egyházi természetű összetűzésre is sor került. Az egyikről a szocialista beállítottságú *Kassai Munkás* az 1912. február 24-ei számában számolt be *Az adventisták és a felszentelt vigéc* című írásában. Írásukban pozitív színben tüntették fel az adventista misszió antikatólikus vonásait, mert „felvilágosítják a népet a klerikusok káros munkájáról, akik a Bibliát hibás megvilágításba helyezik. Előadásukban szólnak a tévedéseikről és a történelmi gaztetteikről.” A kassai evangelizációs előadások hallgatóinak többségét katolikusok alkották, akik a „hármass angyal üzenet” értelmében felszólítást kaptak egyházuk elhagyására. A küzdelmet katolikus részről a Volksbund vette fel az adventisták ellen Frisnyák atya vezetésével. Frisnyák az egyik előadáson nyílt vitába bocsátkozott az előadóval volt híveinek „folytonos hurrogása és abcúgolása” ellenére, de neveltségessé tette magát.²⁵⁸ Rákospalotán 1912-ben szintén katolikus pap gerjesztett indulatokat a nyilvános előadások ellen sikerrel, mert csökkent a látogatók száma.²⁵⁹ Az adventista irodalom ellen is agítottak az ország több részén. Természetesen előfordult néhány kivétel. Az egyik település református lelkésze például hitelesnek tartotta a könyvterjesztők tevékenységét, és az egész faluban reklámozta.²⁶⁰

Az ortodox egyház Magyarországon bevett státusa ellenére nem rendelkezett politikai erővel a hatósági eszközök igénybevitelével az adventistákkal szemben. A híveit sem volt képes erőszakos cselekedetekre buzdítani. Sőt az egyik falu ortodox papja az adventistákat akarta felhasználni a baptista misszió lendületének megfékezésére. Ennek érdekében vitát robbantott ki közöttük a szombat–vasárnap kérdésében.²⁶¹ Ahogy korábban is említettem még az ortodox több-

ségű Romániában is csupán néhány évig alkalmazott az állam adminisztratív eszközök az egyház nyomására az adventisták megfélemezésére, bár országos kampány formájában. Később az ortodox papság csupán egy-egy településen gerjesztett forró hangulatot. Így Braila környékén, egy gyülekezeti tagot a falu közepére vezettek és megölték neki a Biblia olvasását.²⁶² Mások a parasztok a pap, a tanító és az orvos felbujtására demonstrációba kezdtek az egyik adventista élelmiszer boltja ellen, mert szombaton zárva tartott. Egy másik, a felekezet tanítása iránt érdeklődő személy hálószobájába pedig revolvergolyókat lőttek.²⁶¹

Az ortodoxok közötti misszióra az adventista egyház valójában nem készült fel. Közöttük a nyugati kultúra számára alkotott művek románra, szerbre, oroszra fordított változatát terjesztették. Ezért például Paulini javasolta, hogy speciálisan készítsenek traktatusokat a románok számára, mert gondolkodásmódjuk eltér a nyugati keresztényektől. Ennek érdekében Paulini beszerezte az ortodox egyház könyveit és rendszeresen apologetikusan prédikált.²⁶⁴

Az adventista misszió az izraelita közösség híveiről sem felejtkezett el. Huenergardt *Az Utolsó Üzenet* 1914. szeptemberi számában írt cikkében felhívja az adventisták figyelmét, hogy a nagy misszióparancs a zsidóság irányába is érvényes. Izrael kezdetől fogva megmaradt papi népek, amely által Isten az üdvösséget hirdette. A Megváltó, valamint az ószövetség prófétái és az újszövetség első misszionáriusai zsidók voltak. Az adventisták ezért fáradoznak a közöttük való misszió munkában.²⁶⁵

Adventista missziómunkások kapcsolatba kerültek a magyar vallásos élet sajátosságai színterjeivel. Jó példa erre az Árokszálláson talált katolikus csoport, amely a szombatot félig elismerte, de Mária tiszteletét gyakorolta. A katolikus istentiszteletek szorgalmas látogatása mellett külön összejöveteleket tartottak vezetőjük házában, aki a Szentírásból olvasott fel. Hívei azonban nem rendelkeztek Bibliával. A csoport vezetője nem szimpatizált az adventista tanításokkal, de a 15–20 jelenlévő közül néhányan érdeklődést tanúsítottak.²⁶⁶

11. Nemzetiségek és az adventista misszió.

A külföldi missziómunkások magyarországi tapasztalatai

A magyarországi nemzetiségek között az adventizmus eszméinek terjesztése eltérő időben és módon indult el. A német, magyar, szlovák, szerb és a román

adventista misszió kezdetéről már az előző fejezetekben szót ejtettünk. A ruszinok körében végzett evangelizációs munka nehézségeiről korábban tettünk említést; az adventista misszió kezdetéről azonban még nem szoltunk. A ruszin nemzetiségeknek Iloncan már az első adventista megjelenése előtt 12 fős szombatartó csoport alakult. A szombatünnepelt a bibliatanulmányozás révén fedezték fel. Figyelmüket egy görög katolikus pap ellencikke hívta fel az adventmozgalomra.²⁶⁷ A másik elbeszélés szerint egy Kapitán nevű ember katonai szolgálata alatt Ősz B. Mihálytól *A Világosság gyermekei* című traktatust kapta. Tartalmának hatására a faluban többen a patakba dobták a házaik falán található orosz szentképeket, majd szombatünnepelő közösséget hoztak létre.²⁶⁸ Üldöztetésük ellenére az iloncai gyülekezet létszáma az első világháború végére 90 főre emelkedett.²⁶⁹

Huenergardt és munkatársai beszámolója szerint a különböző nemzetiségek eltérően viszonyultak az új tanításhoz. A szászok lassan vállaltak elkötelezettséget az adventizmus mellett, de tartós döntést hoztak, amely a többi etnikumra nem minden esetben jellemző.²⁷⁰ A magyarok gyorsabban csatlakoztak, de kevésbé tartottak ki új hitük mellett. A budapestiek kivételt képeztek. Kisebbségi érdeklődést tanúsítottak az evangélium üzenetére, mert a főváros „zajos örömei” elvonták figyelmüket a hiteltől.²⁷¹ A magyaroknál kevésbé iskolázott nemzetiségek fogékonyabbnak bizonyultak az új vallás iránt, példaként a szlovákokat említették meg a tudósítások.²⁷² A sokácokat a külföldiek nagyon vallásosnak tartották. Jellemző rájuk, hogy a Jézus képeket megcsókolták és a keresztény könyvekért a legutolsó fillérjüket is odaadták. A gazdagabb német falvakban az irodalomterjesztés könnyebbnek bizonyult. Szerbiában ezzel szemben a kolportéri munka nehézségét a szegénység és a rossz közlekedési viszonyok jelentették.²⁷³

A külföldiek közül egyesek a románokat szimpatikus, intelligens és adakozó embereknek ismerték meg.²⁷⁴ A náluk végzett munkára kihatott a lakosság szegénysége és iskolázatlansága mellett az ortodox papság jelentős befolyása. Ezért az ott dolgozó Paulini igehirdetéseiben sok példát használt, és ortodox könyveket beszerezve apologetikusan prédikált.²⁷⁵ Munkájának sikerét az adta a „tudatlan” parasztok között, hogy alkalmazkodott hozzájuk, és szeretettel, szimpátiával érintkezett velük otthonukban.²⁷⁶

Az egyház misszionáriusainak jelentős része külföldről érkezett. Tapasztalataik, benyomásaik kihatottak az új vallás terjedésére. A vallásszabadsági helyzettel összességében elégedettek voltak. Az országot érdekesnek és libe-

rálisnak tartották, mert a törvényes elismerés hiánya ellenére a felekezet jogot kapott tanításának terjesztésére.²⁷⁷ A nyugatról érkezettek az ország technikai elmaradottságát nehezebben tolerálták. Többségüknek gondot okozhatott Magyarország etnikai sokszínűsége, különösen Dél-Magyarországon.²⁷⁸ Az eredményes munkához itt gyakran egy idegen nyelv elsajátítása kevésnek bizonyult. Néhányan a munkát lassúnak és fárasztónak tartották, ezért elhelyezésüket kérték, mint például Benecke.²⁷⁹ Mások azonosultak az itt élők problémáival, és felhívták a nemzetközi egyházvezetés figyelmét arra, hogy a felekezet egy főre jutó tized- és adomány bevételei Magyarországon elsősorban a lakosság jövedelmi viszonyai miatt alacsonyabbak az európai átlagnál. Megjegyzésük azért érdemel figyelmet, mert Conradi és köre a nemzetközi adakozási projektekben fejenkénti célként ugyanazt az összeget határozta meg az egész Európai Divízióra, vagy a Német Unióra (később Kelet-német Unió) vonatkozóan.²⁸⁰ Huenergardt, aki hosszabb ideje Magyarországon élt elismeréssel adózott az ország gyors modernizációjának.²⁸¹

12. Szakadármozgalmak

Az adventista misszió helyzetét kezdetektől megnehezítették a különböző szakadármozgalmak, a szélhámosok és a felekezetből kiábrándultak propagandája. Például a békéscsabai nazarénus csoport csatlakozását késleltette, hogy egy, az aradi gyülekezetből kizárt személy a tizedfizetés és a tiszta étkezés ellen agitált. Következményeként egy időre megszakadt köztük és az adventisták (elsősorban Huenergardt) között a kapcsolat. Befolyása elvesztését követően indult el újra a párbeszéd a két fél között.²⁸²

A szerbeknél 1910 körül lehetett kisebb szakadás, mert Todor egyik beszámolójában „eltévedt juhokról” tudósít, akik „megalázkodva” térnek vissza.²⁸³ Többet tudunk azonban Muntán János mozgalmáról. Muntán 1913–14 táján az egyház tanításától eltérő gondolatok terjesztésén kívül adventistának adva ki magát a gyülekezetek anyagi segítségét kérte. Ezen túl pedig egy szélhámos kölcsönöket vett fel a tagoktól, és nem fizette vissza. Huenergardt ezekre a jelenségekre figyelmeztette a gyülekezeteket.²⁸⁴

Az órálló mozgalom Németországból indult el és 1917 elején jelentkezett Magyarországon. A gyülekezetek tagjai közül többen egy-egy füzetet kaptak.

Címe *Az igazság őrállója*. Kiadójaként *A hetednapí adventistákat* tüntették fel. Az írat nagyobb része korábban a felekezet kiadványaiban megjelent E. G. White idézeteket tartalmazta. Ezeket azonban egyéni gondolataikkal kiegészítették, elhallgatván, hogy új nézetekkel kibővítették. Szerintük a hivatalos adventisták elhagyták az igaz hitet. Az adventista közösség szintén Babilon lett, mert nem tiltja tagjainak a fegyverviselést és a húsevést. Olvasóikat a gyülekezetből való kilépésre szólították fel Luther és E. G. White példájára hivatkozva. Huenergardt az *Evangéliumi Munkás* 1917. évi első számában felvette a küzdelmet velük szemben. Rámutatott arra, hogy Luther és E. G. White nem önszántából hagyta el egyházát, hanem kizárták őket. Az adventista egyház azonban tiszteletben tartja a lelkiismereti szabadságot. Az órállók nem hirdethetik az „eredeti igazságot”, mert az általuk vitatott kérdésekben az adventisták véleménye nem változott. Sem Luthert, sem E. G. Whitet nem lehet azzal a következtetéssel vádolni, hogy miután elváltak a korábbi egyházuktól magukat katolikusnak, vagy metodistának nevezték. Felszólította őket, hogy ha az egyházat elhagyják, akkor a nevét se használják.²⁸⁵

A magyarországi órálló mozgalom magyarországi hívei különösen Huenergardt felelősségét hangsúlyozták a gyülekezet tagjainak katonai szolgálataival kapcsolatban. Azzal vádolták, hogy nem járt közben értük Ferenc József császárnál. A mozgalom hangadói botrányos jeleneteket provokáltak a gyülekezetekben. Egyesek gyilkosnak nevezték Huenergardt. Valaki leköpte egy szombati összejövetelen, majd fizikailag bántalmazni akarta. A gyülekezet tagjai azonban segítségére siettek. Huenergardt – rá jellemző módon – némán tűrte az inzultust.²⁸⁶ Békés befolyása hozzájárulhatott, hogy a szakadár mozgalom elleni küzdelemben az 1918-as munkásértekezleten a durvaság és a feljelentés eszközeinek mellőzését határozták el. Helyette az imát és a sajnálatot javasolták a tagságnak, még akkor is, ha saját egyházat szerveznek.²⁸⁷

Az órálló mozgalom lokalizálása meghatározta Huenergardt irodalmi tevékenységét. A fegyverforgás és az adventista katonák szombatnapi tevékenysége ugyanis a háború miatt aktuális kérdéssé vált. Nehézséget jelentett számára, hogy az egyház felső vezetése, illetve E. G. White nem adott egyértelmű útmutatást a fenti kérdésekben. A magyar adventizmus vezetője nézetét az *Evangéliumi Munkás* 1916. évi 2. számában *A keresztyén és a háború* című cikkben ismertette. Eszerint a „háborúvezetés” szó idegen Isten előtt, de büntetésként felhasználja. Nem minden háború bűn. Pál apostolra hivatkozva az

államnak joga van nem csupán a rablót, vagy a gonoszt megbüntetni, hanem valamely népet is, ha az betör az országba. A harcos akkor gyilkos a háborúban, amikor ártatlanokat tudatosan megöl, fosztogat, rabol. A keresztény a háborút világjajának tekinti, és a béke után vágyódik. Ennek ellenére sok hívő kénytelen harcba vonulni, ahol a hatodik parancsolat (Ne öl!) nem érvényes. Az Újszövetségben is találunk keresztény katonákat. Az 1860-as években az Egyesült Államokban zajló polgárháború idején James White a keresztények kötelességévé tette az állam hadiszolgálatra vonatkozó felszólítását. E. G. White szintén az adventista katonák helytállását tanácsolta. A szombat sem vonatkozik a háború idejére, mert a Biblia lehetővé teszi a szükséges dolgok elvégzését.²⁸⁸ Állásfoglalása a német egyházvezetéséhez állt közel. Két év múlva Huenergardt részben módosította álláspontját. A háborút továbbra is Isten eszközének tekintette a bűnös emberiség megbüntetése érdekében, de „vannak oly érzékeny lelkiismeretek, melyek nem képesek részt venni a rombolás munkájában, ezek Istenhez kiáltanak szabadulásért, és ha hitük erős és méltók arra, amit kérnek, akkor az Úr kimenti őket a veszedelemből.”²⁸⁹

13. Huenergardt az író

Huenergardt magyarországi munkásságában jelentős szerepet töltöttek be *Az Arató*, az *Evangéliumi Munkás*, az *Utolsó Üzenet* című újságokba írt cikkei, tanulmányai, mert meghatározták az adventista misszió szellemi irányát, lelki útmutatást nyújtva a felekezet tagjai számára.²⁹⁰ Az élet fontos területére kiterjedő írásait nem teológusoknak, tudósoknak készítette, hanem egyszerű embereknek. Cikkeit azonban a műveltebbek is élvezettel olvashatták. Nyelvezete egyszerű, sok példát használt gondolatainak illusztrálására. Írásai az értelemre és az érzelemre egyaránt hatottak, és döntésre készítették olvasóit. Nem új igazságokat akart olvasóival közölni, hanem az általánosan elfogadott keresztény, vagy adventista tanításokat, hogy azok beépüljenek az emberek mindennapi életébe.

Az Utolsó Üzenetben a komoly teológiai kérdéseket élő módon, aktuális probléma kapcsán tárta olvasói elé. A kor néhány ismert hamis világvége elképzelése – mint például a Föld összeütközik 1910 körül egy üstökössel – alkalmat adott számára a Szentírás világvégéről szóló tanításának ismertetésé-

re. A bűnnek, betegségnek, fájdalomnak, a jelenvaló világrendszernek vége lesz, mert Isten egy új Földet teremt, ahol nem lesz rossz és szenvedés.²⁹¹ A második adventtel kapcsolatos bibliai tanítással külön foglalkozott. Jézus visszajövetelének célját a következőkben jelölte meg: 1. A halottak közül feltámassza a Benne hívőket. 2. A világ felett ítélkezzen. 3. Az élő hívőket elváltottassa. 4. Az élő gonoszokat elpusztítsa. 5. A világot megtisztítsa. 6. Megkezdje uralkodását a Földön. Eljövetelének módja személyes és látható lesz. A gonoszok félelemmel, az igazak örömmel üdvözlik.²⁹² A második advent időpontjával kapcsolatosan a bibliai jelekről írt, amelyek figyelmeztetik a hívőket az esemény közeledtére. Külön kiemelte az evangélium egész Földön való hirdetését, és a világszerte tomboló földrengéseket.²⁹³

Külön cikkben foglalkozott a szeretettel és annak tulajdonságaival. A szeretet – szerinte – nem természetes tulajdonsága az embernek, hanem Istentől származik, és az isteni erények között a legnagyobb. A szeretetet önmagában a lélek indulatának tartja, ami képes áldozatokat hozni. A különböző típusú emberi szeretet közül a szülői emelhető ki a másért hozott áldozat terén. A krisztusi szeretet azonban meghaladja ezt, mert az ellenség szeretetét is tanítja. Legnagyobb példáját a kereszthalálakor mutatta be. Az igazi szeretetet pedig a Korinthusbeliekhez írt első levél 13: 4–7. verse alapján jellemzi.²⁹⁴ A korabeli adventista misszió jellegéből adódóan külön tanulmányt szentelt a törvénynek, amelyet „egy megdönthetetlen, megváltozhatatlan, megsérthetetlen rendként” definiált. Két bibliai törvényt különböztetett meg: 1. A bűn, vagy a halál törvénye. 2. A lélek törvénye. Az első elszakítja az embert Istentől. A lélek törvényének engedelmeskedve azonban felemelkedhet a mélységből magasabb légkörbe, nemesebb életre, és megszabadulhat a bűn uralmától.²⁹⁵

Több cikkben foglalkozott a „modern istennőnek” nevezett tudomány korlátaival, tévedéseivel. A természettudomány lehetőségeit behatárolja, hogy számos törvényt feltárt, mégis képtelen a végső okokat megmagyarázni. Az állam- és társadalomtudomány felfedezései ellenére az ember nem talál gyógyszert a társadalom legmélyebb sebeire. A tudomány csődjét leginkább a nevelés területén véli felfedezni.²⁹⁶ A tudományos felfedezések és a filozófia fejlődése Isten létezését, vagy annak hagyományos elképzelését vitatja. A „Nincs Isten” állítás Huenergardt szerint bizonyíthatatlan, mert az Isten létezésének tagadásához Istennek kellene lennünk, hiszen Isten nem helyezhető el a mi tér és idő világunkba. Ezzel szemben Isten létezésére számtalan bizonyí-

ték van. A Kant-Laplace-féle evolúciós elmélet tudományos ábránd, és nem egzakt tapasztalati tudomány. Több alapvető kérdésre nem tud válaszolni. Hallgat az élettelen és az élő anyag közötti áthidalhatatlan szakadékról. A panteista világnézet önmagában ellentmondásos, mert az elmélet szerint elég sokáig tartott az anyagban található Isten öntudatos emberré fejlődése. A céltudatlan Isten mielőtt az öntudatnak fokát elérte az emberben nehezen lett volna képes céltudatlanul, tervek nélkül a fejlődés menetét tervszerű világrenddé alakítani. A „*Nem mondhatom, hogy van-e Isten vagy nincs*” agnosztikus állítás szintén ellentmond a Bibliának és a tapasztalatnak, mert az ember képes a szellemi dolgokat felfogni. Értelme és tudása meghaladja a láthatót, és következetesen helyet enged gondolatvilágunkban az istenismeret fogalmának. Egyedül a kereszténység ad elfogadható választ a fentebb említett filozófiai irányzatok által felvetett kérdésekre, mert a hatalom, bölcsesség és jószág fogalma akaratlanul is az Isten-fogalomhoz vezet. A természetben megtalálható cél- és törvényszerűség bizonyítéka annak, hogy a mindenség nem véletlenül jött létre, hanem „*egy mesteri kéznek a műve*”. Az ember is felülről született lény. A keresztények ezért nem találnak ellentmondást az egzakt természettudomány és az Isten Igéjének teremtetéstörténete között.²⁹⁷ A filozófiai elméletek közül elveti a spontán generáció tanát, amely szerint az ember fejlődése során egyre jobb lesz, míg nem eléri a szellemi élet szintjét. A Szentírás helyette az újjászületés szükségességéről beszél, mert az feltétele az Isten országába való bejutásnak. A Szentírás az „*ódivatú teológiát*” tanítja, mert az emberekről mint élőkről és holtakról, elveszettekről és megtaláltakról beszél.²⁹⁸

A modern világnézettel szemben a keresztény világnézet központjában Jézus Krisztus áll. A 20. század elejének keresztény értelmiségét a hit és a tudás kapcsolata foglalkoztatta. A tudás – Huenergardt szerint – a molekulákról, az atomokról, az éterről és az erőről beszél. A hit pedig Istenről, az örök életéről, az emberiség Istennel való kibéküléséről szól. A két fogalom más területet foglal magába, de mindkettő tapasztalatokon alapulva kiegészíti egymást. A természettudomány a látható világgal foglalkozik, de a szellemi lét birodalmát képtelen kutatni. A hit ezzel szemben nem ismer határokat. Képes bátorságot, erőt adni, és kitartással ruházta fel az embert. A hívő azonban nem fordul szembe a természettudománnyal, mert mindenki hihet, a tudós és a műveletlen ember is. A hívő azonban különbséget tesz a valódi és a hamis természet-tudomány között. A különbségtételre azért van szükség, mert a természettu-

dósok egy része be nem bizonyított elméleteket állít igaznak, mint például a fejlődéseméletet. A hívőnek azonban van egy Istene, aki olyan csodákat művel, mint az élet létrehozása, Jézus feltámadása és az újjászületett ember bűnkerülő képessége.²⁹⁹

Huenergardt a bibliakritika felvetéseit sem hagyta megválaszolatlanul. Szakított a szabadegyházi lelkészre jellemző fanatizmussal, amely az általánosítás szintjén a bibliai tudományok negativumairól szól figyelmen kívül hagyva pozitív felfedezéseit. A szövegírástoknak köszönheti például a kereszténység, hogy az általa használt fordítás nem csak egy, hanem sok régi, alaposan megvizsgált kéziratot alapszik. A „magasabb kritika” a Biblia mint könyv keletkezését, a szerzőt, a szerkesztés dátumát, valamint az iratok irodalmi jellegét igyekszik megállapítani, de nem foglalkozik a történeti helyességével. Utóbbi a történeti kritika vizsgálja, és a „legtöbb nyugtalanító és veszélyes kijelentést” teszi. Mégsem szabad ezt a kutatási módszert teljesen elvetni. Ugyanis Isten minden kornak annyi kinyilatkoztatást adott, amennyit képes volt befogadni. Például Ézsaiás Isten-fogalma és az igaz istentisztelet-ről alkotott képe sokkal újszövetségszerűbb, mint a bírák koráé. A fejlődés az erkölcsei kérdések (pl. vérbosszú, többnejűség) esetében is nyilvánvaló. A bibliakutatás módszertanával foglalkozva elveti az egyes szövegek összefüggés nélküli magyarázatát. A verbális inspiráció helyett az isteni gondolatok megtapasztalását és azok megértésének szükségességét vallja.³⁰⁰

Huenergardt cikkeiben foglalkozott korának politikai, társadalmi eseményeivel az „*idők jelei*” tükreben. Az 1907-ben megtartott hágai békekonferencián rámutatott arra, hogy miközben a nagyhatalmak a világbékekéről nyilatkoznak, milliárdokat költenek fegyverekre.³⁰¹ Korát a hanyatlás korszakának tekintette, mert a modernizáció a hagyományos társadalmi normákat kikezdte, és a vadkapitalizmus komoly társadalmi feszültségeket teremtett az egyre kilátástalanabb helyzetbe kerülő szegények és az életunalomtól szenvedő vagyonosok között. A vallás gyermekmesévé, a családi élet pedig béklyóvá vált. A korábban bűnnek minősített dolgok haladásnak számítanak. Az ember nagyságát nem jelleme, hanem állása és vagyoni helyzete határozza meg. A krisztusi eszmét pedig a gyönyör, vagy az aranyborjú imádása szorította ki. Az üresség miatt az ember unottá és csüggedté vált. Az emberek viselkedését az udvarias külsőségek, színlelt barátságok jellemzik. Egyedül megoldás az emberiség számára az igazsághoz és a szeretethez való visszatérés.³⁰²

A Franciaországban, Portugáliában, Spanyolországban és Olaszországban végbemenő katolikus egyházellenes állami intézkedések lehetőséget adtak számára, hogy a bibliai próféciák megbízhatóságára irányítsa olvasói figyelmét.³⁰³ Dániel könyvének 2. és 7. fejezetei szerint a kettébomlott Római Birodalom nyugati része tíz részre szakadt, és a kialakult új világrendben a pápaság került a központba. A Biblia azonban a pápai világhatalom időtartamát 1260 évben jövendőlte meg. Ez a történelem tanúságtétele szerint 1798-ban végződött. A Jelenések könyve szerint azok a hatalmak, amelyek korábban a pápaságnak uralmat adtak, meggyűlölik, és ez teljesedik a fent említett országok antiklerikális politikájában.³⁰⁴

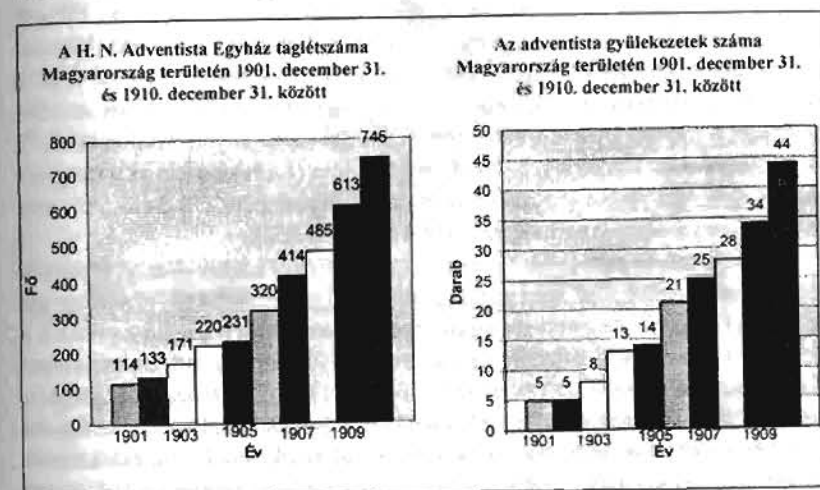
A keresztény és társadalmi ünnepről írt tanulmányaiban a teológiai tartalmakon felül az olvasó életvitelére is kiható üzenetet közvetített. Pünkösdi kapcsán a pünkösdi tapasztalat mai szükségességét hangsúlyozta, amely során az ember lemond a bűnről, a tisztátalanságról, és a szent életet keresi.³⁰⁵ Az új év euforikus hangulatában pedig olvasói számára az önvizsgálatot javasolta, amelyre nemcsak évente egyszer, de minden este szükség van. Ugyanis a régi jó mindig új, és ez az igazság útjára, Isten törvényére is igaz. A bűn és minden tévedés szintén régiek, de nyomorúságot és halált okoznak. Az idők végén azonban már nem követi az óvet az új, és diadalmaskodni fog a jó a gonosz felett.³⁰⁶ A karácsony alkalmával írt cikkében sem Jézus születésének időpontját vitatta, hanem a hozzá kapcsolódó szociális jellegű szokások tanulságaival foglalkozott. Szociális érzékenységet bizonyítja, hogy az ajándékozási szokásokkal egyetértve felhívta a figyelmet a szűkölködőkre. Helytelennek tartotta, hogy a jó sorban élők ilyenkor csak néhány fillért juttatnak a szegények kezére, miközben a jó módú rokonaiknak, barátaiknak értékes ajándékokat adnak. Helyette jobb lenne, ha a rászorulóik részére cipőt, ruhát és ételt vásárolnának. A testi szükségletek mellett azonban az emberek lelki igényeit sem szabad figyelmen kívül hagyni. Ugyanis a legnagyobb gond szerinte a lelki élet hiánya.³⁰⁷

14. Az adventista misszió fejlődése Magyarországon, illetve a Duna Üniós területén a statisztika tükrében³⁰⁸

A vezető működését főként a számára kijelölt területen elért fejlődés, vagy visszafejlődés jellemzi. Az egyháznál a gyülekezetek, vagy a gyülekezeti ta-

gok számának gyarapodása mutatja meg legjobban, hogyan tudta a lelkeseket és a híveket az evangelizációra buzdítani.

Magyarországon az adventisták taglétszámának alakulását és a gyülekezetek, csoportok számának növekedését 1901. december 31. és 1910. december 31. között az alábbi diagramok szemléltetik:

Forrás: A Zions-Wächter, Az Arató és az Evangéliumi Munkás negyedévi jelentései alapján készült saját szerkesztés.

Az Osztrák-Magyar Monarchia és a Balkán Misszióterület túlságosan nagy szervezeti egységnek bizonyult az alig néhány missziómunkást foglalkoztató magyarországi adventista közösség számára. A misszió motorjának számító Huenergardt kevesebb időt szánhatott az általa pásztortolt területre, ami a magyar misszió növekedési ütemének lassulásához vezetett 1902-ben. Gyakori távollétét – a segesvári gyülekezet kivételével – mindegyik helyi közösség megérezte.

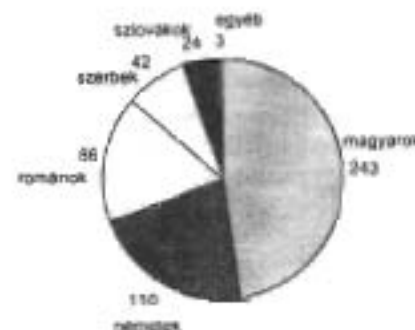
A következő két év (1903 és 1904) komoly eredményeket hozott. A taglétszám 220 főre emelkedett, amely 65,4%-os bővülést jelentett. A gyülekezetek száma pedig ötről tizenháromra növekedett. Új gyülekezet, csoport ala-

kult Budapest, Nagyselyken, Békéscsabán, Nagyszebenben, Nagyvárán, Pozsonyban, Temesváron és Magyarvistan. A felekezet megvetette a lábát az Alföldön, az ország fővárosában, és megjelentek az első adventisták a Felvidék nyugati részén. A tagság nemzetiségi összetételéhez kapcsolódóan az 1903 végét és az 1904 elejét átfogó időszakról a *Review and Herald*-ban találhatunk megbízható adatot. A 158 gyülekezeti tag 60%-át magyarok, 19%-át németek, 17,7%-át románok, és néhány szerb gyülekezeti tag alkotta. Magyarokból állt a kolozsvári és az aradi gyülekezet többsége. Németek főként Brassóban, Segesváron és Fogarason voltak megtalálhatóak ebben az időszakban. A románok elsősorban Fogarason, illetve néhányan Aradon éltek.²⁰⁶ A felekezet sorai között a szlovákok megjelenése (7,6%), valamint a magyarság további térnyerése (65,3%) a németek és a románok (13,5–13,5%) arányának visszaesését eredményezte 1904 második felében.²¹⁰

A következő évben (1905) a taglétszám növekedésének üteme lelassult. Háttérben Huenergardt Budapestre költözése (1904) állhatott. A visszaesés az erdélyi misszió átmeneti gyengüléséhez vezetett, míg a fővárosi misszió a komoly erőfeszítések ellenére lassú eredményt ígért az ott tapasztalható elvállaltalanodás miatt. A következő öt évben (1906–1910) azonban a taglétszám 222,5%-kal magasabb, amely évenként átlagosan 26,4%-os emelkedést jelentett, és 1910 végére elérte a 745 főt. Az új munkások beépülése az úttörő misszió erősödését eredményezte, miközben a meglévő gyülekezetek többsége fejlődött. Öt év alatt 30 új gyülekezet, csoport alakult, és harmada 1910-ben szerveződött. Az adventizmus az ország egyre nagyobb területein kezdte megvetni a lábát. Dél-Magyarországon a szerbek között 1906-ban alapítottak négy csoportot (Karlova, Kuman, Mokrin, Titel) 26 taggal, amelyet továbbiak (Kubin, Szinte, Török- és Magyarokanizsa) követtek nemcsak a szerb, hanem a többi ott élő népcsoport között is. Észak-Magyarországon a misszió 1909–1910-ben indult. Kezdeti lépéseit jelezték a kassai, miskolci és pozsonyi csoportok megalakítása. Az Alföldön pedig a gyulai gyülekezet megalapítását regisztrálhatjuk. A legtöbb új gyülekezet, csoport Erdélyben alakult mindhárom nemzet körében.

Az evangelizáció ezekben az években – a felvidéki szlovákokat és a ruszokat leszámítva – a legfontosabb magyarországi nemzetiségek között elindult. A legpontosabb adatokat a H. N. Adventista Egyház nemzetiségi összetételéről 1908. év végéről kapunk egy fennmaradt gyülekezeti névsor alapján.

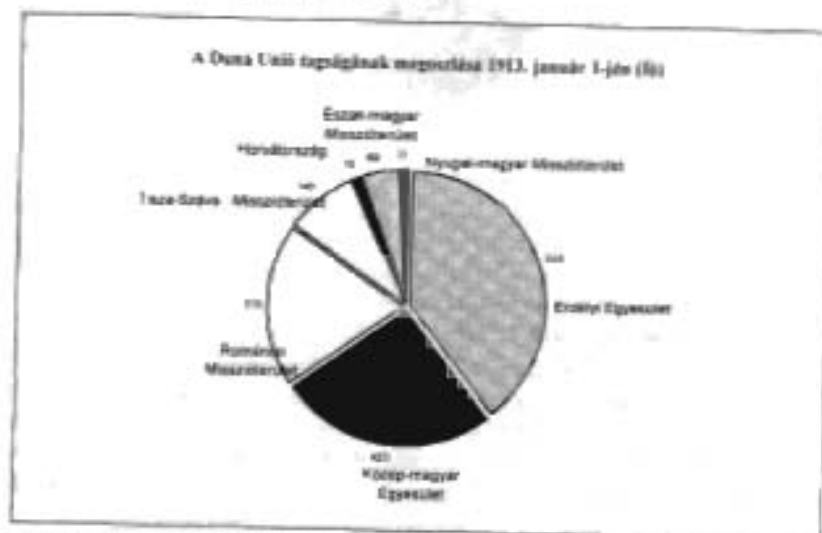
A nemzetiségi megoszlás Magyarországon a H. N. Adventista Egyházban 1908-ban (fő)

Forrás: A Magyar Egyesület 1908-ban készült gyülekezeti névsora alapján készült saját szerkesztés.

A gyülekezeti névsor szerint a 29 gyülekezetben, csoportban 508 tag élt. A hívők felét (47,8%) a magyarság alkotta. Kizárólag magyarok voltak a bogárteleki (7 fő), gyoroki (15 fő), magyarvistai (32 fő), széki (22 fő), nagyváradi (14 fő), makfalvai (8 fő), magyarszovátai (8 fő), székelyderzsi (5 fő) gyülekezetekben. A tagok több, mint 50%-át magyarok tették ki az aradi (17 fő a 24-ből), budapesti (27 fő a 39-ből), temesvári (4 fő a 7-ből), kolozsi (19 fő a 20-ből), kolozsvári (31 fő a 39-ből), vajdakamarási (10 fő a 11-ből) közösségeken. Továbbá a 10 ország területén elszórtan élő tagból 9 fő magyar származású, és néhány fő magyart találhatunk még a brassói (8 fő a 22-ből) és békéscsabai gyülekezetekben (3 fő a 14-ből). Minden ötödik adventista német származású (21,65%) volt. A németek többsége a magyarokhoz hasonlóan tiszta német gyülekezetben élt: Nagylászló (21 fő), Zágor (14 fő), Segesvár (14 fő), Nagyselyk (11 fő a 12-ből), Nagyszeben (13 fő), de a brassói gyülekezet (14 fő a 22-ből) többségét is németek alkották. Jelentős számú német elemet tartalmazott még a budapesti (6 fő a 39-ből), temesvári (3 fő a 7-ből), kolozsvári (7 fő a 31-ből), fogarasi (4 fő a 8-ből) gyülekezet. A románok száma 86 főt (16,9%) tett ki. Román közösség volt a dridífi (13 fő), felsőárpási

(9 fő), székudvari (42 fő). A szerbek 8,3%-os (42 fő), a szlovákok pedig 4,74%-os arányt képviseltek. Szlovák gyülekezet volt Békéscsabán (13 fő a 16-ból), szerb pedig Titelen (16 fő). Karlován (8 fő a 10-ből), Kumanban (7 fő), Mokrinban (9 fő). Az 1908-as névsorból kiderül, hogy a felekezet tagsága még nem szilárdult meg. Magas volt a kizárások (19 fő – 3,7%) és – a társadalmi viszonyokkal összefüggésben – a kivándorlók (7 fő – 1,4%) aránya, amelyek a korszak végéig jellemzőek maradtak. A halálozásokkal együtt az összes veszteség elérte a 6,5%-ot (33 fő).¹¹¹

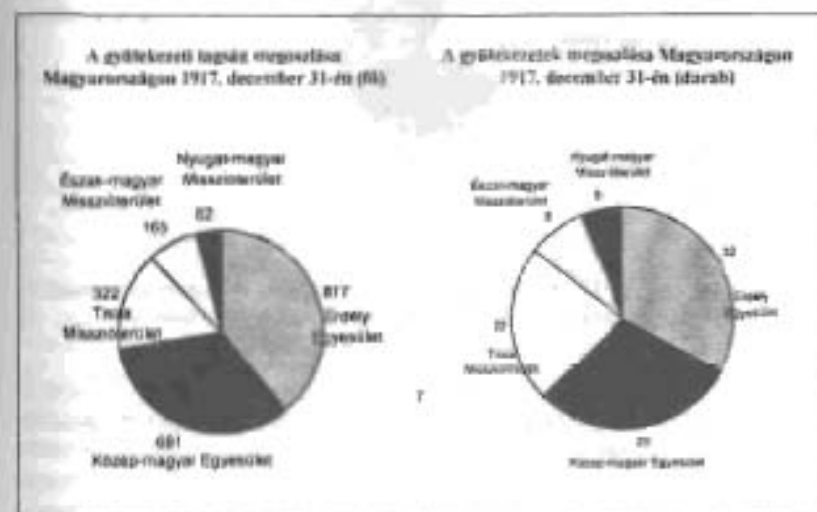

Forrás: Zsuzs-Wächter 1913, február 3. számának 55-59. oldalán található Duna Unióról szóló negyedévi jelentése alapján készült saját szerkesztés.

A szervezeti változások (Erdélyi Egyesület, Magyar Egyesület és az Adriai Misszióterület megalakulása) nem befolyásolták a taglétszám bővülését, mert a Duna Unió hivatalba lépésének kezdetekor (1913. január 1.) 1293 adventista élt Magyarországon. Az unió területén 1636 tagot számláltak. A legerősebb szervezeti egységnek Erdély számított, mert az unió tagságának 39,5%-át (646 fő) adta. A második legjelentősebb térség Közép-Magyarország volt 423 (25,9%) taggal. Jelentős hányadot képviselt Románia (315 tag – 19,3%), a Ti-

szá-Száva Misszióterület (145 tag – 8,9%). Az utóbbi tagságából azonban 132 fő Dél-Magyarországon élt. Horvátországban és Bosznia-Hercegovínában (15 fő), Észak-, és Nyugat-Magyarországon (69, illetve 23 fő) az adventizmus alig terjedt el.

A Duna Unió hatékonyan működött közre a háborús nehézségek ellenére az adventizmus terjesztésében. A Balkáni háborúk ellenére az unió taglétszáma az első évben 1636 főről 1999-re (22,2%) emelkedett. A következő év végére az unió taglétszáma elérte a 2324 főt, amely 16,26%-os növekedést jelentett. A világháború eseményei a Duna Unió életét is megnehezítették. Nemcsak a katonai behívók, a rossz közlekedési viszonyok, hanem a térség egyes szervezeti egységei a front különböző oldalára kerültek. A taglétszám alakulását a meglévő jelentések alapján nehéz figyelemmel kísérni. A helyzetet bonyolította az öröklő mozgalom működése, amely szintén sokakat kiszorított az egyházból. Az adventisták száma a világháború végére már meghaladhatta a háromezer főt is a Duna Unió területén.

Forrás: A Duna Unió 1917. október 1-étől 1917. december 31-ig szóló jelentése alapján készült saját szerkesztés (Z. H. 1917. december 17-4 számához csatolva).¹¹²

Magyarország esetében legkésőbbi adataink 1917 végéről vannak. Ekkor 2077 gyülekezeti tag élt 97 csoportban, gyülekezetben. A tagság relatív többsége továbbra is az Erdélyi Egyesületben (39,3%) volt található, amelyet a Közép-magyar Egyesület (33,3%) követett. Az adventista misszió Dél-Magyarországon is megszilárdult (megközelítőleg 270 tag). Észak-Magyarország szintén biztató fejlődést mutatott, mert a nyolc adventista csoport 165 tagot számlált. A fentiekkel szemben Nyugat-Magyarországon az adventista misszió komoly fejlődési nehézségeit mutatja az alig 82 fős taglétszám. A világháború éveiben kevés új gyülekezet alakult, inkább a régiók erősödtek.

Forrás: A Duna Újság 1917. október 1-től 1917. december 31-ig szóló jelentése alapján készült saját szerkesztés (Z. H. 1917. december 17-i számához csatolva).

Az adventista misszió első világháború végi kialakultságára utal, hogy az átlagos gyülekezet/csoport nagysága csupán 21 fő volt. Csaknem minden harmadik csoport létszáma 10 fő alatti, és csupán hét gyülekezet taglétszáma érte el az ötven (Nagysármás, Vista, Gyula, Budapest I., Székudvar, Ilonca) tagot. Közülük pedig a Budapest I. (112 fő) haladta meg a 100 főt. Az erdélyi misszió erősebb gyülekezet-szerkezettel rendelkezett, mert a 32 gyülekezetből három már meghaladta az ötven főt, és csupán három nem érte el a 11 tagot. A gyülekezetek többsége 11–30 fő közötti létszámot foglalt magába. A többi szerve-

ti egységben a gyülekezetek, csoportok jelentős része 20 fő alatti, és csaknem minden harmadik a 10 fős taglétszámot sem érte el. A problémát többségük esetében az évek óta tapasztalható fejlődés, erősödés hiánya jelentette.

Megfigyelhető, hogy a felekezet elsősorban az ország keleti és déli részén erősödött a protestáns, a görög katolikus és az ortodox lakta területen. Utóbbi missziótörténeti szempontból jelent változást, mert a történelmi protestáns egyházak korábban sikertelenül tettek kísérletet az ortodoxok protestáns válásra történő áttérítésére. A kulturális átöröklést a szabadegyházi közösségeknek (baptista, nazarenus, adventista) a 19. század második, 20. század első felében sikerült elérniük a szervezeti és a liturgikus életük multikulturális jellege miatt.

JEGYZETEK

1. „Mindenki szabadon vallhat és követethet bármely hitet vagy vallást, és az az ország törvényeinek, valamint a közérdekeknek kívánalmaitól korlátot kényszerítve is gyakorolhatja. Senki sem szabad törvényekbe vagy közérdekekbe nem illő vallási szertartások gyakorlásán akadályozni, avagy hitével nem egyező vallási eszméknek teljesítésére kényszeríteni.” (1895. évi 43. törvénycikk 1. §. In: Magyar Törvények 1894–1895. évi törvénycikkek. Budapest, 1897, Franklin-Társulat Magyar Irodalmi Intézet és Könyvnyomda. 306–307. oldal)
2. Farkas Csaba: *Köszöntő és szöveggyűjtemény a Horváth-korszakban*. Budapest, 1996. Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség – Szent Pál Akadémia. Látogatás könyvek. 16–17. oldal, Cizmadia Andor. *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horváth-korszakban*. Budapest, 1966, Akadémia Kiadó. 90. oldal.
3. „Valamely vallásfelekezettől kilépni, vagy valamely vallásfelekezetbe belépni mindenki szabad a törvényekben megállapított feltételek alatt.” (1895. évi 43. törvénycikk 5. §. In: Magyar Törvények 1894–1895. évi törvénycikkek I. m. 309. oldal)
4. Kádár László – Szegedi Jenő: *Boldog emberek közössége. A magyarországi naturizmus*. Budapest, 1988, Magvető Kiadó. 249–250. oldal.
5. Christoffers J.: *A magyarországi románok között. Evangéliumi munkák (E. M.)*. 1912. 2. 19. oldal.
6. Hanák Péter: *Magyarország társadalmi és századforduló idején*. In: Hanák Péter (főszerkesztő) – Mucsi Ferenc (szerkesztő): *Magyarország története (1890–1918)*. I. kötet. Budapest, 1978, Akadémiai Kiadó. 413–421. oldal.

- ¹ *A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása* 10. Budapest, 1909, A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 75–96, 132–133. oldal.
- ² Pirigyi István: *A magyarországi görög katolikusok története*. II. kötet. Nyiregyháza, 1990. Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 40–41., 49. 86–120. oldal.
- ³ Szántó Károly: *A katolikus egyház története*. II. kötet. Budapest, 1985, Ecclesia, 508–510. oldal.
- Bunyevsók magyarországi katolikus vallású horvátok. A 17. század végén Hercegovinából és Dalmáciából a török elől települtek be Magyarországra. Leginkább Bácskában voltak megtalálhatók. Kisebbségben éltek még Csongrád és Torontál vármegyékben. Solácsi katolikus vallású délszlávok. Szlovóniától délre fekvő területekről származnak, és a 17. század második felében Baranyában, Bácskában és Torontál vármegyék egyes részein telepedtek le.
- Bévelek a Karpát-medence nyugati-déli részén élők szlovének, akik nem olvadtak be a környező népekbe.
- A fent említett néposzlopokról lásd: Bán Peter (szerkesztő): *Magyar történelmi fogalomtár* I–II. kötet. Budapest, 1989, Gondolat, I. kötet 59. oldal, II. kötet 153–154, 250. oldal.
- ⁴ Szigeti Jenő: Az adventista misszió indulása a Kárpátalján. In: Fejős Zoltán – Kőrös Imola (szerkesztők): *Hallgatóság és népi kultúra a határon túli*. Budapest, 1990, Magyarországi Intézet (Magyarországi Intézet könyvtára 2.) 93–96. oldal.
- ⁵ Kovács Géza: A baptista misszió kibontakozása Magyarországon (1873–1894). In: Bereczki Lajos (szerkesztő): *Krisztusért járvak követéséért. Tanulmányok a magyar baptista misszió 130 éves évfordulójáról*. Budapest, 1996, Baptista Kiadó, 86–90. oldal, Górszényi László: A baptista misszió fejlődése (1894–1920). In: Bereczki, i. m. 97–98. oldal.
- ⁶ A magyarországi metodizmus 1921-ig szóló történetét Funk Márton: *A metodizmus Magyarországon*. In: Krieger Ottó: *A metodizmus története*. Budapest, (1921), Keresztény Könyvesház, 229–251. oldal.
- ⁷ Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 29–30. oldal.
- ⁸ Erdélyi szombatisták: A szombatisták tagadó mozgalma belől alakult ki irányzatok a 16. század második felében, Magyarországon a hallfennléti Mathias Veho-Gilnius irásai révén váltak ismertté, Magyarországi anyjának Übősi Andrást tekintik. Legjelentősebb teológusuk Péchy Zsigmond volt, aki a zsidó teológia irányába vitte őket. Az üldözések hatására az evzszeidok során egyre több zsidó szokat vettek fel, és egyre távolabb kerültek a kereszténységtől. Az üldözések elől 1868-ban tömegesen menekültek a zsidósághoz. Egy kis csoport azonban Borsodálfalun megmaradt és hitét. (Az erdélyi szombatistákról bővebben lásd Dan Róbert: *Az erdélyi szombatisták és Péchy Samon* [Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó] és Kohn Sámuel: *A szombatisták története, dogmatikájuk és iradalmuk, különös tekintettel Péchy Samon főkezelőre és utódjaira* [Budapest, 1889, Az Athenaeum R. Tanulat könyvnyomdája] című könyvét.)
- ⁹ Traktatus: rövid terjedelmű missziós célú kiadvány. Az adventista egyházban sok esetben a „traktát” kifejezést használják helyette. Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 41–47. oldal.
- ¹⁰ Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 48–55. oldal.

- ¹¹ Felismerték lelkész teendőik közé tartozni az orvosokhoz, keresztény szertartások elvégzése, illetve egyes gyülekezeti ügyek intézésében illetékes bizottság és a gyülekezeti tagság összejövetelének vezetése.
- Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 62–72. oldal, H. N. Adventista Egyház 1908-as névsora Magyarországon (Sz. J.), H. J. Lobsack: *Nachrichten aus dem Felde*. Z. H. 1896. január, 3. oldal, G. Wagner: *Reisebericht*. Z. H. 1896. március, 21. oldal, Vermichtet. Z. H. 1897. április, 40. oldal, Z. H. 1898. január, 8. oldal, G. Wagner: *Ostpreussen, Böhmen und Ungarn*. Z. H. 1898. február, 13. oldal, Vermichtet. Z. H. 1898. június, 48. oldal.
- ¹² L. R. C.: *The German Mission Field*. R. H. 1894. január 30; 72. oldal, L. R. C.: *The Hungarian Kingdom*. R. H. 1894. április 24; 266. oldal, Z. H. 1896. január, 3–4. oldal, L. R. C.: *The Work in Hungary*. R. H. 1896. április 28; 265. oldal, Vermichtet. Z. H. 1896. június, 56. oldal.
- ¹³ W. J. Tentesch: *Wie das Werk unter den Siebenbürger Sachsen seinen Anfang nahm*. *Der Adventbote*, 1931. március 15; 95. oldal, *Todesanzeigen*. *Der Adventbote*, 1931. március 15. 96. oldal, R. H. 1896. április 28; 265. oldal, *Unsere Kolportiere*. Z. H. 1896. február, 15. oldal, J. F. Huenergardt – W. J. Tentesch: *Wie das Werk unter den Siebenbürger Sachsen seinen Anfang nahm*. *Botschafter*, 1931. 11. 84–85. oldal, Vermichtet. Z. H. 1896. június, 48. oldal, Vermichtet. Z. H. 1896. július, 56. oldal, Z. H. 1897. augusztus, 58. oldal.
- ¹⁴ Huenergardt az 1918-as visszacsatolás után 12 fő említi a magyarországi adventisták számára vonatkozóan az 1898 augusztusi megérkezéseket. A Z. H. 1898. második negyedéves vonatkozó jelentésében 10 főre teszi a gyülekezeti tagok számát Fogarmon és 15 főre az ország egyéb részén.
- J. F. Huenergardt: *Wie das Werk in Ungarn seinen Anfang nahm*. Z. H. 1918. október 21. 185–186. oldal, *Vierteiljahrsbericht der deutschen Gemeinden*. Z. H. 1898. július, 52. oldal, H. N. Adventista Egyház 1908-as névsora Magyarországon. Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 62–72. oldal.
- ¹⁵ J. F. Huenergardt – W. Tentesch: *Aus Ungarn*. Z. H. 1898. október, 94–95. oldal, *Az Advent-mozgalom kezdete hazánkban*. *Adél Jelen* (J. J.) 1948. 2. 4–5. oldal, Huenergardt 1938. szeptember 25-i levele Schimann Károlyhoz. (Sz. J.)
- ¹⁶ Magyar Országos Levéltár (MOL) K. 579 E. 27483/1926. Iratszám: 67837/1898. J. F. Huenergardt 1938. szeptember 25-i levele Schimann Károlyhoz (Sz. J.), John F. Huenergardt – W. J. Tentesch: *Aus Ungarn*. Z. H. 1899. január, 4–5. oldal, Z. H. 1898. október, 95. oldal, H. P. Holser: *Bericht aus dem Felde*. Z. H. 1898. október, 89–90. oldal, Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 82. oldal.
- ¹⁷ *Nazaréniak*: Legkorábbi magyarországi szabadegyház. Az államellenes keresztény gyakorlatok, elutasítják a fegyveres katonai szolgálatot, illetve az esküt. Egyszerű, puritán életvitelt folytatnak. (Nazaréniakról bővebben: Kardos László – Szigeti Jenő: i. m.) Huenergardt a magyar nyelv tanításában Kovács János a magyar történelem tanára is segítette Kolozsváron. (J. F. Huenergardt: *Misszió tapasztalatok Magyarországon a háború elől és után*. *Adél Jelen* [amerikai], 1919. 19. oldal.)
- J. F. Huenergardt 1938. szeptember 25-i levele Schimann Károlyhoz. (Sz. J.), Z. H. 1898. október, 95. oldal, J. J. 1948. 2. 5. oldal, Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 80., 82. oldal.
- ¹⁸ Z. H. 1899. január, 4. oldal, Mindenféle. *Ellenzék*, 1898. december 3; 2–3. oldal.

- Ostdeutschen Union vom 1. Juli bis 30. September 1910. Z. W. 1910. november 7. 367. oldal, Adolf Wegener: Erste Jahreskonferenz der Transylvanischen Vereinigung. Z. W. 1910. november 7. 356–357. oldal.
- ¹⁰ L. Trautmann: Erste allgemeine Versammlung der Ostdeutschen Union. Z. W. 1911. augusztus 21. 317. oldal.
- ¹¹ H. F. Schubert: Die Herbstkonferenzen der Ostdeutschen Union. Z. W. 1911. december 18. 489–490. oldal. Wegner Adolf: Az Erdélyi Egyesületnek második közgyűlése. E. M. 1912. 1. 1–2. oldal. Zeiner Alajos: A magyar misszióterületnek tizenegyedik évi közgyűlése. E. M. 1912. 1. 3–5. oldal.
- ¹² L. Trautmann: Wintersitzung des Ostdeutschen Unionausschusses. Z. W. 1912. március 18. 131–134. oldal.
- ¹³ General Konferencia jegyzőkönyve 1912. április 28-ai ülésének jegyzőkönyve. (A dokumentum hozzáférhető a <http://www.adventistarchives.org/docs/GCC/GCC1911-12.doc> honlapoldalon.)
- ¹⁴ Bulgáriát 1913-ban athelyezték a Levantei Unióhoz. (Berichte der Ostdeutschen Union vom 1. Oktober bis 31. Dezember 1912. Z. W. 1913. február 3. 55–59. oldal.)
- ¹⁵ L. R. C.: Unsere Lagerversammlung. Z. W. 1900. július 71–72. oldal.
- ¹⁶ Z. W. 1902. augusztus 18. 147. oldal.
- ¹⁷ L. R. C.: Unsere allgemeine Versammlung in Friedensau. Z. W. 1900. június 64–65. oldal.
- ¹⁸ Z. W. 1902. augusztus 18. 147. oldal.
- ¹⁹ H. F. Schubert: Dritte jährliche Sitzung der Deutschen Vereinigung. 10. Versammlung des deutschen Feldes. Z. W. 1900. július 72. oldal. W. Ising: Die fünfte Union-Konferenz in Friedensau. Z. W. 1905. augusztus 21. 202. oldal. Otto Lüpke: Bericht der Union-Konferenz in Friedensau. Z. W. 1903. augusztus 17. 145. oldal. Z. W. 1907. augusztus 19. 265. oldal. R. Raff: Achte Jahresversammlung der deutschen Union. Z. W. 1908. augusztus 17. 297. oldal. Z. W. 1909. augusztus 16. 275. oldal. Z. W. 1911. augusztus 21. 317. oldal. Z. W. 1901. augusztus 85. oldal.
- ²⁰ L. Trautmann: Wintersitzung des Ostdeutschen Unionausschusses. Z. W. 1911. április 3. 145–147. oldal.
- ²¹ Sitzungs-Protokollbuch Hamburger Verein der Siebenten Tags-Adventisten. 15–43. oldal (Archiv für Internationale Adventgeschichte in Friedensau). Z. W. 1909. szeptember 6. 291. oldal.
- ²² Z. W. 1902. július 7. 115–116. oldal. G. Dail: Allgemeine Europäische Konferenz I–II. Z. W. 1904. szeptember 5. 169–172. oldal. Z. W. 1904. szeptember 19. 185–187. oldal. Z. W. 1907. július 15. 217–218. oldal.
- ²³ J. T. Böttcher: Transylvanien. Z. W. 1913. december 1. 563–564. oldal.
- ²⁴ L. R. Conrad: Sitzung in Friedensau. Z. W. 1916. augusztus 21. 225. oldal.
- ²⁵ N. J. Britschewsky: Balkan Missionsfeld. Z. W. 1903. december 21. 220–221. oldal. Sitzungen des Mitteleuropäischen Unionausschusses in Friedensau vom 9. bis 14. Juli 1916. Z. W. 1916. augusztus 21. 225–226. oldal.
- ²⁶ J. F. Huernergardt: Aus Ungarn. Z. W. 1904. január 4. 2–3. oldal. H. R. Löbbeck: Vom Wintersonnen. Z. W. 1904. február 1. 29–30. oldal. Fr. Hinner: Dritte Sitzung der Südrussischen Vereinigung. Z. W. 1903. december 21. 219–220. oldal.
- ²⁷ J. F. Huernergardt: Experiences on the Volga. R. H. 1904. január 28. 14–15. oldal.

- ²⁸ J. F. Huernergardt: Amerikai utazásunk és a központi konferencia I–III. E. M. 1913. 9. 65–66. oldal. E. M. 1913. 10. 74–76. oldal. E. M. 1913. 11. 82–83. oldal.
- ²⁹ MÖE. K. 579 E. 27483/1926. iratszám: 67837/1898.
- ³⁰ 114678/1910/V. a Magyar Királyi Belügyminisztérium levele a Nagy-Küküllő vármegye alispánjához. Budapest. 1911. március 18. (másolat az Adventista Irtástanban – A. I.)
- ³¹ Z. W. 1899. január. 4–5. oldal.
- ³² F. Adomeit: Hermannstadt. Z. W. 1904. május 16. 107–108. oldal. F. Adomeit: Hermannstadt – Breslau. Z. W. 1905. június 5. 137. oldal.
- ³³ J. F. Huernergardt: Aus Ungarn. Z. W. 1906. április 16. 131. oldal. K. A. Reifschneider: Ungarn. Z. W. 1906. május 7. 163. oldal.
- ³⁴ A békesi füzolga-hír véghatározata Huernergardt János kérelme ügyében. Békés. 1912. március 25. 1548/1912. számú írt. (Sz. J.). A békesi járás füzolga-hírjének véghatározata Huernergardt János kérelme ügyében. Békés. 1912. február 20. 6431/1911. számú írt. (Sz. J.).
- ³⁵ A gyulai rendőrkapitány véghatározata a gyulai adventisták gyűléseire. Gyula. 1912. február 15. 540/1912. számú írt. (Sz. J.). A gyulai rendőrkapitány határozata. Gyula. 1913. szeptember 27. 3933/1913. számú írt. (Sz. J.). Az öbetszi füzolga-hír véghatározata Malatin Videlyko kérelme tárgyában. Öbetsze. 1912. szeptember 22. 5563/1912. számú írt. (Sz. J.). Szigeti János: Fejlesztések i. m. 141–142. oldal.
- ³⁶ K. A. Reifschneider: Ungarn. Z. W. 1906. szeptember 3. 293. oldal.
- ³⁷ R. P. Paulini: Ungarn. Z. W. 1908. június 1. 217–218. oldal.
- ³⁸ Szigeti János: Fejlesztések i. m. 139. oldal.
- Az 1901. évi 64573. számú belügyminisztériumi rendelet értelmében a kölföldiek csak belügyminisztériumi engedéllyel tarthattak felolvasásokat. Budapest esetében pedig a budapesti magyar királyi államrendőrség főkapitányának engedélyére volt szükségük. (Magyarországi Rendelések Tára. Budapest. 1901. Magyar Királyi Belügyminisztérium. 489–493. oldal.)
- ³⁹ H. F. Schubert: Konferenz zu Kronstadt. Z. W. 1909. december 20. 404. oldal.
- ⁴⁰ Fritz Kessel: Eine Skizze der Geschichte von Sabbatarern und Siebenten-Tags-Adventisten in Siebenbürgen. Der Adventbote. 1932. október 15. 308–310. oldal. Kessel Fr.: A felsőmagyarországi oroszok közötti tapasztalatok. E. M. 1913. 7. 49–50. oldal. Kessel, Kassa: Eine Erfahrung unser den Russen Oberungarns. Z. W. 1913. július 7. 325–326. oldal.
- ⁴¹ Fritz Kessel: Geschichte der Sabbatarier und Siebenten-Tags-Adventisten in Siebenbürgen. Botachpfer. 1951. 20. 164–165. oldal.
- ⁴² Kassai tanács határozata Kessel Frigyes ügyében. Kassa. 1913. június 15. 10374/1913. számú írt. (másolat – A. I.).
- ⁴³ A 65587/1903. számú kirendelést lehetősévé tette a hivatalos intézmények szervezésében a tudományos jellegű és ismeretterjesztő előadások megrendezését, illetve ezek az előadások nem estek az 1901/65573. számú belügyi rendelet körhatárára alá. (Magyarországi Rendelések Tára. Budapest. 1903. Magyar Királyi Belügyminisztérium. 75–76. oldal.)
- ⁴⁴ Szigeti János: Fejlesztések i. m. 139–140. oldal.
- ⁴⁵ W. Koch: Budapest. Z. W. 1911. április 17. 189–190. oldal.
- ⁴⁶ Az elismeretlen feltételek az 1898. évi 43. törvények 7–8. §-m foglalták meg. 1. Legelőbb egy egyházközség felállítására. 2. A felekezethez tartozó gyermekek iskolai felkészítésére.

- nak biztosítása 3. A hitéletre vonatkozó rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzatot a vallás- és közoktatásügyi miniszernek kellett jóváhagyás végett bemutatni. A jóváhagyás megtagadható volt, ha: 1. A megalakuló kívánó felekezeti állam- és nemzetellenes irányzattal rendelkezett. 2. A bíróval, tanárral, lelkészrel, vagy a szervezete a fennálló törvényekkel vagy a köztársasággal ellentétes volt, illetve a már létező törvényesen beveti vagy elismert vallásfelekezeti valamelyikével azonosítást mutatott. 3. A megalakuló kívánó vallásfelekezeti elnevezése faj vagy nemzeti jelleggel bírt. 4. Sétette a már bevett vagy törvényesen elismert vallásfelekezetek érdekeit. (*Magyar Törvénykönyv 1894-1895. évi törvények-kei* i. m. 310. oldal.)
- Szigeti Jenő: *Fejezetek* i. m. 141. oldal
- ¹¹⁰ H. F. Schubert: Serbien und Bulgarien. *Z. W.* 1908. november 16; 403-404. oldal.
- ¹¹¹ W. Schaefer: Das Adriatische Missionsfeld. *Z. W.* 1913. február 17; 100-101. oldal.
- ¹¹² H. F. Hinter: Bukarest, Rumänien. *Z. W.* 1906. június 4; 196-198. oldal.
- ¹¹³ Guy Dail: Experiences in Rumania. *R. H.* 1919. december 11; 18-19. oldal. H. F. Schubert: Bukarest. *Z. W.* 1909. április 19; 129-130. oldal.
- ¹¹⁴ J. F. Huernergardt: Donau-Union. Eine Reise in Rumänien. *Z. W.* 1913. március 17; 159-160. oldal. H. F. Schubert: Rumänien. *Z. W.* 1912. december 2; 474. oldal. Stefan Demetrescu: Bericht über die zehnte Jahresversammlung des Rumänischen Missionsfeldes. *Z. W.* 1913. január 20; 17-19. oldal.
- ¹¹⁵ R. R. Paulini: Aus Rumänien. *Z. W.* 1913. augusztus 4; 374. oldal.
- ¹¹⁶ H. J. E.: A hatodik évi közgyűlésünk magyar hazánkban. *Az Aran.* 1906. 9. 125-126. oldal.
- ¹¹⁷ Kolozsváron 1903-ban, 1905-ben, 1907-ben, 1911-ben és 1912-ben, Aradon 1903-ban és 1908-ban rendeztek éves összejövetelt. Az 1914-ben tervezett rendezvényt a háború megakadályozta. Budapesten 1904-ben, 1906-ban, 1911-ben és 1912-ben tartottak konferenciát. Brassóban 1909-ben, Nagyszebenben 1910-ben és 1913-ban, Békéscsabán 1910-ben, Nagyváradon 1912-ben, Miskolcon, Témessváron és Kassán 1913-ban rendeztek éves összejövetelt.
- ¹¹⁸ Peter Todor: Das Werk unter den Serben in Ungarn. *Z. W.* 1909. október 18; 335. oldal.
- ¹¹⁹ Például 1910-ben Nagyszebenben száz gyülekezeti tag jelent meg, akiknek fele német, másik fele pedig magyar néhány románnal kiegészítve. Nagyváradon a 11 szombatiskolai osztályból kilenc szerb, egy német és egy magyar volt. L. R. Conrad: Reise-Erfahrungen. *Z. W.* 1905. január 16; 9. oldal. L. R. Conrad: Reise-Erfahrungen. *Z. W.* 1906. február 5; 25-26. oldal. Hörcher Gyula: Az 5. közgyűlésünk Magyarországon. *Az Aran.* 1906. 2. 53-55. oldal. Allgemeines. *Z. W.* 1906. december 17; 415. oldal. *Z. W.* 1910. november 7; 353. oldal. M. Ludwig: Erste Konferenz des Theiss-Save-Missionsfeldes. *Z. W.* 1912. augusztus 19; 322-324. oldal. Zeiner Alfons: Az erdélyi egyesület harmadik konferenciája. *E. M.* 1913. 2. 9-11. oldal. *Z. W.* 1913. december 1; 563-564. oldal.
- ¹²⁰ L. R. C.: Reise-Erfahrungen. *Z. W.* 1902. április 21; 67-68. oldal.
- ¹²¹ Z. W. 1906. február 5; 25-26. oldal. *Az Aran.* 1906. 2. 53-55. oldal.
- ¹²² A ruténok először 1913. november 27-30-án az Észak-magyar Misszióterület kassai konferenciáján jelentek meg. Bettcher J. T.: Kassa-Északmagyarország. *E. M.* 1914. 1. 2. oldal.
- ¹²³ Guy Dail: A New Conference. *R. H.* 1914. január 8; 13. oldal.
- ¹²⁴ Z. W. 1902. április 21; 67. oldal.

- ¹²⁵ M. Ludwig: Zweite Konferenz des Theiss-Save-Missionsfeldes. *Z. W.* 1914. január 5; 3-4. oldal.
- ¹²⁶ Erste Konferenz des Nordungarischen Missionsfeldes. *Z. W.* 1913. december 15; 598. oldal.
- ¹²⁷ R. H. 1914. január 8; 37. oldal. Stefan Demetrescu: Elfte Jahresversammlung des Rumänischen Feldes und die erste der Rumänischen Vereinigung. *Z. W.* 1914. március 2; 100-103. oldal.
- ¹²⁸ L. R. Conrad: Reise-Erfahrungen. *Z. W.* 1908. február 3; 41. oldal.
- ¹²⁹ Z. W. 1913. december 1; 563-564. oldal.
- ¹³⁰ *Ó-ember:* Az ember megterés előtti személyiséget nevezi a Biblia ó-embernek.
- ¹³¹ A konferenciái albizottságok, illetve a megválasztott tiszviselők névsora a könyv Melleklétében megtalálható.
- ¹³² Z. W. 1906. február 5; 25-26. oldal.
- ¹³³ Z. W. 1908. február 3; 41-42. oldal.
- ¹³⁴ E. M. 1912. 1. 3-5. oldal.
- ¹³⁵ Z. W. 1913. január 20; 17. oldal.
- ¹³⁶ Huernergardt J. F.: Munkánk a nyári hónapokban. *E. M.* 1914. 8. 61-62. oldal.
- ¹³⁷ Z. W. 1913. december 1; 564. oldal.
- ¹³⁸ Z. W. 1901. december; 150-151. oldal. Ferd. Adomeit: Rumänien. Sarighiol. *Z. W.* 1902. január; 19-20. oldal. J. F. Huernergardt: Aus Ungarn und dem Balkan. *Z. W.* 1902. április 7; 60-61. oldal. *Z. W.* 1902. április 21; 67. oldal.
- Dobadin, Sarighiol, Mantschiponár, Anadolki Debrudza román-bolgár határánál a román, míg Ruscsuk a bolgár területen található. Dobadin, Mantschiponár és Anadolki nevű településeket nem sikerült azonosítani, és a község több nevévaltozatban fordult elő a forrásokban.
- ¹³⁹ O. Lüpke: Beamte und Felder. *Z. W.* 1902. augusztus 18; 148-149. oldal.
- ¹⁴⁰ Verschiedenes. *Z. W.* 1902. szeptember 15; 179. oldal. J. F. Huernergardt: Aus Ungarn. *Z. W.* 1902. október 6; 184-185. oldal.
- ¹⁴¹ Todor Peter: Arbeit unter den Rumänen in Siebenbürgen. *Z. W.* 1902. október 20; 199. oldal.
- ¹⁴² J. F. Huernergardt: Aus Ungarn. *Z. W.* 1903. július 20; 121-122. oldal.
- ¹⁴³ Z. W. 1904. július 4; 135-136. oldal. *Z. W.* 1903. július 20; 121-122. oldal.
- ¹⁴⁴ Szigeti Jenő: *H. N. Adventista Egyház története a mai Szlovákia területén 1919-ig a magyar forradalom idejében* (kézirat) 3-4. oldal. J. F. Huernergardt: Aus Ungarn. *Z. W.* 1905. július 3; 164-165. oldal.
- ¹⁴⁵ A názárenus csoport vitatta az adventisták nézetét a 3. Mózes 11. fejezete által tisztaltatásnak mondott állatok húsnak tilalmára vonatkozóan. Elvetették a tizedfizetés gyakorlatát, illetve nem értettek egyet E. G. White prófétái szerepével. *Z. W.* 1904. július 4; 135-136. oldal.
- ¹⁴⁶ Z. W. 1918. október 21; 186. oldal. *R. H.* 1922. június 5; 10. oldal.
- ¹⁴⁷ J. F. Huernergardt: The Message in Hungary. *R. H.* 1904. szeptember 8; 14. oldal. *Z. W.* 1905. július 3; 164-165. oldal.
- ¹⁴⁸ J. J. 1948. 2. 5. oldal. *Z. W.* 1904. január 4; 3. oldal. *Z. W.* 1904. július 4; 135. oldal. K. A. Reifschneider: Budapest, Ungarn. *Z. W.* 1904. augusztus 15; 167. oldal.
- ¹⁴⁹ Murányi A.: A mi történetéből. Valami a budapesti munka kezdetéről. *Adventhírnök*. 1935. 3. 38. oldal.

- ¹⁰⁰ Z. H. 1904. május 16; 107–108. oldal.
- ¹⁰¹ Z. H. 1904. január 4; 2–3. oldal.
- ¹⁰² Für Ungarn, Z. H. 1904. október 17; 207. oldal.
- ¹⁰³ J. F. Huenergardt: Hungary, R. H. 1905. augusztus 3; 15. oldal.
- ¹⁰⁴ Roth Alajos: A negyedik általános evi közgyűlésünk Magyarországon. *Az Arató*, 1905. 2. 62–63. oldal.
- ¹⁰⁵ L. R. Conradi: In Austria-Hungaria, R. H. 1906. február 16; 13. oldal.
- ¹⁰⁶ H. J. F.: „Evangéliumi Munka”. *E. M.* 1908. 1. 1. oldal.
- ¹⁰⁷ H. Meyer-Bärtlachy: Das Adventmissionswerk in Ungarn und Rumänien, A. E. 1937. szeptember; 71. oldal.
- ¹⁰⁸ Z. H. 1905. július 3; 164. oldal.
- ¹⁰⁹ K. A. Reifschneider: Ungarn, Z. H. 1905. március 6; 55. oldal.
- ¹¹⁰ Z. H. 1906. április 16; 131–132. oldal.
- ¹¹¹ J. F. Huenergardt: Aus Ungarn, Z. H. 1907. augusztus 5; 256–258. oldal.
- ¹¹² Tudor Péter: Utó tapasztalatok. *E. M.* 1908. 2. 12–13. oldal.
- ¹¹³ Tudor Péter: Az Urak munkája a szűkek között. *E. M.* 1910. 1. 2–3. oldal.
- ¹¹⁴ Huenergardt J. F.: A hazánkban folyó munkáról általában. *E. M.* 1910. 2. 9. oldal. Ösz. B. 3. Bepillanás az emberi élet rejtett világában. *E. M.* 1910. 2. 10. oldal.
- ¹¹⁵ Tokos Gábor: Szőlők, mezők. *E. M.* 1910. 2. 11. oldal.
- ¹¹⁶ Huenergardt J. F.: A nagy városokban folyó munka. *E. M.* 1911. 1. 3–4. oldal.
- ¹¹⁷ Otto Gasmann 1911-ben érkezett Magyarországra Kelet-Poroszországból. Otto Gasmann: Von Russlands Grenze an den Donaustrand, Z. H. 1912. július 15; 275–276. oldal.
- ¹¹⁸ W. Förlé: Ober-Ungarn, Z. H. 1912. április 1; 145. oldal.
- Kassa példaként 1911. január 18-án és 25-én a megyeháza nagyszobájában prédikált. (Kassa szűkebb királyi város rendőrkapcsoltságának határozata. Kassa, 1911. január 17. 599/1911. számú írat.)
- ¹¹⁹ A Békési járás főszolgabírójának határozata Huenergardt János kérvénye ügyében. Békés, 1912. február 20; 6431/1911. számú írat. (Sz. J.)
- ¹²⁰ Misszióprogramok. *E. M.* 1916. 3. 1–6. oldal.
- ¹²¹ H. J. F.: Missio körül a vizsitaüggyel. *E. M.* 1917. 1. 1–2. oldal.
- ¹²² Lázár Sándor. Veszprémi Ida a következőképpen emlékezik vissza: „Huenergardt testvérnek a jellemét győzőtt meg abban az igazságról. Ő igazán úgy élt, ahogyan beszélt. Egy arcai felelősséggel misszionárius. Ez azt mondta: én egy embert látok, aki úgy él, ahogyan beszél. az évszázad.” (Sz. J.)
- ¹²³ Lázár Sándor emlékeztetése (Sz. J.)
- ¹²⁴ Eszterházi Gizella visszaemlékezése (Sz. J.)
- ¹²⁵ Gyarmati Déliáné visszaemlékezése (Sz. J.)
- ¹²⁶ Lázár Sándor emlékeztetése (Sz. J.)
- ¹²⁷ Lázár Sándor emlékeztetése egyik szövege utalásért a fenti gondolatot: Huenergardt „egyszer naponta testvérmunkát, hogy hűvös négykor is fent van. Amikor Huenergardt összehozza, így emlékeztet: az öreg rák meglátja a fiatal és rángatózik: „Igyon te is, mert mégis hátr-

- gok.” „Mert elled látnom.” – felelte a fiatal. Huenergardt elcsene magán és azt mondta: „Ugyan én vagyok az öreg rák?” (Sz. J.)
- ¹²⁸ Gyarmati Déliáné visszaemlékezése (Sz. J.)
- ¹²⁹ Krizsó Andrási visszaemlékezése (Sz. J.)
- ¹³⁰ Lázár Sándor emlékeztetése (Sz. J.)
- ¹³¹ Eszterházi Gizella visszaemlékezése két esetet említ meg: „Idő folyamán látnom, hogy Huenergardt anyagi, az a drága apostol, vérs, népi szakállal, két és dugott arccal jön Nagyvárodra. Valahol Erdélyben misszió újonként bántalmazták. A testvérek igyekeztek ápolással enyhíteni fájdalmát. Soha nem panaszkodott. Azt mondta: „Ez még nem társasági.” A másik történet szerint: „1903 körül Erdélyben Nagysármás környékén Biliczky Albert, mint földművelő munkálkodott Huenergardt testvér. A magyar nyelv megfordulása miatt elment dolgozni az aranymunkások közé és hirdette az igazságot. Ott egy fiatal 18 éves kislány munkát megtagadta és dühösen elpárolta a szakállát és ingerelt olyannyira, hogy munkáján volt kénytelen. A nagy melegben levette a cipőjét mint a többi munkás, s ment cipő nélkül szaladt. Látszott a rúka, a kemény hegyes tűk vére sebezte és így ráhant a vonatba és odavitték a cipőjét és felmérték. A alapon, vérs szakáll, a felvett lák hegyesnél fű. A fiatal ember a vonatba és elment és kisháza: Ide ne gyere az bűnös zsidó, mert egyenlőleg. Huenergardt testvér mosolyogva mosolygott a vonat átlaklást: a vizsitaüggyel szem, Jó, hogy a vonat indult, mert a fiatal ember dühösen felgyújtotta.” – A fiatal ember később csatlakozott a felekezethez. (Eszterházi Gizella: Összeírások Émlékek – Sz. J.)
- ¹³² A következő prédikációszöveg bizonyítja a fenti megállapításomat: „Drága testvérem egy kis mosolyt látnak. Ez nem gyászoló gyűlölet. Ez egy élő hitet, Isten minden igyekeztével gazdag gyűlöletet. Mosolyogtok még akkor is, ha fájna belől. És ti ifjak jöjtek el, néztek a ragyogó napra. Isten küldte minnyből néktek először. Legyetek kedvesek, mosolyogtok szeretettel üdvözlőre mindenki: aki idejön. Legyen az a hely időse, boldog, kíváncsi mit is, hogy aki idejön, jól érezze magát, még az idegen is.” (Eszterházi Gizella visszaemlékezése – Sz. J.)
- ¹³³ Z. H. 1904. szeptember 19; 186. oldal.
- ¹³⁴ P. John: Unsere Kolportage in Ungarn, Z. H. 1910. november 21; 383–384. oldal.
- ¹³⁵ Z. H. 1910. november 7; 357. oldal. *E. M.* 1911. 1. 1–2. oldal.
- ¹³⁶ W. Koch: Budapest, Z. H. 1913. április 7; 189–190. oldal.
- ¹³⁷ Emil Braun: Von Sachsen nach Ungarn, Z. H. 1912. október 21; 397–398. oldal. Zeiner A. Konferenciá tapasztalatok. *E. M.* 1918. 3. 30–32. oldal.
- ¹³⁸ Z. H. 1899. augusztus; 74–75. oldal, L. R. C.: Industrieschule und Krankenhaus, Z. H. 1899. október; 99–100. oldal.
- ¹³⁹ J. M. Pat: i. m. 174, 177–180. oldal.
- ¹⁴⁰ Kelemen István levele Sallós Márton részére. Friedensau, 1902. január 12. (Sz. J.)
- ¹⁴¹ *Az Arató*, 1906. 2. 54. oldal.
- ¹⁴² A. E. 1937. szeptember; 71. oldal.
- ¹⁴³ Lázár Sándor emlékeztetése (Sz. J.)
- ¹⁴⁴ *E. M.* 1918. 3. 30–32. oldal.
- ¹⁴⁵ Z. H. 1916. augusztus 21; 225. oldal.

- ¹⁰⁰ Z. W. 1902. április 7: 60–61. oldal.
- ¹⁰¹ Z. W. 1904. szeptember 19: 183. oldal.
- ¹⁰² *Az Arany* 1908. 2: 62. oldal. Schwester Mathilde beizárólagos cím nélkül. Z. W. 1908. június 1: 221. oldal.
- ¹⁰³ Fritz Kessel: Aus Rumänien. *Der Adventbote*, 1933. május 1: 140–141. oldal.
- ¹⁰⁴ A konferencián hitelesített lelkészek, könyvevangélisták és ápolók névsora a Mellékletben megtalálható.
- ¹⁰⁵ Z. W. 1900. szeptember, 97. oldal. L. R. C.: Reisenführungen, Z. W. 1900. november, 136. oldal, Liste der Friedenssaalen Schüler der Jahre 1899–1943 (Archiv für Internationale Adventgeschichte – Friedenssaal), W. J. Tentesch: Bericht aus Schatzburg, Ungarn. Z. W. 1900. szeptember, 98. oldal.
- ¹⁰⁶ A Balkán-félszigeten és Magyarországon tartott első általános közgyűlés jegyzőkönyve (A. I.), Z. W. 1902. augusztus 18: 148. oldal, Z. W. 1902. október 6: 184–185. oldal.
- ¹⁰⁷ G. Perk: Bukarest. Z. W. 1902. október 20: 199. oldal.
- ¹⁰⁸ Todor Péter: Az Úrnak munkája a szerbek között. *E. M.* 1908. 1. 4. oldal.
- ¹⁰⁹ K. A. Reifschneider: Aus Ungarn. Z. W. 1906. január 15: 19. oldal, Z. W. 1906. május 7: 163. oldal, *I. J.* 1948. 2. 5. oldal, Personalien, Z. W. 1903. december 7: 215. oldal, Z. W. 1904. január 4: 3. oldal, Z. W. 1904. július 4: 135. oldal, Z. W. 1904. augusztus 15: 167. oldal.
- ¹¹⁰ J. F. Huenergardt: Fortschritt des Werkes in Ungarn und Siebenbürgen. *Botschafter*, 1951. 12. 93. oldal.
- Ahogy korábban is említettem az egyház vezetése hamarabb felszentele a képzetesebb prédikátorokat a lelkesi szolgálatra. A Németországból érkezett Frideusban, vagy más teológiai szemináriumban végzetek és műveltebb úradalmi vételekből kerültek ki, mint a magyarországi tisztek.
- ¹¹¹ A nyolcadik magyar konferencia jegyzőkönyve (A. I.), *R. M.* 1909. január 7: 16. oldal.
- A kor adventizmusának missziós szemléletét, feladatorientáltságát tükrözi, hogy a felekezeti lelkészeinek, ápolóinak és könyvtárosainak számát nem a gyülekezeti tagok, hanem az ország lakosságának színteréhez viszonyították.
- ¹¹² *E. M.* 1912. 1. 2. oldal.
- ¹¹³ Z. W. 1910. november 7: 356–357. oldal.
- ¹¹⁴ Z. W. 1912. július 15: 275. oldal.
- ¹¹⁵ Otto Schubert: Zweite allgemeine Versammlung der Westdeutschen Union. Z. W. 1912. szeptember 2: 345–346. oldal.
- ¹¹⁶ H. F. Schubert: Die Missionsfelder der Ostdeutschen Union. Z. W. 1911. június 5: 225. oldal.
- ¹¹⁷ Z. W. 1913. április 21: 224. oldal.
- ¹¹⁸ R. P. Paulini: „Semnele Timpului” Z. W. 1908. március 2: 109–110. oldal, J. F. Huenergardt: „Semnele Timpului.” *E. M.* 1908. 1. 5. oldal.
- Az Úrnak Önmaga* című lapot több esetben *Úrnak Önmaga* címen jelentették meg.
- ¹¹⁹ Lattinay Lajos: A IX. évi közgyűlésről Magyarországon. *E. M.* 1910. 1. 1–2. oldal.
- ¹²⁰ Bericht des Verlagshauses 1908/1909. Z. W. 1909. július 19: 254. oldal.
- ¹²¹ Bericht des Verlagshauses 1910/1911. Z. W. 1911. augusztus 21: 341. oldal.
- ¹²² Bericht des Verlagshauses 1912/13. Z. W. 1913. szeptember 1: 428. oldal.

- ¹²³ Bericht des Verlagshauses 1913/14. Z. W. 1914. szeptember 7: 427. oldal.
- ¹²⁴ Huenergardt János F.: A Testvérek figyelmébe. *E. M.* 1916. 4. 6–7. oldal.
- ¹²⁵ Gay-Dahl: The Balkan Meeting. *R. H.* 1904. február 18: 14–15. oldal, H. F. Schubert: A Trip Through Hungary. *R. H.* 1904. november 3: 12. oldal.
- ¹²⁶ *E. M.* 1908. 1. 4. oldal.
- ¹²⁷ Hörcher Gyula: Etesítés a Kolozsvárt megtartott 7. évi konferenciáról. *Az Arany* 1908. 2. 26–27. oldal.
- ¹²⁸ Verlagsanzeige. Z. W. 1910. november 7: 374. oldal.
- ¹²⁹ *E. M.* 1910. 1. 1. oldal.
- ¹³⁰ Az adventizmus története Magyarországon. *I. J.* 1948. 2. 14. oldal, Conrad L. R.: *A jó angyalok szolgálata és az elbukott ellenmondások. Az eredetükre és munkára vonatkozó bibliai helyek megjelölésével.* Budapest, 1914, Vallásos Iratok Nemzetközi Kiadóhivatala, Conrad L. R.: *A tiéd felé forduló vagy a hit pecsét felé forduló.* Budapest, 1914, Vallásos Iratok Nemzetközi Kiadóhivatala, White E. G.: *Gondolatok Krisztus helyében.* Budapest, 1914, Vallásos Iratok Nemzetközi Kiadóhivatala.
- ¹³¹ Nyomdánk története. *I. J.* 1948. 2. 12. oldal.
- ¹³² A hamburgi kiadó bizottsága jegyzőkönyveinek 36, 38, 41. oldalai (Nemzetközi Adventmozgás Archivum, Friedemann).
- ¹³³ Verlagsanzeige. Z. W. 1912. május 6: 204–205. oldal, Verlagsanzeige. Z. W. 1912. október 7: 388. oldal.
- ¹³⁴ Verlagsanzeige. Z. W. 1913. november 17: 555. oldal.
- ¹³⁵ Verlagsanzeige. Z. W. 1914. szeptember 7: 428–430. oldal.
- ¹³⁶ Verlagsanzeige. Z. W. 1915. február 1: 46. oldal.
- ¹³⁷ A balkáni félszigeten és Magyarországon megtartott első általános közgyűlés jegyzőkönyve (A. I.).
- ¹³⁸ Huenergardt J. F.: A hetednapos adventisták misszióegyesületeinek alapszabályai. *E. M.* 1913. 3. 20–22. oldal.
- ¹³⁹ Z. W. 1913. április 7: 189–190. oldal.
- ¹⁴⁰ Egy jó ajánlat kedves testvéreink számára! *E. M.* 1917. 4. 16. oldal.
- ¹⁴¹ Z. W. 1916. november 7: 357. oldal, *E. M.* 1911. 1. 2. oldal.
- ¹⁴² Fritz Kessel: Ungarn. Z. W. 1909. május 17: 177. oldal.
- ¹⁴³ Engel Rene: Einige Worte über den Jugendbund zu Budapest, Ungarn. Z. W. 1913. július 21: 363–364. oldal.
- ¹⁴⁴ Voigt M.: Jelentes a budapesti ifjúsági munkáról és a Budapest II. imaház felavatásáról. *E. M.* 1917. 2. 9–11. oldal.
- ¹⁴⁵ Az adventi ifjúsági szövetség újjászervezése. *E. M.* 1919. 1. 13–14. oldal.
- ¹⁴⁶ Ifjúságunk közötti munka. *E. M.* 1916. 1. 15. oldal, Program az ifjúsági gyülekezet számára megtartandó 1916. április 15-én, *E. M.* 1916. 1. 15–16. oldal.
- ¹⁴⁷ Eszterházi Gizella visszazemlékezése (Sz. I.).
- ¹⁴⁸ Az adventi énekek új kötet kiadása. *E. M.* 1917. 1. 20. oldal, László Sándor visszazemlékezése (Sz. I.).
- ¹⁴⁹ A gyülekezet ápolása. *E. M.* 1913. 7. 51. oldal.
- ¹⁵⁰ Tábori levelekből. *E. M.* 1915. 1. 3. oldal.

- ¹²⁴ A balkáni felszövetés és Magyarországon megtartott első általános közgyűlés jegyzőkönyve (A. 1.)
- ¹²⁵ Huenergárdt János F.: Isten gondoskodása a szegényekről. *Az Arató*, 1906. 5. 86–87. oldal
- ¹²⁶ Todor Péter: Hatodik általános gyűlésünk Magyarországon. *Az Arató*, 1907. 2. 46. oldal.
- ¹²⁷ Kerelem, E. M. 1918. 3. 27. oldal.
- ¹²⁸ Huenergárdt J. F.: Az erdélyi menekült testvéreink érdekében! *E. M.* 1916. 3. 16. oldal.
- ¹²⁹ Z. H. 1914. március 2; 102. oldal.
- ¹³⁰ E. M. 1918. 3. 32. oldal.
- ¹³¹ Alfons Zeiner: Vierte Jahreskonferenz der Transylvanischen Vereinigung. *Z. H.* 1913. december 1; 562. oldal. *Az Arató*, 1905. 2. 62–63. oldal.
- ¹³² A második és a harmadik magyar közgyűlés jegyzőkönyve (A. 1.)
- ¹³³ *Az Arató*, 1907. 2. 46. oldal.
- ¹³⁴ E. M. 1914. 8. 62. oldal.
- ¹³⁵ Az egyházhoz csatlakozók között a szavazással felvettek aránya a Német Egyesület területén: 1895. IV. negyedév: 34% (21 fő a 61 főből), 1896. I. negyedév: 20% (15 fő a 74 főből), 1896. III. negyedév: 15% (6 fő a 39 főből), 1896. IV. negyedév: 49% (35 fő a 71 főből), 1897. I. negyedév: 31% (34 fő a 109 főből), 1897. III. negyedév: 17% (4 fő a 23 főből), 1897. IV. negyedév: 8% (10 fő a 123 főből). Oroszországon: 1895. IV. negyedév: 29% (7 fő a 24 főből), 1896. I. negyedév: 25% (5 fő a 20 főből), 1896. III. negyedév: 7% (17 fő a 24 főből), 1896. IV. negyedév: 20% (2 fő a 20 főből), 1897. I. negyedév: 71% (17 fő a 24 főből), 1897. IV. negyedév: 36,5% (11 fő a 29 főből). (Lásd a Z. H. 1896–1898-as számainak negyedéves jelentéseit.)
- ¹³⁶ J. F. Huenergárdt: Aus Ungarn. *Z. H.* 1908. július 20; 264. oldal. Huenergárdt János F.: Munkánk előrehaladása magyar hazánkban. *E. M.* 1908. 2. 11. oldal. H. F. Huenergárdt: Early Sabbath Witnesses in Hungary and the Balkan. *R. H.* 1935. november 21; 20–21. oldal.
- ¹³⁷ A keresztyén hiten maradt szombatostok életmódja sajátságos volt. A szombatot és az egyéb zsidó ünnepeket szigorúan megtartották. Imádságaikat Pécsi imakönyvből végezték. Keresztyénnyel nem kötöttek házasagot, a zsidók pedig velük nem léptek házasra. Hűt sem a keresztyén mérszártságból veték, hanem a zsidókból. (Kohn Samuél: i. m. 376–377. oldal.)
- ¹³⁸ Z. H. 1904. július 4; 135–136. oldal. *R. H.* 1904. szeptember 8; 14. oldal. Z. H. 1905. június 3; 164–165. oldal.
- ¹³⁹ E. M. 1908. 2. 12–13. oldal.
- ¹⁴⁰ Szigeti Jend.: A H. N. Adventista Egyház története a mai Szlovénia területén. i. m. 4. oldal.
- ¹⁴¹ L. R. Conrad: The German Conference. *R. H.* 1899. június 13; 379–380. oldal. *Ellencél*, 1898. december 3; 3–3. oldal. Z. H. 1903. november; 124–125. oldal.
- ¹⁴² A szavazással felvettek számának (fő) illetve arányának (%) alakulása a H. N. Adventista Egyházhoz csatlakozók körében 1902–1916 között (1. táblázat: 1902–1908. 2. táblázat: 1909–1916)

	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908
A szavazással felvettek száma (fő)	1	5	18	5	32	23	18
Az egyházhoz csatlakozók száma (fő)	20	48	51	38	93	103	110
Szavazással felvettek aránya a csatlakozók körében (%)	5	10	35,2	13,1	34,4	22,3	16,3

	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916
A szavazással felvettek száma (fő)	9	34	118	56	54	30	27	22
Az egyházhoz csatlakozók száma (fő)	94	170	301	324	351	393	338	368
Szavazással felvettek aránya a csatlakozók körében (%)	9,5	20	39,5	14,1	15,6	11,3	7,9	6,2

- Kászár és Zsuzsanna-Füchter (1902–1915) és az Adventista Akadémia (1916) negyedéves jelentései alapján.
- ¹⁴³ Eszterházi Gizella visszamemlékezése (Sz. J.)
- ¹⁴⁴ H. F. Schuberth: Reisebericht. *Z. H.* 1903. március 19; 49. oldal. Kelenen István: Tapasztalatok a Székelyföldön. *E. M.* 1908. 1. 7. oldal. P. R. Paulini: Distrikt Arad (Ungarn). *Z. H.* 1909. szeptember 6; 297–298. oldal. P. R. Paulini: Arad (Ungarn). *Z. H.* 1908. április 20; 152–154. oldal. *E. M.* 1908. 2. 15. oldal.
- ¹⁴⁵ A Rauschenbusch: Szombatot, vagy vasárnapot ünnepeljünk. *Békehármok*, 1900. június 15; 119–123. oldal. *Békehármok*, 1900. július 15; 150–155. oldal. *Békehármok*, 1900. július 30; 166–168. oldal. *Békehármok*, 1900. augusztus 15; 184–186. oldal. *Békehármok*, 1900. augusztus 30; 201–203. oldal.
- ¹⁴⁶ A. Rauschenbusch: Fogadj, pápi vagy keresztyeni eredetű-e a vasárnap? *Békehármok*, 1900. szeptember 15; 217–219. oldal. *Békehármok*, 1900. október 15; 247–249. oldal. *Békehármok*, 1900. november 15; 280–281. oldal. *Békehármok*, 1900. december 15; 312–316. oldal. *Békehármok*, 1901. augusztus 15; 235–236. oldal. *Békehármok*, 1901. december 30; 381–382. oldal. *Békehármok*, 1902. február 15; 41–43. oldal. *Békehármok*, 1902. május 15; 138–139. oldal. *Békehármok*, 1902. május 30; 154–155. oldal. *Békehármok*, 1902. június 30; 183–184. oldal. *Békehármok*, 1902. július 15; 199–200. oldal.
- ¹⁴⁷ Sörös Ádám: Egy szombatistával való beszélgetés. *Békehármok*, 1904. május 15; 136–137. oldal. Cs. atyákkal egy című cikk: *Békehármok*, 1904. május 15; 137–139. oldal.
- ¹⁴⁸ Övös. *Békehármok*, 1905. január 15; 15–16. oldal.
- ¹⁴⁹ H. J. F.: Egy szó az igazság érdekében. *Az Arató*, 1905. 2. 43–46. oldal.
- ¹⁵⁰ Huenergárdt J. F.: Szombatot ünnepeljünk-e, vagy vasárnapot? *E. M.* 1912. 2. 14–18. oldal.
- ¹⁵¹ H. J. F.: Isten igéje – nem az emberi okoskodás. *Az Arató*, 1905. 4. 102–103. oldal.
- ¹⁵² H. J. F.: „Mondani látszik, holott meghalt vagy”. *Az Arató*, 1905. 4. 107. oldal.
- ¹⁵³ Huenergárdt J. F.: Booth generális. az ősv hadseregének megalapítója. *Az Utolsó Üzenet*, 1912. 11. 175–176. oldal.
- ¹⁵⁴ Z. H. 1904. május 16; 107–108. oldal. Z. H. 1906. április 16; 131. oldal. *E. M.* 1910. 2. 9. oldal.
- ¹⁵⁵ Az adventisták és a felszentelt vigéc. *Kászár Ártóka*, 1912. február 24; 5. oldal.
- ¹⁵⁶ Z. H. 1912. július 15; 275–276. oldal.
- ¹⁵⁷ E. Braun: Die Kolportage in Ungarn. *Z. H.* 1913. október 6; 461, 466. oldal.
- ¹⁵⁸ J. Christoffere: Unter den Rumänen in Ungarn. *Z. H.* 1912. október 7; 380. oldal.
- ¹⁵⁹ Z. H. 1913. március 17; 160. oldal.
- ¹⁶⁰ Z. H. 1913. augusztus 4; 374. oldal.
- ¹⁶¹ Z. H. 1908. április 20; 152–154. oldal.
- ¹⁶² Huenergárdt János F.: Az „Utolsó Üzenet” szeptemberi száma. *E. M.* 1914. 11. 72. oldal.
- ¹⁶³ Hörcher Gyula: A főváros és környéke. *E. M.* 1908. 2. 12. oldal.

- ²⁶² Fr. Kessel: Nordungarisches Missionsfeld. *Z. H.* 1912. június 15. 275. oldal.
- ²⁶³ F. Kott: Reiseberichte. *Z. H.* 1920. november, 232–233. oldal. W. R. Ising: Aus der Slowakei. *Z. H.* 1921. december: 212–213. oldal.
- ²⁶⁴ *Der Adventbote*, 1932. október 15. 308–311. oldal.
- ²⁶⁵ *Z. H.* 1906. április 16. 131. oldal.
- ²⁶⁶ *E. M.* 1908. 2. 12. oldal.
- ²⁶⁷ *Z. H.* 1910. november 21. 383–384. oldal.
- ²⁶⁸ F. Braun: Kolportage in Ungarn und Serbien. *Z. H.* 1914. szeptember 7. 423. oldal.
- ²⁶⁹ *Z. H.* 1910. november 21. 384. oldal.
- ²⁷⁰ *Z. W.* 1908. április 20. 152–154. oldal.
- ²⁷¹ Guy Dail: Experiences in Rumania. *R. H.* 1919. november 20. 14. oldal.
- ²⁷² J. F. Dörner: West–Ungarn. *Z. H.* 1911. július 3. 257. oldal.
- ²⁷³ *E. M.* 1912. 2. 18–19. oldal.
- ²⁷⁴ *R. H.* 1896. április 28. 265. oldal.
- ²⁷⁵ *Z. H.* 1911. július 3. 258. oldal.
- ²⁷⁶ J. F. Huenergardt: Our Work in the Austrian–Hungarian Monarchy and Balkan States Mission Field. *R. H.* 1902. június 24. 14. oldal.
- ²⁷⁷ *Z. H.* 1904. július 4. 135–136. oldal.
- ²⁷⁸ *E. M.* 1910. 1. 3. oldal.
- ²⁷⁹ Figyelmeztetés. *E. M.* 1914. 1. 7. oldal.
- ²⁸⁰ H. J. F.: Felvilágosításul. *E. M.* 1917. 1. 13. oldal.
- ²⁸¹ Eszterházi Gizella visszaemlékezése. (Sz. J.)
- ²⁸² *E. M.* 1918. 3. 32. oldal.
- ²⁸³ A keresztyén és a háború. *E. M.* 1916. 2. 1–17. oldal.
- ²⁸⁴ Helyreigazítás. *E. M.* 1918. 3. 28. oldal.
- ²⁸⁵ Több cikke, tanulmánya a *Heidel der Wahrheit* és a *Zions-Wächter* című lapokban is megjelent.
- ²⁸⁶ H. J. F. Huenergardt: Még egyszer az: „Ústökés és a világ vége”. *Az Útolsó Őzelet*, 1910. 4. 81–82. oldal.
- ²⁸⁷ H. J. F.: Krisztus ismét eljön. *Az Útolsó Őzelet*, 1909. 8. 113–114. oldal.
- ²⁸⁸ H. J. F.: „És akkor jö a vég”. *Az Útolsó Őzelet*, 1908. 10. 145–146. oldal. H. J. F.: Mikor nem lesz több földrengés. *Az Útolsó Őzelet*, 1909. 2. 17–20. oldal.
- ²⁸⁹ H. J. F.: A szeretet. *Az Útolsó Őzelet*, 1909. 11. 161–162. oldal.
- ²⁹⁰ H. J. F.: A törvény, mely elevenít. *Az Arató*, 1908. 4. 3. oldal.
- ²⁹¹ H. J. F. Huenergardt: Amit a modern istentud. „Tudomány” tud és nem tud. *Az Útolsó Őzelet*, 1911. 5. 67–69. oldal.
- ²⁹² H. J. F.: Van Isten? *Az Útolsó Őzelet*, 1912. 5. 68–72. oldal.
- ²⁹³ H. J. F.: Az újjászületés. *Az Arató*, 1907. 2. 33–35. oldal.
- ²⁹⁴ H. J. F.: A keresztyén világnézet. *Az Útolsó Őzelet*, 1911. 2. 17–19. oldal.
- ²⁹⁵ H. J. F.: A Biblia a bírálói vizsgáló fényében. *Az Útolsó Őzelet*, 1912. 2. 19–21. oldal.
- ²⁹⁶ H. J. F. Huenergardt: Világképek. *Az Arató*, 1907. 10. 161–163. oldal.
- ²⁹⁷ H. J. F.: Hányadik korszakunk egyedüli győztese. *Az Útolsó Őzelet*, 1909. 3. 33–34. oldal.

- ²⁹⁸ Franciaország 1904-ben megszakította a Szentotékkal fennálló diplomáciai kapcsolatát. A kormány 1905-ben kiadta az egyház és az állam szétválasztásáról szóló törvényt. A törvény kimondta mindenféle kullusz szabad gyakorlását, és megszüntette a felekezeti anyagi támogatását. Az állam színterén az egyetemes katolikus egyház mint jogi kategória megszűnt, és csupán a helyi vallási szervezeteket ismerte el. Az egyházi vagyon állami tulajdonba került, de használatra átengedhetőek voltak vallási egyesületek részére. Olaszország és Vatikán között továbbra is éles feszültség húzódt. Spanyolországban az állam szintén korlátozni akarta az egyház hatalmát. Portugáliában a hatalomra kerülő köztársasági kormány antiklerikális programot hirdetett meg. Tartalmazta az állam és az egyház szétválasztását, állami anyakönyvezés bevezetését, valamint a szerzetesek és apácák elűzését. (Karl Houssé: s. m. 460. oldal.)
- ²⁹⁹ H. J. F.: A mi napszámok egyházpolitikai zavarnak a biblia világánál. *Az Útolsó Őzelet*, 1911. 1. 1–3. oldal.
- ³⁰⁰ H. J. F.: A keresztyéni ünnepek. Pünkösd. *Az Arató*, 1906. 3. 59. oldal.
- ³⁰¹ H. J. F.: Boldog Újévet. *Az ő és az új*. *Az Útolsó Őzelet*, 1910. 1. 1–2. oldal.
- ³⁰² H. J. F.: „Boldog Ünnepek”. *Az Útolsó Őzelet*, 1909. 12. 177–178. oldal.
- ³⁰³ A fejezet statisztika adatait a *Zions-Wächter*, *Az Arató* és az *Evangeliumi Munkák* negyedévi jelentéseiből vettem. A nemzeti statisztikára vonatkozó adatok hecsősen alapulnak. A taglétszámra vonatkozó adatokban előfordulhatnak kisebb-nagyobb eltérések egyes gyülekezetek, egyházterületek jelentéseinek hiányosságai miatt.
- ³⁰⁴ Guy Dail: The Annual Meeting in Hungary. *R. H.* 1904. március 10. 17. oldal.
- ³⁰⁵ A 222 tagból 145 magyar, 30 német, 30 román és 17 szlovák volt.
- ³⁰⁶ *R. H.* 1904. november 1. 12. oldal.
- ³⁰⁷ H. N. Adventista Egyház 1908-as névsora. (Sz. J.)
- ³⁰⁸ A szorosra vett Magyarországra vonatkozó adatokat részben módosítja, hogy a Tisza-Mező-területen a szerzeményi gyülekezeteket és csoportokat is magában foglalta megfigyelés 50 taggal.

III. A KÖZÉP-EURÓPAI NÉPEK MISSZIONÁRIUSA ÉSZAK-AMERIKÁBAN

A) Hazatérése és „diplomáciai küldetése”

Huenergardt felesége 1915 májusában levelben kérte a Generál Konferenciát, hogy férjét helyezték vissza az Egyesült Államokba, mert öt gyermekük felnevelését és iskoláztatását képtelenek havi 300 koronás fizetésből finanszírozni. Az anyagi nehézségek miatt Huenergardt felesége munkát vállalt az egyik háborús kórházban 1914. december 1-jétől, miközben gyermekeik nevelését másra bízta. A nehéz munkát fizikai állapota miatt képtelen volt tovább folytatni. A divízió anyagi segítségét kérték, de Conrad elutasította kérésüket. Ugyanakkor az amerikai konzul magához hívatta Huenergardot és közölte vele, hogy az új rendelet értelmében állampolgársága novemberig érvényes.¹ Az új rendelkezés alól azzal a hivatkozással akarta kivonni magát, hogy misszionáriusnak az egyház küldte ki.² A Generál Konferencia pozitívan reagálhatott hazatérési kérésére. Huenergardt azonban a Conradival való konzultáció után a háború végéig, legkésőbb 1916 májusáig-júniusáig maradni szándékozott, mert akkor térnek vissza az egyház katonai szolgálatot teljesítő alkalmazottai. Huenergardt hazatérési szándékát azzal egészítette ki, hogy neki és családjának váltásra van szüksége. Az Egyesült Államokban élő külföldiek között szeretne dolgozni. Ott tudná leginkább hasznosítani európai tapasztalatait és a megtanult nyelveket. A munka aktualitását a baptisták és más közösségek missziós sikerei adták az amerikai magyarok, románok, szlovákok és szerbek között.³

Huenergardtnak az amerikai hatóságokkal később ismét problémája akadt a magyarországi tartózkodása miatt. Arra kérte a Generál Konferenciát 1917 nyarán, hogy a személyazonossági igazolását intézzék el az amerikai külügy-

minisztériumnál.⁴ Az amerikai hatóságok végül Huenergárdt beteg gyermeke miatt nem vették el állampolgárságát, mert képtelen lett volna a hazafelé tartó utat megtenni. Lejárt utlevelét a követségen meghosszabbították.⁵ Habár a gyermek 1916 tavaszán meghalt, Huenergárdt a Monarchiában maradt az amerikaiak hadba lépése után. A Generál Konferencia 1918 márciusában levélben érdeklődött az amerikai külügyminisztériumnál Huenergárdt Magyarországon maradásának lehetőségeiről. A külügy szerint Huenergárdt már hosszú ideje dolgozik külföldön misszionáriusként, ezért abba kell hagynia a munkáját, és vissza kell térnie az Egyesült Államokba az állampolgárságának fenntartása érdekében. A háború miatt a hivatalos ügyintézés a svájci amerikai konzulátuson keresztül intézhette.⁶ A Generál Konferencia missziós bizottsága hivatalos levélben hívta vissza Huenergárdt az Egyesült Államokba, hogy ott folytassa evangelizációs munkáját.⁷

Huenergárdt 1919. január 23-án hagyta el Magyarországot családjával együtt. Az *Evangeliumi Munkás* azzal biztatta olvasóit, hogy amerikai feladatainak elvégzése után visszatér, és folytatja a missziós tevékenységét Magyarországon.⁸ Az *Review and Herald*-ban azzal indokolta hazatelepődését, hogy gyermekeit a felekezeti iskolájában szeretné taníttatni.⁹ A hazatérését azonban negatív közvélemények kísérték. Az országban 1918 második felében zajló politikai események az adventista egyház életére is kihatottak. Budapesten egy hangos kisebbség magyar vezetést akart a közösség élére Magyarországon. Előfordult, hogy Huenergárdt a szószerkekre sem engedték fel.¹⁰ Egy másik csoport pedig nem tartotta elég határozottnak a rend fenntartására.¹¹

Amerikába visszaérkezve egy ideig Hillsboróban lakott, valószínűleg a szüleineél. A család a legfiatalabb lány kivételével együtt hagyta el Európát. Utóbbi 1919 májusában érkezett meg Dániából, ahol feltehetően a nagyszüleineél tartózkodhatott.¹² A Kansasban eltöltött hónapok alatt számos összejövetelen részt vett, és gyakran tartott előadásokat. Többen érdeklődtek az európai helyzetről. Különösen az oroszországi missziós lehetőségek keltettek fel nagy érdeklődést Kansasban és környékén, mivel sokan – különösen a németek – onnan származtak. Többen tervezték, hogy Oroszországba utaznak missziós céllal.¹³ Nyáron pedig sátoros összejöveteleket látogatott, amelyeken találkozott az Észak-Amerikában élő német, magyar, román, szerb, cseh és szlovák adventistákkal.¹⁴

A régi kapcsolatok nem szakadtak meg az óhazával. Már 1919 nyarán a Román Egyházterület elnöke, Paulini segítségét kérte, hogy a Generál Konferen-

cia küldjön olyan tapasztalt fiatalokat, akik – megtanulva a román nyelvet – dolgoznának az országban. Huenergárdt az Egyesült Államokban élő román nemzetiségű munkást szeretett volna küldeni.¹⁵ Eközben aggódva figyelte Magyarország lakosainak sorsát, mert helyzetük a háború után tovább romlott. Tevékenyen részt vett a Közép-Európa rászoruló részére indított segítségnyújtásban, amelyre az észak-amerikai német adventisták lapjának – *Deutscher Arbeiter* – olvasóit is felszólította. A térségben ugyanis hatalmas élelmiszer, ruha és tüzelőanyag hiányban szenvedtek az emberek. A budapesti körházakban például az ágyakra még vásznat sem tudtak rakni. A gyűjtést a Generál Konferencia is támogatta.¹⁶

Huenergárdt amerikai tartózkodásának első hónapjaiban Magyarország érdekében az adventista és más protestáns kapcsolatokat felhasználva diplomáciai küldetést is teljesített. Hazatérése előtt több protestáns lelkész, köztük Kovács István a protestáns ügyek kormánybiztosa is felkereste megkérve, hogy adjon át egy levelet Charles Smull Longacrenak, a H. N. Adventista Egyház Generál Konferenciájának Vallásszabadsági Osztálya titkárnak. A felekezeti arra kérték, hogy befolyását latba vetve segítse elérni a magyar protestáns küldöttek meghallgatását a párizsi békekonferencián, akik az ország területi integritásának fenntartása érdekében kívántak felszólalni. A fent említett személyek a magyar protestantizmus kisegyházai felé a nyitottabb irányzatot képviselték. Ők felismerték a szabadegyházi misszió pozitív oldalát. Vagyis a kisegyházak tevékenysége a történelmi egyházakban is ébredéshez vezetett, illetve az ortodox szerb és román egyházak köréből embereket nyertek meg a protestantizmus számára. Huenergárdt a magyar protestantizmust felelősnek tartotta a Magyarországon kialakult helyzetért. A komoly lelki életet szorgalmazó belmissziói mozgalmat háttérbe szorították, külföldieskedéssel vádolva képviselőit, illetve a románok és a szerbek között az evangelizációt teljesen elhanyagolták.¹⁷

Huenergárdt közbenjárásának köszönhetően a Generál Konferencia vallásszabadsági osztálya memorandumban fordult a párizsi békekonferenciához az igazságos béke érdekében. Az emlékeztetőt kísérőlevéllel juttatta el C. S. Longacre F. L. Polk államtitkárnak. Utóbbi Huenergárdt személyesen is tájékoztatta magyarországi tapasztalatairól. Ezt követően jelentést tett a magyarországi helyzetről a Presbiterianus Világszövetség végrehajtó bizottságának chambersburgi (Pennsylvania) ülésén 1919. február 26-án, és az igazságos bé-

kére, valamint Magyarország területi integritásának megőrzésére hívta fel a jelenlévők figyelmét. Közbenjárása eredményes volt, mert a Világszövetség határozatban szolgáltatta fel a versailles-i békekonferenciát a magyar protestánsok támogatására. A kérést a Krisztus Egyházainak Szövetségi Tanácsa, valamint az amerikai evangélikus egyházak is támogatták. Huenergardt felkereste még John Mottot a Keresztény Ifjúsági Szövetség vezérfőtitkárát 1919. március 1-én, és jelentést adott a magyar protestantizmus helyzetéről, az elszakadt országrészek vallási állapotairól. Mondandóját friss, alig pár hetes példák illusztrálta. Hangsúlyozta, hogy a magyarországi protestáns ügyet elmagyarázni és megérteni csak a kérdés politikai alapjainak érintésével lehet. Mottot a probléma nyugati protestáns egyházakban történő komoly tanulmányozásának szorgalmazására kérte. Továbbította magyar lelképásztortársainak azt a kérését, hogy küldjenek ifjúsági munkásokat az ifjúsági szövetség megszervezéséhez.¹⁸ Huenergardt felszólalt Washingtonban az amerikai magyarok a trianoni békeszerződés tervezete ellen tiltakozó 1920. március 29-ei nagygyűlésen is a megjelent 4-5 ezer ember előtt.¹⁹

Huenergardt tartotta a kapcsolatot egykori misszióterületével. Többekkel, mint például a budapesti gyülekezet ifjúságával levelezett. Találkozott 1926-ban a Magyar Unió vezetőjével Adolf Minckkel, aki a Generál Konferencia után meglátogatta a magyar adventista csoportokat Chicagóban, Toledóban, Clevelandban, New Yorkban és Bridgeportban.²⁰ Amikor értesült Lord Rothermere Magyarország trianoni határainak megváltoztatása érdekében folytatott akciójáról, levélben üdvözölte elképzelését. Magyarország ugyanis – mutatott rá Huenergardt – nagy szolgálatot tett az elmúlt századokban a nyugati civilizációért, példaként említve Kossuthot. Az ország minden részébe eljutott – városokba és falvakba – 21 éves magyarországi tevékenysége során. Tapasztalata szerint sok helyen a vidéki lakosság egyedüli nyelvként anyanyelvét ismerte. Annak ellenére, hogy magyar nyelven beszélt, tolmácsot használt a románok, horvátok és a szlovének között. A magyar kormányok pedig a nemzetiségek ügyeit liberálisan kezelték. Ezekből következtetve hamis vádnak tartja, hogy Magyarországon a nemzetiségektől megvonták az anyanyelvük használatára vonatkozó jogot. A világháborúba pedig Magyarország akarata ellenére belesodródott a külső körülmények kényszerítő hatására, és nem a területét akarta növelni. A wilsoni elvet a magyar lakosság örömmel fogadta, de a trianoni békekonferencia keserű csalódást okozott számára. Háborút senki sem akar a

határok megváltoztatása érdekében, de a nemzeti önrendelkezés jogát egyik nemzetiségtől sem lehet megtagadni.²¹ Rothermere rövid válaszával a következő szavakkal köszönte meg Huenergardt segítségét: „Az Ön hosszú évekig tartó működése az országban lehetővé teszi, hogy különös tekintettel szólni. Még vagyok győződve arról, hogy minél szélesebb körben terjednek el az Ön nézetei Amerikában, annál nagyobb lesz a közvélemény befolyása arra, hogy Amerika népe összefogjon, hogy helyrehozza azt az egyik nagy hibát, amelynek orvoslására háborút indítottak.”²² A lord akciója azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.

B) A kisebb népek misszionáriusa Észak-Amerikában

A H. N. Adventista Egyház az első világháborút követően nagyobb hangsúlyt fektetett az Észak-Amerikába bevándoroltak közötti misszióra, mert egyes városok, államok lakosságának jelentős része külföldről érkezett.²³ A korábbi egyházba beilleszkedni nem tudó embereket jó eséllyel meg lehetett nyerni az „adventi igazságnak”.²⁴ A rendelkezésünkre álló statisztikai adat szerint 1919-ben körülbelül 11800 adventista élt a nem angol nyelvű etnikumok között; legtöbben németek (5300), dánok és norvégok (2700), valamint svédek (2400). A közép-európai népek 132 cseh és szlovák, 123 román, 55 szerb és 22 magyar adventista személyében, csekély arányban képviseltették magukat.²⁵ A húszas évek közepén a Generál Konferencia 459 alkalmazottja közül heten dolgoztak a nem angol nyelvű etnikumok között, és 37 millió személyért vállalták a felelősséget. Három szeminárium képzett munkásokat számkra, és a brookfieldi (Illinois) Pacific Press Publishing Association 25 nyelven adott ki iratokat.²⁶ Az Egyesült Államokban élő nemzetiségek közötti evangelizációs munka végzésében irodalmi téren a *Harvest Ingathering* újság szolgált jó eszközzel, amely 1919-ben cseh, dán, norvég, finn, francia, német, magyar, olasz, lengyel, román, orosz, spanyol, svéd és jiddis nyelven jelent meg.²⁷ Példányszámot tekintve 1929-ben az angolon kívül a legtöbb példányban német (69 ezer), olasz (58 ezer) és jiddis (86 ezer) nyelven adták ki, de a közép-európai népek közül 5 ezer horvát, 14 ezer magyar, 7 ezer román, 7 ezer szerb, és 14 ezer szlovák nyelvű példány készült.²⁸ A lapot a családi misszióban felhasználva elérhették az embereket anyanyelvükön otthonuk

ladta a 200 főt. A hallgatóknak Friedensauhoz hasonlóan maguknak kellett állniuk tanulmányi költségeiket, ezért többségük a környéken vállalt munkát mezőgazdasági, vagy ipari üzemekben, illetve kolportőri munkát végzett. Az iskola elvégzése után lehetőségük nyílt más főiskolán tovább tanulni, vagy nemzetiségének lakosai között dolgozni.³⁶ A különféle nyelvek osztályán hat tanszék működött: svéd, olasz, román, szlovák, orosz és magyar. A misszióközpontú főiskolán 1921-ben 41 hallgató tanult, közülük 24 orosz, a többi olasz, lengyel, román, magyar és finn. A hallgatók aktív evangelizációs tevékenységet folytattak. Otthonokat látogattak és terjesztették a felekezet irodalmát. Az Aratási Hálamunka során a diákok például 1000 dollár értékű irodalmat árúsítottak, az imahéten pedig kolportőr oktatást tartottak számukra. Ezt követően mintegy hatvan diák vett részt a könyvterjesztő munkában.³⁷ Huenergardt feladataként határozta meg a szemináriumban tanuló magyarok oktatásán kívül a chicagói magyarok közötti evangelizációs munkát.³⁸ Munkájáa gyümölcseként 1924-ben magyar gyülekezetet szerveztek a városban.³⁹ A tanítást az iskolában 1926. szeptember elsejétől Mocvár vette át tőle, hogy teljes idejét a magyarok, románok, délszlávok és szlovákok között folytatandó idegen nyelvű missziómunkára fordíthassa az Egyesült Államok keleti részén.⁴⁰ Chicagóban 1926 őszén 13 fős délszláv gyülekezetet szervezett, és október 9-én 13 román kérésére – akik korábban angol gyülekezetekbe jártak – helyi közösséget alapított. A gyülekezet-szervezés fontos mozzanata a misszióknak, mert Detroit az észak-amerikai románok központjának számított. A különleges nyelvek osztálya két éven belül öt helyi közösséget szervezett.⁴¹ Huenergardt munkaterületének nagyságát jelzi, hogy 1928. január 7-én a portugálok tauntoni (Massachusetts) gyülekezetének alapító összejövetelén vett részt, majd másnap a Dél-New Englandi Egyházterület vezetőjével a bridgeporti csehszlovák gyülekezet összejövetelére utaztak. A helyi közösség a gyülekezet építése során keletkezett adósságuktól való megszabadulást ünnepelte. Az eseményre az angol és a magyar közösségekből is érkeztek gyülekezeti tagok. A különböző etnikumok tehát ápolták egymással a kapcsolatot.⁴² Ezt erősíti meg a Broadview College campusán 1929. május 30. és június 9. között tartott összejövetel. A rendezvényen a Generál Konferencia, az unió, több college és a szanatórium is képviseltette magát. A belmissziói osztályt J. F. Huenergardt, J. T. Böttcher, H. O. Olson és W. R. Nelson képviselte. Az egyház vezetői látva az etnikai sokszínűséget a németek, svédek, dá-

nok, norvégok, olaszok, oroszok és a csehszlovákok részére külön összejövetelt szerveztek.⁴³

Huenergardt eredményes észak-amerikai munkájához hozzájárult a húszéves közép-európai tapasztalata. Magyarok közötti sikerét segítette, hogy beszélte nyelvüket és empátiával fogadta kivándorlásukat, mert személyes élményei alapján ismerte otthoni körülményüket, a szegénységet, szerény iskolázottsági lehetőségeket, járványokat. Előadásait magyarul tartotta. A nyilvános előadások propagálásánál kihangsúlyozták a Magyarországon eltöltött 21 évét. Ezzel a „módszerrel” sokkal eredményesebben dolgozott, mintha bizonyító szövegeket vívott volna a kételkedőkkel, vagy büntető prédikációk sorozatát tartotta volna.⁴⁴ Előadásainak céljával a „jelenkor társadalmi, vallási, történelmi és tudományos kérdések népszerű ismertetését” jelölte meg. A sorozatban fontos szerepet töltöttek be a korabeli adventista evangelizáció központi témái, mint Jézus visszajövetele, a többi egyház tévtanítása a tízparancsolat területén.⁴⁵

Huenergardt cikkeiben is szorgalmazta az Egyesült Államokban élő kisebb nemzetek közötti missziós tevékenységet. A gyülekezetek tagságát különösen az irodalomterjesztésbe szerette volna bevonni. Az anyanyelvükre fordított könyvek egysíkúságát kifogásolta. Többségüket csupán a protestánsok közötti misszióra hasznosíthatták. Szükség lett volna a vallási élettel szakítók, a római katolikusok, illetve az ortodoxok közötti missziót szolgáló kiadványokra.⁴⁶ Huenergardt azonban a realitások talaján állt a közép-kelet európai nemzetiségek amerikai missziójának jövőjét illetően. Tudta, hogy még a legnagyobb etnikumok közé tartozó németység is elvesz a nemzetek olvasztó tegelyében. Huenergardt ezért két szélsőségtől óvta a különböző etnikumokat: 1. A nemzeti identitás feladása. 2. A társadalmi elszigetelődés. Pozitív folyamatnak tartotta a német fiataloknak anyanyelvükön túli angol nyelvű tanulmányait, hogy szükség esetén megfelelően tudják magukat a misszióban hasznosítani.⁴⁷

A gyülekezetek bevonására a nemzetiségek közötti misszióba Malcolm Neal Campbell tanácsa ad példát, amely Huenergardt tevékenységére is kihatással lehetett. A külföldiek között evangelizációt kezdő gyülekezetek először a rendőrségnél, majd a városi, vármegyei vagy állami hatóságoktól szereztek statisztikai adatokat. Nagy misszióterület esetén több gyülekezet összefogott, és közös bizottságot hozott létre a terület szétosztása érdekében. Miután a cél-

csoport szociológiai (szokásaik, vallásuk, szükségletük) tanulmányozását elvégezték a megfelelő iratokat kellett kiválasztaniuk. A felnőttek és a gyermekek számára anyanyelvű szombat- és vasárnapi iskolák alapítását javasolta. A munka végzéséhez csoportok kialakítását szorgalmazta. Vezetőjének a megfelelő módszerek ismerete mellett minden tagra vonatkozóan tervet kellett készítenie, illetve részt vennie csoportjának tagjaival a háziről-házra végzett munkában, hogy tanácsot adhasson a hatékonyabb munkavégzés érdekében. A folyóirat-árusítók nagyobb területet kaptak, mint akik keresztény segítségnyújtásra, vagy traktát kölcsönzésre vállalkoztak. A nagyobb gyülekezetek több csoport létrehozásával akár több nemzetiség között is felvállalhatták a munkát, míg a kisebbek számára elég volt egy csoport kialakítása.⁴⁸

JEGYZETEK

- ¹ E. Huenergardt levele I. H. Evans részére. Budapest, 1915. május 24. (másolat – Sz. J.)
- ² J. F. Huenergardt levele a Generál Konferenciához. Budapest, 1915. augusztus 8. (másolat – Sz. J.)
- ³ J. F. Huenergardt levele a Generál Konferenciához. Budapest, 1915. október 3. (másolat – Sz. J.)
- ⁴ J. F. Huenergardt levele Guy Dail részére. Budapest, 1917. augusztus 14. (másolat – Sz. J.)
- ⁵ Levele Guy Dail részére. 1917. augusztus 30. (másolat – Sz. J.)
- ⁶ Levele Guy Dail részére. 1918. március 13. (másolat – Sz. J.)
- ⁷ Generál Konferencia levele J. F. Huenergardt-hoz. Washington, 1918. augusztus 22. (másolat – Sz. J.)
- ⁸ E. M. 1919. 2. 32. oldal
- ⁹ J. F. Huenergardt: Foreign Workers' Convention held in Chicago May 13–21. R. H. 1919. július 17. 29–30. oldal.
- ¹⁰ Sz. J. közlése szerint.
- ¹¹ László Sándorné visszaemlékezése (Sz. J.)
- ¹² Levele J. F. Huenergardt részére. 1919. június 8. (General Konferencia Levéltára [G. C. A.] RG 21, Box 30, Secretariat, General Files, 1919 – Huenergardt, J. F.)
- ¹³ J. F. Huenergardt levele J. L. Shawhoz. Hillsboro, 1919. április 15. (G. C. A. RG 21 Box 30, Secretariat, General Files, 1919 – Huenergardt, J. F.)
- ¹⁴ J. F. Huenergardt levele J. L. Shawhoz. Hillsboro, 1919. augusztus 5. (G. C. A. RG 21 Box 30, Secretariat, General Files, 1919 – Huenergardt, J. F.)
- ¹⁵ J. F. Huenergardt levele J. L. Shawhoz. Hillsboro, 1919. augusztus 5. (G. C. A. RG 21 Box 30, Secretariat, General Files, 1919 – Huenergardt, J. F.)

- ¹⁶ J. F. Huenergardt: Vom Werk unter den Ungarn in New York und der Not in deren Heimatland. Deutscher Arbeiter (D. A.). 1920. január 23. 28–29. oldal
- ¹⁷ Szigeti Jenő: Szabadegyházi lelkipásztorok – diplomáciai küldetésben. In: Szigeti Jenő: „Emlékezni meg az úrról...” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből. Budapest, 1981. Szabadegyházak Tanácsa. 148–150. oldal.
- ¹⁸ Szigeti Jenő: Szabadegyházi lelkipásztorok... I. m. 148–149. oldal
- ¹⁹ Vasvári Ödön: Magyar Amerika. Szeged, 1988. Somogyi Könyvtár. 220–221. oldal.
- ²⁰ A. Minck: Unter den Ungarn in Nordamerika. D. A. 1926. december 10. 396. oldal.
- ²¹ J. F. Huenergardt levele Lord Rothermere-hoz. Brookfield, 1927. augusztus 19. (A. J.)
- ²² Lord Rothermere levele J. F. Huenergardt-hoz. London, 1927. szeptember 26. (A. J.)
- ²³ A lakosság 25–75%-át tenék ki a bevándorlók New Yorkban, Bostonban, Philadelphian, Pittsburghban, Clevelandban, Buffalóban és Detroitban. A közép-európaiak is jelentős kisebbséget alkotnak. Egyedül New Yorkban 660 ezer ember született az Osztrák–Magyar Monarchia területén. Chicagóban ez a szám 310 000 főt jelentett. A Trianon előtti Magyarország fontosabb nemzetiségei elsősorban New York, Ohio, Illinois, New Jersey, Pennsylvania és Indiana államokban éltek. (J. H. Schilling: Our Miscellaneous American Population. Duty to Our Foreign-Born Neighbors. R. H. 1919. október 2. 29–30. oldal)
- ²⁴ J. F. Huenergardt: Die Ausländer in Amerika. D. A. 1926. július 9. 213–214. oldal.
- ²⁵ L. L. C.: Foreigners in the Homeland. R. H. 1919. október 9. 6–7. oldal.
- ²⁶ M. N. Campbell: Bericht des Bureau für fremdsprachliche Mission in Nord-Amerika. D. A. 1924. november 21. 369–370. oldal.
- ²⁷ C. V. Leach: Foreign Mission Work at Home. R. H. 1919. szeptember 4. 25. oldal.
- ²⁸ Harvest Ingathering in Many Tongues. R. H. 1929. augusztus 22. 32. oldal.
- ²⁹ M. N. Campbell: Report of the Bureau of Home Missions. R. H. 1926. június 13. 9. oldal.
- ³⁰ M. N. Campbell: Das fremdsprachige Feld in Amerika. Botschafter, 1930. 30. 237. oldal.
- ³¹ R. H. 1919. július 17. 28–29. oldal.
- ³² American Foreign People. R. H. 1919. július 17. 22. oldal.
- ³³ J. F. Huenergardt: Das Werk unter den Ungarn in Gross-New York. Z. W. 1920. április 21. 82–83. oldal.
- ³⁴ J. F. Huenergardt levele a budapesti ifjúságnak. New York, 1920. április 30. (Sz. J.). Az előadóműsorát meghívója – 1920 november (Sz. J.)
- ³⁵ J. H. Schilling: Dedication of The German Church in Brooklyn. R. H. 1921. január 6. 19. oldal.
- ³⁶ E. C. Rowell: Broadview College and Theological Seminary. R. H. 1922. október 12. 19–20. oldal.
- ³⁷ H. O. Olson: Broadview Theological Seminary. R. H. 1921. június 30. 20–21. oldal. P. E. Berthelsen: Miscellaneous Educational Department. R. H. 1921. augusztus 25. 21. oldal.
- ³⁸ G. W. Schubert: Reiseerfahrungen. D. A. 1924. január 25. 27–28. oldal.
- ³⁹ G. W. Schubert: Reiseerfahrungen. Der Adventbote, 1924. április 1. 100–102. oldal.
- ⁴⁰ Minck A.: Magyarok körött – Észak-Amerikában. E. M. 1926. 4. 55. oldal.
- ⁴¹ J. F. Huenergardt: Organization of the Rumanian Church in Detroit. R. H. 1926. november 18. 16–17. oldal.

- ⁴¹ J. F. Huernergardt: Taunton, Massachusetts. Dedication of the Portuguese Seventh-Day Adventist Church. *R. H.* 1928. február 23; 18–19. oldal.
- ⁴² O. Montgomery: The Chicago Camp Meeting. *R. H.* 1929. július 25; 23. oldal.
- ⁴³ J. F. Huernergardt: Die Ausländer in Amerika. *D. A.* 1926. július 9; 213–214. oldal.
- ⁴⁴ Jézus visszajöveteléről: Krisztus ismét eljön. Hogyan? Mire? Miért? 3. előadás: Krisztus eljövételének mik az előjelei? 4. előadás: Melyik birodalom, amely örökké megmarad? A többi egyház követése a szilveszteri területek. 6. előadás: Ami elműlik és ami megmarad. 7. előadás: Miért ünnepli a kereszténység a vasárnapot? 8. előadás: Ilyes próféta és a modern napimádás. 9. előadás: Ilyes próféta és a modern napimádás. 10. A „kereszténység” Krisztus ellen. 12. Az engedelmesség jobb az áldozatnál. (A kelet-keleti evangélikai-sorozat meghívója.) *D. A.* 1926. július 9; 213–214. oldal.
- ⁴⁵ J. F. Huernergardt: Unsere deutsche Jugend und unsere Schule in Broadview. *D. A.* 1928. 28. 217–218. oldal.
- ⁴⁶ M. N. Campbell: Arbeitergruppen für die Ausländer in Amerika. *D. A.* 1926. július 9; 214–215. oldal.

IV. TEVÉKENYSÉGE A JUGOSZLÁV UNIÓ ELNÖKEKÉNT

Huernergardt feleségével 1929-ben visszatért Európába. Prágán, Bécsen és Budapesten keresztül augusztus 7-én Nagyváradra érkeztek. Egy hét múlva Temesváron szokatlan ünnepély résztvevői lehettek. Erdély úttörő-misszionáriusát és az első erdélyi külmisszionáriust, a román származású Toicicit köszöntötték, aki Madagaszkáron folytatta szolgálatát.¹ Huernergardtékat erdélyi körútjuk során minden nap másik gyülekezetet látogattak meg.² Kolozsváron töltötték például az egyik péntek estét. A különleges összejövetelen az első pad sorba ültették a harminc éves tagsággal rendelkezőket. Majd elmentek a dicsőszentmártoni misszióiskolába, ahol magyar, román és német nyelven folyt az oktatás. Folytatták útjukat Nagyszeben, Fogaras és Vasari után Románia, Törökország, Görögország és Bulgária felé. Romániában részt vettek a Román Unió éves összejövetelén. Innen Budapestre érkeztek, és igazodva az egyházvezetés programjához Miskolcot, Eger, Nyíregyházát, Győrt, Nagykanizsát és Kaposvárt látogattak meg. Utazásuk közben Albert Victor Olson meghívta őket a Dél-Európai Divízió bizottsági ülésére Svájcba, hogy átadja Huernergardt számára a Generál Konferencia felkérését a Jugoszláv Unió vezetésére. Körutazását Kelet-Magyarország déli részén folytatták. A karácsonyi és az újévi ünnepségeket Budapesten töltötték. Végül Csehszlovákián és Németországon keresztül tértek vissza az Egyesült Államokba. Részt vettek a Generál Konferencián, mert Huernergardtot a Dél-Európai Divízió küldötként delegálta.³

Az adventizmus Jugoszláviában dinamikusan fejlődött az első világháború után. Misszióterületté 1920-ban szervezték meg 245 taggal, unióvá pedig 1925-ben 729 fővel. Huernergardt unióelnöksége kezdetén – 1930 nyarán – 85 gyülekezetben már 1677 tag volt. A Jugoszláv Uniókonferencián belül a Du-

na Egyesület 50 gyülekezetben 1010 taggal, a Száva Egyesület 20 gyülekezetben 381 taggal, és a Morava Misszióterület 15 gyülekezetben 286 taggal rendelkezett.⁴ Az adventizmus dinamikus növekedésének egyik fontos elemét Jugoszláviában szintén a könyvterjesztés jelentette. Az ország területén szerb, horvát, szlovén, magyar, német, román, bolgár, görög, török, olasz és szlovák nyelven terjesztették az irodalmat.⁵ Érdekes módon a jugoszláv kiadói a *Review and Herald* fiókhivatalaként jegyeztették be. A szerb irodalom ugyanis az első világháború előtt Hamburgban készült, de a harci cselekmények lehetetlenné tették a kiadványok átszállítását Németországból. A szerbiai adventisták által létrehozott cég a felekezet könyveinek országon belüli kinyomtatását vállalta fel. Kezdetben saját névvel és szervezettel nem rendelkezett. Később a *Review and Herald* nevet viselte abban a reményben, hogy az amerikai háttér megkönnyíti működését.⁶

A világháború után Jugoszláviában alkotmány biztosította a vallásszabadságot, amely a mindennapi életben is megnyilvánult. A húszas évek közepén azonban változás történt. Az 1925. február elején kiadott ediktumban a rendőrséget felszólították, hogy zárják be az adventista gyülekezeteket, és a felekezet lelkészeit börtönözzék be. A végrehajtás során Makedónia egyik városában öt gyülekezeti tagot börtönbe vetettek. Boszniában elkobozták az adventistáktól összes könyvüket Bibliájukkal és énekeskönyvükkel együtt.⁷ Más városokban nyolc- kilenc főnél több ember nem gyülekezhetett össze egy helyen. Az egyik városban a nyolcvan fős gyülekezet kilenc otthonban tartotta istentiszteleteit csendben, éneklés nélkül. A kolportőrök fogságba vetése általános dolognak számított.⁸ A rendelet végrehajtása a helyi hatóságok hozzáállásától függött, mert 1927 őszén, telén Zágrábban, Belgrádban, Niiben. Csurogon konferenciákat tartottak.⁹ A helyzet 1929 elejétől romlott. A könyvevangélisták engedélyt visszavontak. Több helyen a papság uszítására fizikai hántalmazásra került sor. Tilos volt összejöveteleket tartani. Belgrádban az evangelizációs istentiszteletet tíz titkosrendőr feloszlatta. Az előadót, két vezetőt és húsz személyt bevitték a rendőrségre. Három személy kivételével hamar haza engedték őket. Utóbbiak egy nappal később szabadultak.¹⁰ Néhány településen szabadon összejöhettek az adventisták a rendőrség szigorú szabályai szerint. Összejöveteleiket három nappal korábban be kellett jelenteniük, és a prédikáció tárgyát be kellett adniuk. Az egyik településen a rendőrség barátságot tanúsított az adventisták irányába. Azt tanácsolták,

hogy az összejöveteleiket mindig máshol tartsák, mert abban az esetben a beérkező panasz után a rendőrség senkit sem talál a helyszínen.¹¹

Huenergárdt Jugoszláviába helyezésének hátterét nem ismerjük pontosan. A *Review and Herald* mindössze annyit közölt, hogy az uniókonferencia a divízió vezetésével három napot töltött együtt tanulmányozva a problémákat, és a jövőre vonatkozó terveket. Močnik unióelnök rendkívüli leterheltsége mindenki előtt ismert volt. Az unióelnöki feladatokon túl az egyházat képviselte az állami hivatalnokok előtt. Segítette a különböző okok miatt bebörtönözött munkások, kolportőrök kiszabadulását. A jugoszláviai adventista irodalmi élet terhei is ránehezedtek. Szerkesztette a felekezet újságjait, valamint az angol és német nyelvű irodalmat – beleértve a szombatiskolát – lefordította Jugoszlávia különböző nyelveire. A divízióbizottság Močnikot mentesítette az unióelnöki feladatkör alól, hogy teljes idejét a kiadói és fordítói munkának szentelhesse. Huenergárdtra azért esett a választás, mert korábban húsz évet dolgozott a területen, és számos gyülekezeti tag lelki atyjának tekintette.¹²

Huenergárdt a Generál Konferenciát követően Kansas állam Rush megyéjében látogatott meg néhány gyülekezetet. Előadást tartott a shafferi és a bisoni gyülekezetekben, ahol többeket gyermekkorá óta ismert. Rövid ideig Chicagóban is tartózkodott. Egyedül utazott vissza Európába, mivel felesége Amerikában maradt a lányuk miatt, aki az utolsó évet töltötte a főiskolán. Abban a reményben váltak el, hogy 1931 nyarán ismét együtt lehetnek. A hajóutazás után Párizson, Bernen és Olaszországon keresztül érkezett meg Belgrádba. A svájci fővárosban találkozott A. V. Olsonnal és Steen Rasmussennel. Olaszországban pedig megtekintette a milánói dómot és Velence néhány nevezetességét.¹³

Az adventisták 1930 nyaratól szabadon gyakorolhatták vallásukat, de az istentiszteleteken csak tagsági kártyával ellátott személyek vehettek részt. Ez azonban elegendőnek bizonyult Huenergárdt számára, hogy az 1931. év első felében nyolc kerületi összejövetelt vezessen le, és 1928 után az egyházterületek ismét megtarthassák éves konferenciáikat.¹⁴ A többnapos összejövetelek reggel 8 órakor bibliárával és áhítattal kezdődtek, majd két részre bontották a hallgatóságot. A kolportőröket Charpiot és Krdjalic oktatta, Caviness és Lorencin pedig a szombatiskoláról, ifjúsági munkáról, valamint a belmisszióról beszélt. Az áhitatokat és a bibliárákat a divízió és a Generál Konferencia (Olson, Caviness, Trager, Charpiot és Schuberth), valamint az unió (Huener-

gardt, Lorencin és Krdjalić) vezetői tartották. A Száva Misszióterület élére Schillingert, a Duna Egyházterületen M. Ludewiget, a Morava Misszióterületen Nikola Slankamenacot választották meg. A többségében délszlávok lakta unióban az egyházvezetés meghatározó személyiségeinek többségét tehát továbbra is németek (Huenergardt, Schillinger, Ludwig) alkották. Huenergardt a helyi vezetés kialakításán munkálkodott, ezért Darnyi István személyében felszentelték az első vajdasági magyar lelkészt.¹⁵

A következő év februárjában és márciusában szintén kerületi konferenciákat tartottak. A Morava Misszióterületen Negotint, Skopjét, Ništ és Belgrádot keresték fel a felekezet vezetői, majd a Duna Egyesületen Szabadka, Csurog és Vinkovce következett. Végül a Száva Misszióterület legfontosabb gyülekezeteit – a brodit, eszékit, zágrábit, ljubjanait és a plernicait – látogatták meg. Negotinban két gyülekezet képviselhette magát. Az előadásokat a jelenlévő románok miatt román nyelvre is lefordították. Nišben, az egyébként kis lélekszámú gyülekezetben, 14 gyülekezet és csoport tagjai tartottak összejövetelt. A jugoszláviai adventizmus központjai Belgrád és Zágráb két-két gyülekezettel és 150, illetve 175 főnyi tagsággal kiemelkedett az ország gyülekezetei közül. Szabadkán mindössze ötven adventista élt, mégis a vajdasági magyar misszió központjának számított. A 75 tagú csurogi gyülekezet szervezett ifjúsági életével jeleskedett. A misszió térhódítását jelzi a Szerémségben, hogy Vinkovcében kerületi összejövetelt tartottak. Az egyház vezetői „országjárásuk” során felkeresték Maribort is. A városban az első világháború előtt már létezett gyülekezet, de a Monarchia összeomlásakor megszűnt. A missziós tevékenység újraindítására egy munkás „bevetését” tervezték. A kerületi összejöveteleken bibliaórák hangzottak el a „jelenvaló igazságról” és a kor legfontosabb kérdéseiről, mint például a gyülekezeti rend fontossága, a missziómunka és a szombatiskola jelentősége. Ezen túl megbeszélést tartottak az ifjúsági és a nevelési munkáról. Megvilágították a nagymisszióért és az aratási hálmunka fontosságát, amelynek kapcsán az iratok eladásával mindenki részt vehetett a missziómunkában.¹⁶

A Jugoszláv Unió konferenciáját 1932. augusztus 5-e és 14-e között szervezték meg Belgrádban az egyház által bérelt helyiségben. A konferencia vendégül látta a divíziótól Charpiotot, Olson, Rassmussent, valamint a Román Unió elnökét. A nagyobb összejövetelek számára külön termet béreltek. Kelemetlen színtörténet az alkalomnak, hogy a második nap a bibliaóra közepén a

rendőrségi tisztviselő feloszlatta az istentiszteletet, és az összejövetelekre kapott korábbi engedélyt visszavonta. A programot az 500–600 fős tömeg a nagy forróságban a szabad ég alatt, néhány gyümölcsfa árnyékában folytatta. A hatóságok a jövőben az éves összejöveteleket csak a felekezet saját kápolnájában engedélyezték. A felekezet vezetői Belgrádban misszióház vételét határozták el. Az unió vezetőjének ismét Huenergardtot választották.¹⁷

Huenergardt unióelnökségének legfontosabb döntése a jugoszláv misszióiskola megnyitása volt 1931. november 5-én. Korábban az unió lelkészeit Franciaországban a collongei szeminárium jugoszláv részlegében képezték két éves oktatás keretében. A Jugoszláv Unió elérte a 2000 fős taglétszámot, ezért a divízió koncepciója alapján önálló iskolát létesítettek, hogy az oktatásban többen részt vehessenek. A szeminárium számára Belgrádban béreltek épületet. Helyett kapott az unióhivatal is a második szinten. Az első emeleten az osztálytermeket helyezték el, illetve a női hallgatók laktak. A földszinten kaptak szállást a fiatal emberek, és a konyhát, valamint az élelmiszerraktárt is itt alakították ki. Az oktatást három évfolyamra tervezték. Tanulmányaikat húszan kezdték el az intézményben, köztük öt leány. Az iskola vezetőjének J. F. Huenergardtot választották. A tanári feladatokat a következő személyek látták el: A. Močnik (Biblia és történelem), F. Jupančić (matematika és tudomány), A. Lorencin (unió osztálytákar), P. Brennwald, Z. Krdjalić (kolportörvezető) és W. Schupnik (uniótitkár és pénztáros).¹⁸ Az iskola helyzetét meghatározta az unió taglétszámának gyors növekedése és a fiatal tagok magas aránya. A különösen hátrányos helyzetű hallgatók támogatása céljából tanulmányi alapot hoztak létre. Huenergardt pedig azt tervezte, hogy egy személy költségeit saját fizetéséből finanszírozza. Huenergardt feleségének vezetésével 1931-ben higiénés tanfolyamot indítottak. Munkáját Phillips asszony segítette, aki a belgrádi állami kórházban dolgozott öt évig, és jól beszélt szerbül.¹⁹

Huenergardt unióelnökségének nevezetes eseménye H. F. Tindal San Diegó-i orvos jugoszláviai látogatása, akit Huenergardt 1930 decemberében Budapesten hívott meg az országba. Az amerikai orvos 1931. január 4-e és február 11-e között 19 előadást tartott a délszláv államban egészségügyi témákról több száz vendég, köztük több belgrádi vezetőorvos és professzor jelenlétében. A jugoszláv kormány közegészségüggyel foglalkozó tagja örömeit fejezte ki, hogy ismeretséget köthetett az adventistákkal.²⁰ Tindal egyik előadásában Amerika példájára szorgalmazta az alkoholtilalmat, valamint a sző-

lás-, nyomtatás-, gyülekezési- és vallásszabadság biztosítását. Tudniillik az utóbbiak segítettek az Egyesült Államokat a különböző népek asszimilálásában.²¹

Huenergardt unióelnökségének néhány évében nem csupán az adminisztrációban dolgozott, hanem aktívan evangelizált. Például 1931 tavaszán két hónapon keresztül Zágrábban tevékenykedett.²² Jugoszláviában azonban nem sokáig maradhatott, mert egészségi állapota súlyosan megromlott. Lemondva az unió vezetéséről 1933 tavaszán visszatért az Egyesült Államokba.²³

Huenergardt unióelnöksége alatt a taglétszám tovább bővült Jugoszláviában, és 1933 első felében 99 gyülekezetben 2232 tagot számlált, ami 10%-os évi növekedést jelentett. A legdinamikusabban a Belgrádot magába foglaló Morava Egyesület fejlődött. Itt 95,4%-os (286 főről 559-re) bővülés történt. Ennek hátterében részben az állt, hogy a belgrádi gyülekezetek több mint 150 taggal a Duna Egyesületről ide kerültek. A másik két szervezeti egység is erősödött. A Száva Egyesület taglétszáma 381-ről 502-re, a Duna Egyesületé pedig 1010-ről 1171-re emelkedett. A missziós sikerekhez hozzájárult a jól szervezett szombatiskola. Tagjainak száma ha kisebb mértékben is nőtt, mint a gyülekezeti taglétszám (2100-ról 2680-ra), de jelentős mértékben (20%) meghaladta azokat. A szombatiskolai aktivitás a Száva Egyesületben a legdinamikusabb, ahol 502 gyülekezeti tagra 696 fő szombatiskolai tag jutott. A Morava Egyesületben 25%-kal haladta meg a szombatiskolai tagság létszáma a gyülekezeti tagságét, ugyanakkor a Duna Egyesületnél ez a szám csak 10% volt. Huenergardt vezetői tevékenysége alatt a munkások száma 20 főről 32-re emelkedett, miközben a kolportőrök száma némileg csökkent (51-ről 47-re), feltehetően a gazdasági válság következtében. A munkások egyharmada az uniónak (12) dolgozott. Az úttörőmisszió hangsúlyozottságát jelzi, hogy a három terület/misszióterület közel azonos számú prédikátorral és könyvterjesztővel rendelkezett.²⁴

A Jugoszláv Unió Huenergardt elnöksége éveiben (1930-1933)

JEGYZETEK

- ¹ P. H. Herrmann, Temesvár, Rumänien: Rumäniens erste Missionare. *Der Adventbote*, 1929. október 1; 315–316. oldal.
- ² P. H. Herrmann (Temesvár). Der erste Missionar 1898 nach Rumänien und 1929 von Rumänien. *A. E.* 1930. március; 19–20. oldal.
- ³ J. F. Huenergardt: Akkor – és most! *E. M.* 1930. 4. 40–41. oldal.
- ⁴ F. Cárpiak: The Hand of God in Yugoslavia. *R. H.* 1929. szeptember 19; 25–26. oldal. Steen Rasmussen: Advancement in Yugoslavia. *R. H.* 1929. július 25; 24–25. oldal. Negyedéves statisztikai jelentések: *A. E.* 1930. február; 14. oldal, *A. E.* 1930. március; 31. oldal, *A. E.* 1930. szeptember; 79. oldal.
- ⁵ Robert Schilling: The Jugo-Slavia Mission. *R. H.* 1922. június 22; 10–11. oldal.
- ⁶ Edwin R. Palmer: Another „Review and Herald Branch”. An Interesting Sequel to a War Experience in Jugo-Slavia. *R. H.* 1921. január 27; 2. oldal.
- ⁷ H. F. Schubert: Jugo-Slavia. *R. H.* 1925. május 21; 16–17. oldal.
- ⁸ N. Z. Town: Our Literature Ministry in Europe. *R. H.* 1927. január 20; 16–18. oldal.
- ⁹ L. L. Caviness: A Visit to Jugo-Slavia. *R. H.* 1928. február 16; 14. oldal.
- ¹⁰ Steen Rasmussen: Unser Werk in Südosteuropa. *Botschafter*, 1930. 2. 11. oldal, Albino Mocná: Durch Kampf zum Sieg in Jugoslawien. *Botschafter*, 1930. 14. 107–109. oldal.
- ¹¹ O. Montgomery: Our Work in Yugoslavia. *R. H.* 1930. május 15; 15–16. oldal.
- ¹² *R. H.* 1930. május 15; 15. oldal.
- ¹³ J. F. Huenergardt: Von Chicago nach Belgrad. *Botschafter*, 1931. 6. 45. oldal.
- ¹⁴ J. F. Huenergardt: Jugoslavian Union Conference. *R. H.* 1931. június 18; 12–13. oldal. L. L. Caviness: A Visit to Yugoslavia. *R. H.* 1932. augusztus 4; 20. oldal.
- ¹⁵ J. F. Huenergardt: Unsere Jahresversammlungen in Jugoslawien. *A. E.* 1931. december; 91–93. oldal.
- ¹⁶ J. F. Huenergardt: Unsere diesjährigen Disziplinarsammlungen in der Jugoslawischen Union. *A. E.* 1932. július; 50–52. oldal, *R. H.* 1932. augusztus 4; 20. oldal.
- ¹⁷ Steen Rasmussen: Erfolge in Jugoslawien und Rumänien. *A. E.* 1932. november; 84–85. oldal. Steen Rasmussen: Conquest in Yugoslavia and Rumania. *R. H.* 1932. november 3; 10–11. oldal.
- ¹⁸ L. L. Caviness: Unsere neue Schule in Jugoslawien. *A. E.* 1932. január; 5–6. oldal.
- ¹⁹ L. L. Caviness: Our Work in Yugoslavia and Rumania. *R. H.* 1931. december 24; 24. oldal. J. F. Huenergardt: Another Step Forward in Yugoslavia. *R. H.* 1932. szeptember 22; 17. oldal.
- ²⁰ *R. H.* 1931. június 18; 12–13. oldal.
- ²¹ J. F. Huenergardt: Was hat Amerika gross gemacht, und was wird Jugoslawien gross machen. *Botschafter*, 1931. 10. 75. oldal.
- ²² *R. H.* 1931. június 18. 12–13. oldal.
- ²³ *A. E.* 1933. június; 43–45. oldal.
- ²⁴ Duna Egyesület: 7 prédikátor és 14 kolportőr, Raába Egyesület: 6 prédikátor és 18 kolportőr, Morava Egyesület: 6 prédikátor, 15 kolportőr. (Statistischer Bericht der Südeuropäischen Division der S. T. A. am Ende des II. Viertels 1933. *A. E.* 1933. november; 87. oldal.)

V. ISMÉT AMERIKÁBAN

A Huenergardt házaspár 1933 áprilisában hagyta el Jugoszláviát. Utjuk fontosabb állomásai Budapest, Berlin, New York, Washington, Chicago és Kansas City városok voltak, ahol a helyi gyülekezeteket is felkeresték. Utazásuk két hónapig elhúzódott, mert egy-egy helyen hosszabban időztek. A New York-i adventisták között például tíz napot töltöttek. Letelepedésüket gyermekeik közelébe, Los Angelesbe tervezték. Huenergardt gyenge egészségi állapota miatt hónapokig nem dolgozhatott. Végül a Generál Konferencia 1934 márciusában az Észak-Kaliforniai Egyházterületre helyezte, és fizetését hat hónapig a terület helyett folyósította. A lódi (Los Angeles közelében) német nyelvű gyülekezet lelkészeként dolgozhatott az ötezer lakosú település 800 fős adventista gyülekezetében. A gyülekezetből 280 fő német adventista külön közösségbe tömörülve az észak-amerikai német adventizmus központját képezte. A gyülekezet jelentős részét a két Dakotából, Oklahomából, Coloradóból, Minnesotából és Kanadából ideköltözöttek alkották. Az egyház itt egy általános és egy magasabb szintű iskolát működtetett. Huenergardt néhány tagot már ötven éve ismert. Velük együtt látogatta az első, a pionírok által 1884-ben alapított szombatiskolát Kansasban. Annak ellenére, hogy betegsége miatt korlátozott munkavégzést folytathatott, lelkészségének két éve alatt a taglétszám 255 főre (23,5%) emelkedett.¹

Állapota tovább romlott. A St. Helena Kórházban kivizsgálták 1936 májusában és nem tanácsolták számára a nagyobb lelkési felelősséggel járó munkavégzést, ezért segélyalapra helyezték. A Generál Konferencia az Észak-Kaliforniai Egyházterületre akarta hárítani az első hat havi segélyfolyósítását, amely a korábbi fizetésének megfelelő nagyságú összeget jelentett volna. Arra hivatkozott, hogy Huenergardt több mint két évig dolgozott a

területén, és az első hónapokban a világszervezet folyósította a fizetését.² Az érintett unió titkár–pénztárosa levélben utasította el a javaslatot, mert Huenergardt a betegsége miatt szolgálatát nem végezte el egy teljes munkaidőben tevékenykedő munkástól elvárható módon. Egészségi állapota a félállású munkát megengedte volna, az egyházterület azonban elzárkózott tőle.³

A kialakult helyzet áthidalására a Generál Konferencia bevonta Huenergardt az „adventi üzenettel” kapcsolatos források összegyűjtésébe. A Takoma Parkban (Maryland) végzett fordítói tevékenysége idején az egyház fedezte lakbérét, valamint utazási és étkezési költségeit.⁴ Huenergardt az egyházvezetés kívánságára ezekben a hónapokban meglátogatta az idegen nyelvű helyi gyülekezeteket, elsősorban a németeket New Yorkban, Connecticutban, New Jerseyben, Pennsylvániában és más államokban. A német újságok szerkesztése mellett az amerikai német adventista irodalom gondozásával és fejlesztésével bízták meg a Pacific Press Publishing House német osztályán 1937. április elsejétől, ezért Chicago környékére költözött. Munkáját a betegsége végigkísérte. Naponta mindössze 3–4 órát dolgozhatott, ezért 1937 végén végleg visszaköltözött a feleségével Kaliforniába.⁵

Rossz egészségi állapota sem akadályozta meg, hogy a második világháború végén feleségével közösen vállaljon kezdeményező szerepet az európaiak számára szervezett gyűjtési akciókban. Ennek keretében élelmiszert, gyógyszereket és ruhákat küldtek az óvilágba.⁶ Minden bizonnyal nagy örömet jelentett számára, hogy jelen volt az első német bibliaiskola megnyitása 60. évfordulójának 1949. február 28-án megrendezett ünnepségén a Los Angeles-i német gyülekezetben.⁷

Egészségi állapota életének utolsó éveiben gyorsan romlott. Többszöri műtétet követően 1954. október 10-én szívinfarktust kapott, és kórházba kellett szállítani. Négy nap múlva hazatérhetett. Otthonában elesett, és ortopédiai kezelésre szorult. Négy hónapig az ágyban kellett maradnia. Nagy betegen 1955. november 11-én ragadta el a halál. Temetése négy nap múlva, 15-én volt. Felesége lányuknál Ellennél lakott, és csaknem 20 évvel később, 1974. január 31-én hunyt el.⁸

JEGYZETEK

¹ Huenergardt J. F.: Üdvözlő Amerikából. *Adventhírnök*, 1933. 4. 30. oldal, Huenergardt atyafi leveléből. *Adventhírnök*, 1935. 4. 52–53. oldal, W. Mueller: Reisebericht. *Der Adventbote*, 1935. január 15; 26. oldal, Memorandum from the General Conference Secretary, 1934. január 31., G. C. A. levele J. E. Fulton részére, 1934. február 19. G. C. A. RG: 21 [Appointees], Secretariat, Huenergardt, J. F.), J. F. H.: Rückblick und Ausblick. *Botschafter*, 1937. 21. 160–161. oldal.

² H. W. Vollmer levele L. K. Dicksonhoz. 1936. május 28-án. 1936. július 5-én kelt levél C. L. Bauerhez. (G. C. A. RG: 33, Sustantation of J. F. Huenergardt.)

³ C. L. Bauer levele a Generál Konferenciához. 1936. július 30. C. L. Bauer levele a Generál Konferenciához. 1936. augusztus 17. (G. C. A. RG: 33, Sustantation of J. F. Huenergardt.)

⁴ W. E. Nelson levele H. H. Cobbanhoz. 1936. szeptember 29. (G. C. A. RG: 33, Sustantation of J. F. Huenergardt.)

⁵ *Botschafter*, 1937. 21. 161. oldal, H. G. Childs levele a Generál Konferenciához. Assistant Treasure levele J. F. Huenergardhoz 1937. december 16., J. F. Huenergardt levele a Generál Konferencia Segély Alapjához. 1955. december 29. (G. C. A. RG: 33, Sustantation of Huenergardt, J. F.)

⁶ J. F. Huenergardt: An Appeal for the Starving Millions. *R. H.* 1946. december 26; 12–13. oldal.

⁷ *Botschafter*, 1949. 9. 69–70. oldal.

⁸ J. F. Huenergardt levele a Generál Konferencia Segély Alapjához. 1955. március 4., J. F. Huenergardt levele a Generál Konferencia Segély Alapjához. 1954. október 26., J. F. Huenergardt levele a Generál Konferencia Segély Alapjához. 1955. február 18., Emily Fischer levele Generál Konferencia Segély Alapjához. 1955. november 18., J. C. Kozel levele Ellen Dunlaphoz, 1974. február 21. (G. C. A. RG: 33, Sustantation of Huenergardt, J. F.)

VI. HUENERGARDT IRODALMI TEVÉKENYSÉGE MAGYARORSZÁGI SZOLGÁLATA UTÁN

Amerikai és jugoszláviai szolgálata idején az egyházi lapokba – *Review and Herald*, *Deutscher Arbeiter*, *Advent-Echo*, *Der Adventbote* – munkájával kapcsolatos tudósítások és felhívások mellett a húszas években csupán néhány teológiai tartalmú, vagy hitbuzgalmi cikket írt. Többségük összefüggésbe hozható korábbi magyarországi irodalmi, egyházvezetői munkásságával, mint például az egyházszervezeti kérdésekről szóló tanulmányai.¹ „Tanító”, vagy „el-mélkedő” cikkeinek hiánya azzal magyarázható, hogy munkaköre nem kívánta meg tőle az irodalmi munkát. Legfontosabb művének a magyar nyelven megjelent Balázs Gézával közösen elkészített *Kik a hetednapí adventisták?* című traktatusát tekinthetjük. A mű röviden ismerteti az adventista mozgalom nemzetközi és hazai történetét, jelenét. Külön említést tett a felekezet kiadói, iskolai és egészségügyi intézményrendszeréről. A traktatus legfontosabb részét a felekezet hitelveinek összefoglalása képezte. Az egyes hitpontokat röviden és szabatosan mutatta be olvasóinak bibliaszövegekkel alátámasztva az állításokat.²

Változást 1933–34-ben, illetve 1937-től tapasztalhatunk. Az előbbi háttérében „kényszerszabadsága” áll. Ekkor Huenergardt hasznosítani akarta magát a szolgálatban; 1937-ben pedig a német lapok szerkesztőjeként dolgozott. Életének utolsó évtizedeiben súlyosbodó betegsége ellenére tollat ragadott, hogy visszaemlékezései mellett bibliai témájú gondolatait megossza olvasóival. Cikkeinek többsége az amerikai német adventisták lapjában a *Botschafter*-ben jelent meg.

Huenergardt szerkesztőként olyan lap megjelentetését szorgalmazta, amely széles területen foglalkozik kora hívóinak vallási szükségleteivel. A következő tárgykörökben ígért publikációkat: 1. A közösség és feladata. 2. A keresz-

tény családi élet. 3. Az imaélet. 4. A keresztény hivatása. 5. A Szentlélek adományai. 6. A lelki élet adományai a gyülekezetben. 7. Egyházzervezeti alapelvek és szabályok.³

A harmincas évek végén legfontosabb írásai a társadalomban és az egyházban megjelenő káros jelenségek keresztény alapú bírálata. Az embert megillető jogokat és a kötelezettségeket összekapcsolta. A Szentírásban található gondolatok, mint például „mélto a munkás a bére”, „aki nem akar dolgozni, ne is egyél”, a talentumokról szóló példázatok eleve feltételezik a társadalmi különbségeket. Az emberek ugyanis kötelezettségeiket különböző módon teljesítik, ezért elveti azt a gondolatot, hogy mindenkit azonos jogok illetnének meg. Huenergardi természetesen nem az alapvető emberi jogok (szólas-, és vallás szabadság, politikai jogok, bíróság előtti egyenlőség) általános érvényességét vitatja, hanem a gazdasági és a funkcionális egyenlőséget. A kommunizmus bukása szerint bizonyos, mert figyelmen kívül hagyta az emberekben rejlő különböző adottságokat. Nem szabhatók ki mindenki számára ugyanazok a terhek, ezért nem lehetséges, hogy mindenki azonos jogokat élvezzen. Kora társadalmában a legnagyobb problémát abban látta, hogy az emberek jogokat követelnek kötelezettségeik elismerése nélkül. A világban uralkodó eszme az egyházba is beszűrődött. Eredményként az egyházvezetést egyes tagok kemény kritikával illetik, és minden területen meghatároznak munkáját. A keresztény együttműködést ezzel lehetetlenné teszik. A Szentírás szerint Isten kezdetektől fogva vezetőket adott népének. A vezetetteknek ezért az Istentől elhívott előjárók bírálata helyett saját kötelességük teljesítése a feladatuk az egyház egységének és békéjének fenntartása érdekében.⁴ A gyülekezeti pozíciókért vívott harcok elkerülése érdekében rámutatott, hogy a tisztségek lényege a feladatok elvégzésében rejlik. A gyülekezeti életben pedig azért veszünk részt, hogy Krisztus szenvedésében osztozzunk, és az egyház munkái legyenek.⁵

Huenergardi cikkeiben a tagság misszióra ösztönzésének motívuma több írásában megjelenik. Krisztus követőinek ugyanis egyetlen kötelessége a lélekmentés. A sikeres evangelizáció érdekében a keresztényeknek először Jézushoz kell menniük, hogy megismerjék őt. Ezt követően az elveszett, bűnös embereket kell felkeresniük, hogy kinyújtott kezükkel megmentse őket az örök haláltól. A missziómunka még a tömeges evangelizációk esetén is személyes munka, mert az egyes embert kell Krisztushoz vezetni. A siker titka

nem a nagy prédikációkban, hanem az egyszerű bizonyosságtételben rejlik.⁶ Aggódva figyelte a felgyorsuló, modern életstílus hatását a hívők lelki életére. A családi áhítatok, közös imádságok ritkábbá váltak, ezért az egyéni, rendszeres imaélethez meghatározott hely és idő biztosítására hívta fel olvasói figyelmét.⁷ Élete végére már konzervatívnak számított. A nagyvárosi életet a bűn fészkeként tartotta. Magát a városépítést Isten tervével ellentétesnek vélte, mert a teremtéskor kapott paranccsal szemben az emberek bizonyos területeket műveletlenül hagynak, másokat pedig túlnépesítenek. A városi nők öltözködési szokásai zavarták legjobban, és leginkább női olvasóit óvta a divat rahagától.⁸

Nyugdíjas éveiben jelent meg 1941-ben *A szeretet uralma* című 32 oldalas traktátusa Magyarországon. A mű Huenergardi gondolkodás világa összefoglalásának tekinthető. Aktualitását a második világháború eseményei adták. A világot a pártok, csoportok, országok, fajok egymás elleni gyűlölete határozza meg. Az emberek életét pedig a kizsákmányolás és az óriási adóterhek nehezítik. Mindenki az új világ megteremtésének szükségességét hangoztatta, de a nézetek többsége a törvény, a vallás, a szokás, a hagyomány régi szabályainak, sőt az erkölcsi illendőség korlátainak lerontásával járt. A szerző a múlt tapasztalatait hívja segítségül a jelen megoldásában. A kereszténységen kívül egy vallásnak sem sikerült egyesítenie az erkölcsös életet a hittel. A romlás világában azonban belépett Jézus Krisztus, akinek hite erőt adott az embernek, hogy képes legyen megállni és szembenézni a legnagyobb üldözésekkel. A különböző eszmékben direkt, vagy indirekt módon az önérték szolgálja az emberi életet leginkább. A kereszténység azonban kivételt jelent. Nem csupán tanítása ellenkezik az önzéssel, hanem tényleges harcot is folytat ellene. Szemben az utópisztikus elméletek tanításával az új világot nem a körülmények, hanem az ember megváltoztatásával lehet elérni. Az ember boldogsága pedig a Krisztussal való kapcsolatától függ. Szemben a szocializmussal Jézus a társadalmi életet nem felforgatta, hanem szeretettel töltötte meg. Az evangélium nem erőszakkal, külső kényszerrel, hanem szelíd lelkimunkával, benső átéléssel, hittel és szeretettel kívánja megoldani a problémákat. A szeretet országának alapelvei örökkévalók. Alapját a szeretet képezi. Hozzá mindenki szabad akaratából csatlakozhat. Tagjai egyenlők egymással, és az egymás közötti viszonyukat Isten törvénye szabályozza biztosítva az erkölcsi tisztaságot.⁹

Életének utolsó éveiben Jézus szeretete és az utolsó vacsora egy-egy pillanata adta írásainak központi gondolatát. Jézus csodálatos lényét a bűnös ember iránt érzett szeretetében látta. Jézus harcolt, szenvedett, imádkozott az emberért, életével példát mutatott neki, problémáira megoldást hozott.¹⁰ Az utolsó vacsora drámai pillanatait életszerűen tárta olvasói elé. Rádöbbenhetek, hogy a mindennapok csetlés-botlásával, kisebb-nagyobb bűnével ők is árulásra készülő Júdások. Nekik azonban többet kellene tenniük Júdásnál, aki Jézus célzásaira csak annyit kérdezett: „Uram, én vagyok?”. Isten bocsánatát kellene kérniük. Péter és Jézus a lábmosáskor elhangzott párbeszéde felhívás olvasói felé, hogy szükségük van Jézusra bűneiktől való megtisztításuk érdekében.¹¹

JEGYZETEK

¹ Huenergardt az *Isten gyülekezetének rendje* címmel cikksorozatot indított az *Evangéliumi Munkás* című havilapban. Az *E. M.* 1914. 4. 28–29. oldalán *A pusztai gyülekezet* címmel a vándorló zsidóság szervezeti életében rejlő tanulságokat írja le. J. F. Huenergardt: Die Organisation der neutestamentlichen Gemeinde. *D. A.* 1928. 30. 234–235. oldal. J. F. Huenergardt: Ordnung in der Gemeinde Gottes. *D. A.* 1928. 29. 226–227. oldal.

² Huenergardt J. F. – Balázs Géza: i. m.

³ J. F. H.: „Ich habe die Ehre, mich vorzustellen.” *Botschafter*, 1937. 21. 159–160. oldal.

⁴ J. F. Huenergardt: Christliches Zusammenarbeiten. *Botschafter*, 1933. 15. 113–115. oldal.

⁵ J. F. Huenergardt: Der Zweck unseres Daseins. *Botschafter*, 1933. 19. 146. oldal, J. F. H.: „Eintracht ernährt, zwietracht verzehrt.” *Botschafter*, 1937. 41. 319–320. oldal.

⁶ J. F. Huenergardt: Das Verlangen Seelen zu retten. *Botschafter*, 1934. 5. 33–35. oldal.

⁷ J. F. H.: Die Quelle unserer Kraft. *Botschafter*, 1937. 39. 303–304. oldal.

⁸ J. F. H.: Kain baute eine Stadt. *Botschafter*, 1937. 48. 385–387. oldal.

⁹ Huenergardt János F.: *A szeretet uralma* i. m.

¹⁰ J. F. H.: Heute gilt es, für Jesus zu leben. *Botschafter*, 1951. 13. 98–99. oldal.

¹¹ J. F. Huenergardt: Kein Teil mit ihm. *A. E.* 1955. január: 6–7. oldal, J. F. Huenergardt: „Herr, bin ich's?” *A. E.* 1955. április: 3–4. oldal, J. F. Huenergardt: Die Einsetzung der heiligen Abendmahls. *A. E.* 1954. december: 6–7. oldal.

VII. BEFEJEZÉS

Huenergardt szolgálata az anyagi javak, a vagyonszerzés lehetőségét kizárta. Nem rendelkezett saját lakással, vagy egyéb ingatlannal. Néhány évvel a halála előtt bankszámláján mindössze 200 dollár egyenleg szerepelt. Életében az összes megtakarított pénzét négy gyermeke iskoláztatására költötte, hogy a felekezet oktatási intézményeiben tanulhassanak. Misszionáriusi szolgálata során kapott súlyos betegsége, valamint életének az utolsó évtizedét jellemző anyagi kiszolgáltatottsága ellenére kitartott korábbi elhatározása mellett, hogy szegény országokban hirdesse az evangéliumot. Munkája sikerének alapját elhivatottságának tudata adta. Élete végén a következőképpen emlékezett vissza fiatalságának éveire: „Azokban az években nem néztük a fizetésünket. Boldogok voltunk, hogy láthattuk a mű (adventista egyház – R. Z.) fejlődését. Az első világháború éveit Budapesten töltöttük, és nem jöttünk haza, ahogy misszionáriusaink teszik ma. Mi kész akarattal osztottunk kedves testvéreink sorsában, szomorúságaiban és bajaiban.” (J. F. Huenergardt levele R. H. Adair. Asst. Treas.-hoz, Beverly Hills, 1951. január 22. [G. C. A. RG: 33, Sustentation of Huenergardt, J. F.])

A környezettel való azonosulás képessége kiemelkedően fontos tulajdonság olyan elmaradott térségben, mint a Kárpát-medence. Az itt élők nyelvének elsajátításával hamar elérte, hogy a külföldi, idegen eredetű vallást átültesse a magyar viszonyokra. A feladatát megnehezítő etnikai sokszínűséget azzal hi-magyar viszonyokra. A feladatát megnehezítő etnikai sokszínűséget azzal hi-magyar viszonyokra. A feladatát megnehezítő etnikai sokszínűséget azzal hi-

tükrözik az első világháborút követő fáradozásai az igazságos békéért, a Rothermerehez küldött levele, a különböző segélyakciókban való részvétele és az amerikai magyarok közötti szolgálata. Más nemzetiségek irányában is megőrizte nyitottságát. Megtanulta nyelvüket, körutazásai során dolgozott közöttük, a konferenciákon pedig fordították számukra az elhangzottakat. Előrelátó, tervezett missziót folytatott. Törekedett arra, hogy minden etnikum nyelvén legalább egy személy dolgozzon, és az emberek anyanyelvükön hozzájuthassanak az adventista irodalomhoz. Nem szerepelt szándékában az itt élők „gyarmatosítása”. Lehetőség szerint minden etnikum képviselőjét bevonta a felső vezetésbe, és tehetséges emberekből álló lelkeszkar felnevelésén fáradozott. A „nemzeti adventizmus” gondolatát azonban elvetette, és támogatta a nemzetközi tapasztalatokkal rendelkező, külföldi lelkeszkek bevonását a helyi vezetés munkájába. Helyesen értelmezett „ökumenizmusa” – a hitelvek határozott képviselője melletti párbeszéd – elősegítette keresztény, első sorban szabadegyházi csoportok beintegrálódását a felekezetbe. Intellektusát az emeli magásra, hogy a legegyszerűbb emberrel is szót értett. Híveit nem bígott fanatizmusra, hanem – az egyház alapelveinek megőrzése mellett – a külvilágra való nyitottságra nevelte. Kiváló vezetői képességei közül kiemelkedett dinamizmusa. Lelkesedése magával ragadta kollégáit és az egyszerű gyülekezeti tagokat, amely felgyorsította a felekezet erősödésének ütemét. A nagyvárosi missziós központok kialakítása pedig elősegítette azt, hogy egy-két évtized alatt az adventizmus az ország minden részén evangelizációs tevékenységet folytathatott. A fentiekhez azonban jó alapot adott, hogy a felekezet szabadon működhetett az országban, eltekintve egyes helyi hatóságok zaklatásától.

Nemzetközi életpályát futott be. Munkaterülete kontinenseket ívelt át. A hatékonyabb munkavégzés érdekében integrálódott a mindenkorai többségi társadalomba, de sohasem adta fel az identitását. Élete végéig megmaradt németnek, és a halála előtti két évtizedben az amerikai német adventizmus fennmaradását segítette. Munkássága mind személyi, mind szociális síkon tanulságos a különböző etnikai kisebbségek, illetve a globalizált világba „kényszerülő” kis nemzetek számára. Elvetette a magába zárkózó elkülönülést, mert lemaradást eredményez. Ugyanakkor az önazonosság feladását is helytelenítette. Életének üzenete a vallási és etnikai kisebbségek számára, hogy önazonosságukat megőrizve integrálódjanak a többségi társadalomba.

VIII. MELLÉKLETEK

A) Prolográfia

Barlett, William T. (1870–1947): Angliában családkozott 1888-ban az adventista-egyházhoz. Két-évi könyvtárosi tevékenység után 1892-től a felekezet angoliai kisdijában dolgozott. Rövidesen a Nemzetközi Traktát Egyesülethez (1896) került, és 1897–1920 között a brit *Present Truth* című lap helyettes-, majd főszerkesztője lett. Az angoliai szolgálata után 1930-ig a Brit Kelet-Afrikai Missziót irányította. Pár évig az Észak-Angliai Egyházterület előjárója volt. Szolgálatának utolsó évtizedében az Észak-Európai Divízió egyik utcai tisztségét (1932–1941) töltötte be.

Böcker, Julius Theodor (1865–1931): 1865-ben született Németországban lutheránus családban. Az Egyesült Államokba 1881-ben vándorolt ki, és 1885-ben lett adventista. Tanulmányait 1885–86-ban Battle Creekben végezte, és Ohio-ban kezdte prédikátori tevékenységét. Munkássága 1889-ben kezdődött Németországban. Az Egyesült Államokba 1894-ben tért vissza, és 1901-ig az Union College német tanszékének vezetőjévé választották az újabb európai kikötéséig. Először a Svájci-német Egyházterület előjárója lett, majd a Dél-német Egyesület vezetőjeként dolgozott. Az oroszországi misszió vezetésével 1907-ben bízták meg. Az Európai Divízió alelnöki tisztségét 1911 és 1916 között töltötte be. Visszatérve az Egyesült Államokba, először a clintoni teológiai szemináriumban (Missouri) tanárként dolgozott, később pedig az észak-amerikai németek közötti misszió vezetésének feladatát látta el.

Campbell, Malcolm Neel (1874–1958): Kanadában született és 1895-től 1906-ig lelkeszi munkát végzett, később pedig adminisztrációs területen szolgált. Az Iowai Egyházterület (1908), Kelet-Kanadai Unió (1912), Brit Unió (1917) elnöke lett, majd 1922 és 1932 között a Generál Konferenciánál dolgozott. A szolgálatainak utolsó éveiben (1936–1939) az Észak-Amerikai Divízió előjárója volt.

Covinas, Leon Leslie (1884–1955): Az Union Collegeban tanított nyelveket 1906 és 1913 között, majd a washingtoni missziósiskola görög nyelv tanára (1913–1915) volt. Az elővetkező öt évben a *Review and Herald* szerkesztőjeként szolgált. Európában először a Latin Unió egyik titkára (1920–1924), közben a *Seminaire Adventiste du Saleve* igazgatója (1921–1922) feladatát látta el. Ezt követően az Európai (1924–1928), illetve a Dél-Európai Divízió (1928–1932) nevelő-

ügyi osztálytitkáráként dolgozott. Visszatérve az Egyesült Államokba a Pacific Union College-ban bibliai nyelveket oktatott 1952-ig.

Clausen, Niels (1851–1925): Dániában született, de 19 évesen kivándorolt Amerikába. Lelkesi szolgálatát Wisconsinban, Iowában és Nebraskában kezdte. Battle Creekben 1883 és 1886 között a norvég–dán újság szerkesztőjeként dolgozott, majd Norvégiába került.

Christian, Lewis Harrison (1871–1949): Az Union College-t 1896-ban végezte el és prédikátori munkáját 1897-ben kezdte Minnesotában. A chicagói skandinávok között dolgozott 1899-től. Ezt követően 1902 és 1904 között Dániában szolgált. Rövid ideig az Észak-Illinois-i Egyházterület elnöke volt, majd az észak-amerikai norvégok és dánok közötti misszió vezetésével bízták meg, illetve 1914 és 1918 között a Lake Union előjárójává választották. Rövidesen a Generál Konferencia európai ügyekkel foglalkozó titkára lett. Az Európai Divízió elnöki tisztségét 1922 és 1928 között töltötte be, később pedig az Észak-európai Divízió vezetője volt. A Generál Konferencia alelnökévé 1936-tól tevékenykedett tíz éven keresztül.

Conradi, Ludwig Richard (1856–1939): 1856-ban született Karlsruheban (Németország) és 1872-ben az Egyesült Államokba vándorolt ki. A H. N. Adventista Egyházhoz 1878-ban csatlakozott. 1879 és 1880 között a Battle Creek-i szemináriumban tanult. Közel egy évi nyomdai munka után, 1881 és 1885 között az észak-amerikai németeknél végzett evangelizációs tevékenységet. Európába helyezték 1886-ban, és 1889-ben Hamburgba költözött. Rövidesen kiépítette az európai adventizmus központját nyomdával, kiadóval. A Német Egyházterület elnökévé 1898-ban választották meg. 1901 és 1907 között az Európai Generál Konferencia vezetője volt. Ezt követően a Generál Konferencia Európai Divíziójának elnökévé szolgált 1923-ig. Dogmatikai nézetkülönbségek miatt 1932-ben kilépett a felekezettől és a Hetednapi Baptista Egyház tagja lett.

Czechowski, Michael Belina (1818–1876): Lengyel katolikus papként csatlakozott az adventistákhoz. 1864-ben visszatért Európába, ahol az első – nem hivatalos – adventista misszionáriusként tevékenykedett. Nevéhez fűződnek az első európai gyülekezetek alapítása.

Daniells, Arthur Grosvenor (1858–1935): Lelkes és adminisztrátor. Iowában született és 10 éves korában csatlakozott a H. N. Adventista Egyházhoz. Egy évig tanult a Battle Creek-i szemináriumban 1875-ben, majd egy évig tanítónak dolgozott. A lelkesi szolgálatra 1878-ban hívták meg Texasba. Egy évig Ellen és James White titkára volt. Később Iowában végzett evangelizációs munkát. Új-Zélandra küldték 1886-ban úttörő misszionáriusi szolgálatra. Az Új-Zélandi Egyházterület vezetőjének választották meg 1888 és 1891 között, majd négy évig az Ausztrál Egyházterületet irányította. A Közép-ausztrál Egyházterület elnökének feladatát 1895-től látta el. Ezt követően az Ausztrálázsiai Unió előjárója lett. A Generál Konferencia elnöki tisztségét 1901 és 1922 között töltötte be.

Dörner, August (1877–1961): Németországból származik. Keresztése után könyvelő a felekezet egyik hivatalánál. 1908-ban evangelizált. A Nyugatnémet Unió levelező titkára, illetve a Nyugat-

német Egyházterület titkára lett 1909-ben. Rövidesen Magyarországra került. Hazájába 1919-ben tért vissza. A Kelet-német Unió titkár-pénztárosa és a szombatiskola titkari tisztségét töltötte be 1919 és 1923 között. Berlinben lelkesi feladatokat látott el 1923 és 1946 között.

Haskell, Stephen Nelson (1833–1922): 1853-ban csatlakozott a H. N. Adventista Egyházhoz és sokáig önfenntartó misszionáriusként dolgozott. Felszentelése után 1870 és 1877 között a New Englandi Egyházterület elnöke volt. Később ugyanezt a tisztséget töltötte be a Kaliforniai- (1879–1887) és a Maine-i Egyházterületen (1884–1886). Egy csoport élén Ausztráliába utazott úttörő misszionáriusként 1885-ben és Új-Zélandon megalapította az első adventista csoportot. A következő missziós útja során Nyugat-Európát, Dél-Afrikát, Kínát, Indiát, Japánt és Ausztráliát kereste fel 1889/1890-ben, majd a Kaliforniai Egyházterület elnöke volt 1891 és 1894 között. Néhány évig (1896–1899) Ausztráliában dolgozott és Bibliát tanított Avondaleben. Visszaköltözve az Egyesült Államokba, New Yorkban megalapította az első gyülekezetet a feketék számára 1902-ben. Ismét a Kaliforniai Egyházterület elnöke lett 1908 és 1911 között.

Kelemen, István (1883–1968): Református családban született Magyarországon. 1898. november 4-én keresztelkedett meg. Friedensauban tanult 1901 és 1903 között. Bibliamunkásként dolgozott 1903 és 1907 között Budapesten, Temesváron, Békésen, Aradon és Brassóban. 1907 és 1910 között segédlelkész volt Székudvarhelyen, Kolozsváron és Brassóban. Felszentelték 1910-ben, majd Gyulán, Békéscsabán, Aradon, Miskolcon, Kassán, Beregszászon, Kolozsváron és Marosvásárhelyen szolgált. Trianon után Erdélybe került. 1929 és 1935 között két évig a Bánát-Körös-völgyi Egyházterület elnökévé dolgozott. Ezt követően négy évig az Erdélyi Egyházterületen osztálytitkári feladatokat látott el. Magyarországon dolgozott 1935-öt követően, de a második világháború után ismét Erdélyben találjuk.

Kellogg, John Harvey (1852–1943): Közismert orvos, a Battle Creeki adventista szanatórium, valamint a jóléti és az orvosi társaság vezetője. Tevékenységét a világszervezettől függetlenül fejtette ki. Széleskörű kapcsolatai miatt az egyik legbefolyásosabb személy volt a Generál Konferencián. A Kellogg által vezetett irányzat szembe került a Generál Konferencia elnökével, és kritikával szemlélte E. G. White működését. Kellogg később panteisztikus nézeteket vallott és szakított az egyházzal.

Kessel, Fritz (1880?–1961): A friedensau-i misszióiskolát 1902 és 1904 között látogatta. Prédikátori munkáját 1904 őszén kezdte Frauenwaldban (Thüringia). Magyarországra helyezték 1905-ben és 1934-ig a történelmi Magyarország különböző területein szolgált. Pályafutását Berlinben fejezte be 1945-ben.

Longacre, Charles Smul (1871–1958): Pennsylvániában született 1871-ben. Az adventista egyházhoz az 1890-es évek közepén csatlakozott. Az Emmanuel Missionary Collegeben főiskolai szintű (B. A.) diplomát szerzett 1898-ban, majd Pennsylvániában dolgozott evangelizátorként 1907 végéig. Közben kilenc éven keresztül egyházterületének vallásszabadsági titkára volt. Massachusetts államba költözött 1908 elején, hogy az ottani adventista középiskolában Bibliát

és történetet tanítson. Egy évvel később az iskola vezetésének választották meg. A General Konferencia Váltászhadsi Egyesületének (később Osztály) helyettes titkára lett 1913-ban. Következő évben már a titkári székben látjuk. Tisztségét 1936-ig töltött be. A *Liberty* című lap szerkesztését 1914 és 1941 között végezte.

Loughborough, John Norton (1832–1924): A hetednapos adventistákat 1852-ben ismerte meg. Evangélizálorként, egyházvezetőként szolgált. Számos könyvet kiadott az egészségügyi reform és az adventizmus iránti érdeklődéssel kapcsolatban. 1878–1883 között Angliában dolgozott. Több egyházterület elnöke volt. Rövid ideig a General Konferencia pénzügyi tisztségét is betöltötte.

Löbsack, Heinrich J. (1838–1938): Volgai német kolóniában született, és az egyházhöz csatlakozása után az 1890-es évektől dolgozott a Volga vidéken, a Krim-félszigeten, Litvániában, Lengyelországban, Káukázusban és Ukrajnában. Élete során elnöke volt a Délkelet-Orosz-, illetve a Kis-rosz Egyházterületnek. 1921-től az Orosz Unió vezetője.

Ludwig, Max (1884–1969): Szilésziában született, és 1899-ben keresztelkedett meg. Tanulmányait Friedensauban végezte. Könyvtérjesztőként kezdte szolgálatát Németországban és Svájcban. Rövid ideig dolgozott Budapesten 1908-ban, utána Szerbiába került, ahol Belgrádban gyülekezetet alapított 1909-ben. Dél-Magyarországon a szerbki ügyben folytatta a munkáját. Később több jugoszláviai egyházterületet vezetett az 1926 és 1944 közötti években. A második világháború után rövid ideig Ausztriában dolgozott. Élete végén Karlsruheban telepedett le.

Mather, Leopold (1865–7): Szászországi protestáns családból származó szülők vándorolták ki az Egyesült Államokba, ahol 1865-ben született Wisconsinban. 1897-ben küldték Németországba lelkesítő szolgálatra. Pozsonyba 1902-ben helyezték, ahonnan néhány év múlva Bécsbe költözött. Később, az 1920-as években a lengyel adventisták vezetője lett.

Meyer-Bährschy, Hermann (1871–1948): Svájci származású adventista lelkesítő. Több évi szolgálat után került Magyarországra, ahol 12 éven keresztül dolgozott. Évekig az Erdélyi Egyesület vezetője volt.

Minek, Adolf (1883–1960): 1908-ban keresztelkedett és 1916-tól kezdte el lelkesítő munkáját Szarajevóban dolgozott 1913-ban és 1914-ben helyezték Budapestre. Az első világháború befejezése után a Magyar Egyesület vezetője, illetve 1925 és 1932 között a Magyar Unió elnöke. Ezt követően a Közép-európai Divízió ifjúsági, szombatiskola és helmisszió osztálytitkárává választották. A Kelet-német Unió elnöki tisztségét 1934 és 1936 között töltötte be, majd a Német Uniók közötti Egyesület elnöki feladataival bízták meg. A Közép-európai Divízió elnökevé választották 1937-ben és ezt a tisztséget 1950-ig viselte. Nyugdíjban vonulásaig a divízió osztályvezetőjeként dolgozott.

Mochnak, Albin (1888–1973): Szlovéniaián született és 1906-ban fogadta el az adventista hitet. Friedensauban elvégezte a misszióiskolát, és 1909-ben Zágrábba helyezték. Később Újvidékre

került. Nevéhez fűződik az első délsláv adventista énekeskönyv elkészítése. Később több gyülekeleti lap szerkesztőjeként dolgozott, illetve a jugoszláviai szeminárium tanára volt.

Olson, Ole Andreas (1845–1915): Norvég származású. Öt éves korában telepedett le szülőivel az Egyesült Államokban. A lelkesítői munkát 1869-ben kezdte Wisconsinban. A következő évben az amerikai skandinávok között dolgozott. A Missouri Egyházterület elnökevé választották 1874-ben. Az 1880-as évek első felében több egyházterület vezetője volt, majd 1886-ban a skandináviai országokba küldték dolgozni. A General Konferencia elnökevé 1888-ban választották meg, és tisztségét 1897-ig viselte. Európába került 1898-ban. A nagy britanniai munka vezetésével 1901-ben bízták meg, de 1905-ben már az Ausztrál Unió elnökevé választották. Négy év múlva visszatért az Egyesült Államokba, és a bevándorlók között dolgozott. Később az Észak-Amerikai Divízió alelnöki tisztségét töltötte be egészen a haláláig.

Olson, Albert Victor (1884–1963): Szolgálatát 1902-ben könyvevangélistaként kezdte. Rövidesen a felekezet egyik iskolájában folytatta tanulmányait. Ez követően Minnesotában (1906–1912) és a felekezet egyik iskolájában folytatta tanulmányait. Ez követően Minnesotában (1906–1912) és a felekezet egyik iskolájában folytatta tanulmányait. Ez követően Minnesotában (1906–1912) és a felekezet egyik iskolájában folytatta tanulmányait. Ez követően Minnesotában (1906–1912) és a felekezet egyik iskolájában folytatta tanulmányait.

Öz, B. Mihály: Az adventisták 1899-ben került Kolozsváron kapcsolatba. Budapesten 1904-ben kötött. Később belépett a missziómunkába, és Gyulaán kezdett el dolgozni. Pályafutása során Miskolcon, Egerben, Kassán, Csongrádon, Kiskunfélegyházán, Kecskeméten szolgált. 1929-ben hunyt el.

Palmer, Edwin R. (1869–1931): Kiadói munkában kezdte egyházi szolgálatát Vermontban, majd az Oklahomai Egyházterületen dolgozott az 1890-es évek első felében hasonló munkakörben. Rövidesen Ausztráliába helyezték. Itt kiadói menedzser volt, és rövidesen az Avondale-i College vezetőjének nevezték ki. A G. Daniels General Konferencia elnökevé választásakor adminisztratív helyettese lett. Később a Paradise Valley Szeminárium menedzselésével bízták meg rövid időre. A General Konferencia Kiadói Osztályán 1905 és 1913 között dolgozott. A Review and Herald menedzserként pedig 1912-től szolgált 19 éven keresztül.

Prescott, William Warren (1855–1944): A Dartmouth Collegeben végzett 1877-ben. Latint és görögöt tanított, valamint a northfieldi és a montpelieri (Vermont) középiskolákat igazgatta 1877 és 1880 között. Ezt követően újságíróval foglalkozott és a montpelieri *State Republican* című lap titkárságára, szerkesztője volt. A Battle Creek-i College elnöki tisztségét viselte 1885 és 1894 között. Az Union Collegentől és a Walla Walla Collegentől is ugyanettől a pozícióban töltötte be 1891. évtől. Az 1892-től. Világkörüli útra (1894–1895) indult az adventista nevelés fejlesztése érdekében. A General Konferencia alelnökevé 1901-ben választották és a Review and Herald szerkesztője lett. Lemondva erről a pozíciójáról a Protestant Magazine szerkesztője volt hét éven keresztül, majd a General Konferencia egyik tanácskésztője szolgált 1915 és 1937 között.

EGY AMERIKAI LEKÉSZ MAGYARORSZÁGI MISSZIÓJA

Rasmussen, Steen Emil Hartus (1888–1941): Dániában született 1888-ban és 1907-ben csatlakozott az adventista egyházhoz. A szolgálatának első éveiben (1907–1912) a Skodsborgi Szinatóriumban dolgozott titkárként. Tevékenységet 1913 és 1920 között Észak-Amerikában folytatta a divízió, később pedig a Pacific Press Publishing House alkalmazásában. Európába 1920 áprilisában küldték vissza, ahol először a Skandináv Unió (1920–1924), majd az Európai Divízió (1924–1928) egyik osztálytitkára lett. Később hasonló szolgálatot töltött be a Dél-Európai Divízióban (1928–1936), illetve a Generál Konferenciában (1936–1941).

Reichmeyer, Karl Alexander (1869–1929): Oroszország észak-keleti részén született 1869-ben keresztelkedett meg, és a következő évben már a hamburgi misszióiskolában tanult. Először hajókon végzett missziós szolgálatot. 1897-ben visszatért Oroszországba, és a helyi, valamint a lengyel területeken, illetve Besszarábiában dolgozott. Magyarországra 1902-ben került, és elsősorban Erdély területén tevékenykedett. 1908-ban visszatért Oroszországba. Először Szibériában vezette a missziómunkát, majd 1908 és 1912 között a Kaukázusi Egyházterület elnökevé választották. 1912 és 1923 között Azovban, illetve 1923-tól egészen haláláig a Volgai Német Községben dolgozott.

Rottmayer, Johann (1818–1901): Pesten született katolikus családban. Asztalosnak tanult. Németországban csatlakozott a baptista egyházhoz. Visszatérve Magyarországra Pesten telepedett le. 1865-ben a költő misszió felvette hiteltérjesztőnek és Kolozsvárra küldte Erdélyt adva neki munkatérületül. 1881-ben ment nyugdíjba. Kolozsváron megszervezte a vasárnapi iskolát és istentiszteleteket vezetett.

Schilling, John H. (1872–1948): Pennsylvániában született. A Generál Konferencia 1905-ben küldte Európába. Először a Svájci (1907), nem sokkal később pedig a Dél-német Egyházterület vezetésével bírtak meg. Két évig (1909–1911) a Nyugat-német Unió elnöke volt. Ezt követően a Generál Konferencia visszahívta Észak-Amerikába, hogy a Mississippi folyótól keletre élő németek között dolgozzon. A elmonti teológiai szeminárium vezetőjévé választották, és 1918-tól a Mississippitől keletre élő kisebb nemzetiségek között misszió egyik vezetője volt. Európába 1922-ben tért vissza a Kelet-német Unió vezetőjeként. Néhány évvel később az Észak-Európai Divízió egyik osztálytitkára lett.

Schilling, Robert (1874–1948): Németországban született és 1899-ben Svájcban keresztelkedett meg. Lelkesi tanulmányait Friedmünchenben végezte. Rövid ideig könyvevangélikusként szolgált. Záhonyba 1906-ban került, de rövidesen a dél-magyarországi délszlávok között találjuk. Előbb a Tiszai Szász Misszióterület elnökeként szolgált, majd Horvátországba visszatérve az Adriai Misszióterület vezetőjeként szolgált egészen 1925-ig. Ő alapította meg az adventista egyház kiadóját Újvidéken. A Jugoszláv Unió megalakulása után a Szász Egyházterület elnökeként szolgált, illetve a horvát misszió vezetője. 1933 és 1942 között a jugoszláv lelkesítői intézet vezetője volt.

Schubert, H. F. (1868–1961): Főtal korában kivándorolt az Egyesült Államokba, és csatlakozott az adventista egyházhoz. A misszióiskolát Battle Creekben végezte. Utolsó rövid ideig Németor-

szágba utazott speciális tanulmányok céljából. Visszatérve az Egyesült Államokba az Union Collegeban tanított. A Generál Konferencia hívására 1894-ben Hamburgba utazott és a misszióiskolában oktatott. A Német Egyesület titkárává 1899-ben választották meg. A Német Unió al-elnöke 1901 és 1908 között, 1909-ben pedig elnöke lett. A Német Unió megválasztása után a Kelet-német Unió vezetőjeként szolgált 1922-ig. Az első világháború után az Európai Divízió egyik titkára lett. Az Európai Divízió három részre bontása után nyugdíjba vonulásaig a Közép-Európai Divízió elnökeként dolgozott.

Shaw, John Lutz (1870–1952): A Battle Creek-i College elvégzése után az Union College tanára lett 1897-ben. Rövidesen Dél-Afrikába került az ottani unió collegének a vezetőjének. Indiába 1901-ben helyezték, majd egészségi állapota miatt visszatérített az Egyesült Államokba 1912-ben, és a washingtoni szemináriumot vezette. A Generál Konferencia Nevelésiügyi Osztályát irányította 1913 és 1915 között, ahonnan a világszervezet titkárságára került. A Generál Konferencia pénztárosa tisztségét 1922 és 1936 között töltötte be.

Todor, Petru, Román származású. 1900-ban keresztelkedett Aradon. 1903-ban lépett a missziómunkába és két év múlva a délvideki szerbek közé helyezték. Lelkeszé 1909-ben szentelték, és 1913-ban tuberkolózisban hunyt el.

Wegner, Adolf (1887–1957): Kelet-Poroszországból származó. A Nyugat-német Unió területén dolgozott 1908 és 1909 között. A történelmi Magyarország különböző területein másként évtizedig szolgált. Néhány évig Németországban (1925–1928) tartózkodott, majd Ausztria területére költözött. A Dél-északi Egyházterület öt éven keresztül (1936–1941) vezette. Szolgálatának utolsó évtizedét Grazban töltötte lekipászként.

White, Ellen Gould Apóletti Ellen Gould Harmon (1827–1915): H. N. Adventista Egyház egyik meghatározó személyisége. Férje, James White, akivel 1846-ban kötött házasságát, több évig töltötte be az adventista világszervezet elnöki szolgálatát. E. G. White az egyház hívei szerint próféta volt. Irásai 43 könyvben és 4000 cikkben jelentek meg jelentős befolyást gyakorolva a felekezet életére.

Wilffgarten, Johann (1871–?). Németországban született. Amerikában került kapcsolatba az adventistákkal és szolgálatát az amerikai németek között kezdte. 1899-ben helyezték Németországba. Bécsebe 1906-ban költözött. 1920-ban a Levantei Unió vezetőjévé választották. A húszas évek végén azonban elhagyta a felekezeti és visszatért Amerikába.

Zeiner, Alajos (1893–1974): Adventista szülői gyermekeként már 1910-ben könyvevangélista szolgálatot vállalt még mielőtt Hauergerdt megkeresztelte volna. Segédprédikátor 1915-ben lett és 1920-ban szentelték fel lelkésznek. Egyházterületi elnökeként szolgált 1925 és 1932 között, majd a Magyar Unió elnökeként választották 1932-ben. Vezetői és hitéleti kudarcai miatt 1935-ben leváltották az egyházterületről és kiszakadt a felekezettől. Később az Egyesült Államokban állította helyre a tagságát újrakeresztelés útján.

B) Konferenciák, konferenciái albizottságok, választmányi tagok és egyházszerkezeti tisztviselők névsora Magyarországon, illetve a Huenergardt által irányított szervezeti egységeken¹

1. Osztrák-Magyar és Balkán Misszióterület (Constanta, 1902. március 14-17.)

Konferenciái albizottságok

Számvető bizottság: G. Krüger, G. Becker, K. (C.) Theske, A. Reil
Hitelreható bizottság: J. F. Huenergardt, A. Seefried, G. Henne
Kinevező bizottság: F. (N.) Admet, G. Eschelberg, F. Deg.

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: J. F. Huenergardt
Jegyző: F. Admet
Választmány: J. F. Huenergardt, A. Seefried, G. Krüger. Magyarország számára: S. Bodinya (Bodinya, Bodinya, Bodinya) - Borsi M.

2. Magyar Misszióterület (Kolozsvár, 1903. február 8-12.)

Konferenciái albizottságok

Hitelreható bizottság: J. F. Huenergardt, A. Neff, Orbán (Orbán) M.
Hitelreható bizottság: H. F. Schubert (Schubert), L. Mathe, Ösz (Ösz) B. M.
Kinevező bizottság: Szalos M., Kelemen (Kellmann) I. (St.), Unk (Ling) Gy.

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: J. F. Huenergardt
Jegyző: P. Todor
Választmány: J. F. Huenergardt, L. Mathe, Borsi M., Ösz B. M., S. Bodinya

3. Magyar Misszióterület (Friedensau, 1903. július)

Előjáró: J. F. Huenergardt

Választmány: J. F. Huenergardt, S. Bodinya, Borsi M., Kelemen I., Ösz B. M.

¹ A névsort a Zoro-Wächterben, Az Aratóban és az Evangéliumi Munkában, valamint az Adventista Irattárban megtalálható konferenciái jegyzőkönyvek alapján állítottam össze. A források számos pontatlanságot tartalmaznak, ezért számos helyen nehéz a nevet pontosan rekonstruálni.

² A dőlt betűs nevek a külföldi származású missziómunkásokat jelölik.

³ A zárójelben található névvalak a különböző iratokban található névvariációkat jelöli.

⁴ A félkövérrel szedett nevek a külföldi vendégeket jelölik.

4. Magyar Misszióterület (Arad, 1903. november 4-8.)

Konferenciái albizottságok

Számvető bizottság: L. R. Conrad (Conrad), Borsi M., Szalos M., A. Fleischer, J. F. Huenergardt
Hitelreható bizottság: J. F. Huenergardt, K. A. Reifschneider, Gyöngyösi P.
Kinevező bizottság: P. Todor, Szalos M., Unk Gy.

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: J. F. Huenergardt
Jegyző: P. Todor
Választmány: J. F. Huenergardt, P. Todor, A. Fleischer, Ösz B. M., Gyöngyösi P.

5. Magyar Misszióterület (Friedensau, 1904. július)

Előjáró: J. F. Huenergardt

Választmány: J. F. Huenergardt, Ösz B. M., S. Bodinya, Borsi M., K. A. Reifschneider

6. Magyar Misszióterület (Budapest, 1904. december 1-4.)

A konferencia albizottságai

Hitelreható bizottság: K. A. Reifschneider, Roth A., Lovas (Lova) K.
Számvető bizottság: L. R. Conrad, J. F. Huenergardt, Ösz B. M.
Kinevező bizottság: J. H. Erzberger (Erzenberger), P. Todor, A. Hammer
Munkás hitelreható bizottság: L. R. Conrad, L. Mathe, Tokos G.

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: J. F. Huenergardt
Jegyző: Roth A.
Választmány: J. F. Huenergardt, K. A. Reifschneider, A. Fleischer, Ösz B. M., M. Botyánszky (Botyánszky)

7. Magyar Misszióterület (Friedensau, 1905. július)

Előjáró: J. F. Huenergardt

Választmány: J. F. Huenergardt, K. A. Reifschneider, Ösz B. M., N. Bodinya (N. Bodinya, N. Bodinya), M. Botyánszky

8. Magyar Misszióterület (Kolozsvár, 1905. december 14-17.)

A konferencia albizottságai

Kinevező bizottság: A. Fleischer, M. Fehula, Lovas K.

Határozati bizottság: K. A. Reifschneider, F. Kessel, P. Todor, Orban M., J. Weber
Hitelesítő bizottság: L. Mathe, Ösz B. M., Szabó J.

Megválasztott tisztviselők

Elnök: J. F. Huernergard
Jegyző: Hörcher Gy.
Választmány: J. F. Huernergard, K. A. Reifschneider, Ösz B. M., M. Botyánszky, L. Erum-
(Eremes, Erenics, Esenits)

9. Magyar Misszióterület (Friedensau, 1906. július 19–29.)

Elnök: J. F. Huernergard
Választmány: J. F. Huernergard, K. A. Reifschneider, Ösz B. M., N. Bodinya, M. Botyánszky

10. Magyar Misszióterület (Budapest, 1906. december 6–9.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: J. F. Huernergard, J. T. (F.) Böttcher, K. A. Reifschneider, Szabó F.,
András I.
Kinevező bizottság: W. Ising, P. Todor, P. Ambrus, W. J. Tentesch
Hitelesítő bizottság: L. R. Conradi, A. Fleischer, Ösz B. M., M. Botyánszky, Lovas K.

Megválasztott tisztviselők

Elnök: J. F. Huernergard
Jegyző: P. Todor
Választmány: J. F. Huernergard, K. A. Reifschneider, Ösz B. M., M. Botyánszky, L. Erum-

11. Magyar Misszióterület (Friedensau, 1907. július)

Elnök: J. F. Huernergard
Választmány: J. F. Huernergard, K. A. Reifschneider, Ösz B. M., S. Bodinya, M. Botyánszky

12. Magyar Egyesület (Kolozsvár, 1907. december 11–15.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: J. F. Huernergard, K. A. Reifschneider, W. Ising, F. Kessel, Hörcher
Gy., Tokos, M. Menning (Menyni)
Kinevező bizottság: A. Fleischer, M. Botyánszky, Fabula M., P. Indric (Indrik, Indrig), Le-
von K., P. Todor és J. Weber
Hitelesítő bizottság: L. R. Conradi, H. F. Schubert, Ösz B. M.

¹ Tentesch neve Az Arad konferenciájának jelentőségében nem szerepel. Az Arad, 1907. 2. 45. oldal

Megválasztott tisztviselők

Elnök: J. F. Huernergard
Jegyző: Hörcher Gy.
A központi szegénypénztár kezelője: Ösz B. M.
Választmány: J. F. Huernergard, K. A. Reifschneider, M. Botyánszky, Ösz B. M., P. Indric

13. Magyar Egyesület (Arad, 1908. november 4–8.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: Nagy Gy., Magyar L., G. Dail, J. Wolfgarten, O. Schwenecke, P. Indri-
co, Hörcher Gy.
Kinevező bizottság: Gyöngyösi P., Tokos G., Tóds L., J. H. Erzberger, P. Ambrus, A. Fleischer,
J. Polder
Hitelesítő bizottság: H. F. Schubert, Szűcs J., Lovas K., Ösz B. M., M. Botyánszky

Megválasztott tisztviselők

Elnök: J. F. Huernergard
Jegyző: Hörcher Gy.
A központi szegénypénztár kezelője: M. Botyánszky
Választmány: J. Huernergard, O. Schwenecke, J. Bukorevics (Bukorevics, Bukarencs), M.
Botyánszky, Ösz B. M.

14. Magyar Egyesület (Brussel, 1909. november 18–21.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: G. Dail, Dr. Meyer, J. Seefried, F. Kessel, P. Todor, R. P. Paulini
Lutovszky (Lutowsky) L.
Számvevő bizottság: C. Willwerth, Fabula M., H. Girsch (Girscht)
Hitelesítő bizottság: H. F. Schubert, O. Schwenecke, M. Botyánszky, J. Weber, Bertl J.
Kinevező bizottság: J. H. Schilling, Nagy Gy., Kelenen I., J. Murbach, L. (J.) Danile (Danilo)

Megválasztott tisztviselők

Elnök: J. F. Huernergard
Jegyző: Lutovszky L.
Központi szegénypénztár kezelője: M. Botyánszky
Választmány: J. F. Huernergard, F. Kessel, M. Botyánszky, J. Polder, Hörcher Gy.

15. Erdélyi Egyesület (Nagyszeben, 1910. október 6–9.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: J. F. Huernergard, H. F. John, F. Kessel, H. Meyer-Barmich, Kelenen I.
Kinevező bizottság: L. R. Conradi, O. Schwenecke, K. Kreuter (Kreutzer)
Hitelesítő bizottság: H. F. Schubert, H. Polder, Nagy Gy.

Megválasztott tiszviselők

Előjáró: F. Kessel

Tákar: A. Wiegner (Wegner)

Választmány: F. Kessel, H. Meyer-Bartsch, J. Polder

16. Magyar Misszióterület (Békéscsaba, 1910. november 23-27.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: J. F. Huenergardt, J. Seefried, F. A. Dörner, Kelemen I., Jeszenszky B.

Kinevező bizottság: L. Trautmann, Bódy J. (Borda), Ambrus P., Ösz B. M., F. Knab

Hitelesítő bizottság: H. F. Schubert, P. Tudor, M. Botyánszky, Tóthéy (Tóthéy, Tóthéy) I., Lovas K.

Megválasztott tiszviselők

Előjáró: J. F. Huenergardt

Jegyző: Zeiner A.

Központi szegényszentár kezelője: M. Botyánszky

Választmány: J. F. Huenergardt, J. Seefried, M. Botyánszky

17. Magyar Misszióterület (Friedéssza, 1911. július)

Előjáró: J. F. Huenergardt

Jegyző: Zeiner A.

Központi szegényszentár kezelője: M. Botyánszky

Választmány: J. F. Huenergardt, F. Kessel, J. Christoffers, M. Botyánszky, M. Motorn

18. Erdélyi Egyesület (Kolozsvár, 1911. november 15-19.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: J. Wolfgarten, Kelemen I., A. Wiegner, Kutyó, H. Bös

Hitelesítő bizottság: Péter Gy., J. Polder, H. F. Schubert

Kinevező bizottság: L. R. Conrad, J. F. Huenergardt, J. Weber

Megválasztott tiszviselők

Előjáró: H. Meyer-Bartsch

Jegyző: A. Wiegner

Szegényszentár vezető: J. Weber (németeknek), Nagy Gy. (magyaroknak)

Választmány: Kelemen I., Fábri M., H. Meyer-Bartsch, J. Polder, Péter Gy.

19. Magyar Egyesület (Budapest, 1911. november 22-26.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó bizottság: G. W. Schubert, J. Christoffers, F. Kessel, H. Bös, Kiss L., Ösz B. M., Zeiner A.

Kinevező bizottság: L. R. Conrad, J. Wolfgarten, Lovas K.

Hitelesítő bizottság: H. F. Schubert, M. Botyánszky, Tóthéy J.

Közép-magyar Egyesület

Előjáró: J. F. Huenergardt

Jegyző: A. Zeiner

Könyvtárak vezetője: Tokos G.

Választmány: J. F. Huenergardt, J. Christoffers, M. Botyánszky, Lovas K., W. F. Koch

Nyugat-magyar Misszióterület

Előjáró: R. Cuniz

Jegyző: Lufovszky L.

Választmány: R. Cuniz, J. Murbach, G. Bachhalter

Észak-magyar Misszióterület

Előjáró: F. Kessel

Választmány: F. Kessel, Gajdos A., Semjén (Semjén) F.

20. Tisza-Száva Misszióterület (Nagykikinda, 1912. július 5-7.)

Előjáró: R. Schilling

Titkár: M. Ludwig (Ludwig)

Kolportőzvezető: J. Weber

Választmány: R. Schilling, W. Herbert, C. Willwerth, R. Molnár, S. Eremiő

21. Duna Unió (Budapest, 1912. július 7-15.)

A konferencia albizottságai

Határozathozó Bizottság: G. Dail, F. A. Lister, H. Bös, C. Mitter, Kelemen I., R. P. Paulin, J. Ansbach

Hitelesítő Bizottság: L. R. Conrad, J. G. Oblander, H. Meyer-Bartsch

Kinevező Bizottság: H. F. Schubert, R. Cuniz, R. Schilling, W. Schaffer, F. Kessel, A. Langhoff, J. Christoffers

Megválasztott tiszviselők

Unió előjárója: J. F. Huenergardt

Jegyző: *F. A. Dörner*
Könyvvédelési vezetője: *E. Braun*
Helyettes pénztáros: *W. Koch*
Ellenőr: *G. Weyach*
Unióbizottság: *J. F. Huenergardt, E. Braun, O. Lüpke, W. Koch, F. Kessel, R. Schilling, R. Cunitz, W. Schäfer, K. Mötzner*

Észak-magyar Misszióterület

Előjáró: *F. Kessel*
Jegyző: *Ösz B. M.*
Választmány: *F. Kessel, J. Holtsch, Szemjén F.*

Nyugat-magyar Misszióterület

Előjáró: *R. Cunitz*
Jegyző: *Lutowsky L.*
Választmány: *R. Cunitz, J. Murbach, Bachtaller G.*

Tisza-Száva Misszióterület

Előjáró: *R. Schilling*
Jegyző: *M. Lutenig*
Választmány: *R. Schilling, W. Herbert, C. Willwerth, R. Molnár, S. Eremid*

Adria

Előjáró: *W. Schäfer*

Román Misszióterület

Előjáró: *J. F. Huenergardt*
Jegyző: *St. Demetrescu (Dimitrescu)*
Választmány: *J. F. Huenergardt, J. Christoffels, R. P. Paulini, I. Danile, G. Krüger*

Bulgária

Előjáró: *K. Muzer*
Jegyző: *St. Konstantinoff*
Választmány: *K. Mötzner, D. Varsano (Warsano), I. Petthoff*

22. Közép-magyar Egyesület (Budapest, 1912. július 7-15.)

A konferencia albizottságai

Határozati bizottság: *J. G. Obländer, Furling, Tolos G., Lovas K., Ambros, Tóth J. és Tusa J.*
Hitelesítő bizottság: *G. Dail, H. Meyer-Bartsch, Ösz B. M.*
Kinevező bizottság: *H. F. Schubert, Móczar D., O. Gassmann*

Megválasztott tisztségviselők

Elnök: *J. F. Huenergardt*
Jegyző: *Bethlen J. (Bethlen, Bethlen, Bethlen)*
Szombatiskola és traktát egyesület jegyzője: *F. A. Dörner*
Választmány: *J. F. Huenergardt, F. A. Dörner, M. Botyanszky, Móczar D., P. Indricu*

23. Román Misszióterület (Ploiești, 1912. október 24-7)

A konferencia albizottságai

Határozati bizottság: *R. P. Paulini, C. Popescu, A. Seebriet, Danic (Danic), J. Christoffels, H. Bös*
Kinevező bizottság: *H. Meyer-Bartsch, I. Manu, H. Albulescu*
Hitelesítő bizottság: *H. F. Schubert, J. F. Huenergardt, St. Negvita*

Megválasztott tisztségviselők

Előjáró: *J. F. Huenergardt*
Jegyző: *St. Demetrescu*
Választmány: *J. F. Huenergardt, R. P. Paulini, J. Christoffels, G. Krüger, A. Danic*

24. Erdélyi Egyesület (Kolozsvár, 1912. október 30-november 2.)

A konferencia albizottságai

Határozati bizottság: *R. Schilling, H. Bös, Kelemen I., A. Wegener, M. Löwinger, Fabula M., Kotyar A.*
Kinevező bizottság: *H. F. Schubert, F. Kessel, M. Menning*
Hitelesítő bizottság: *J. F. Huenergardt, R. Cunitz, I. Schuster*

Megválasztott tisztségviselők

Előjáró: *H. Meyer-Bartsch*
Jegyző: *Zeiser Alf.*
Szombatiskola és traktát egyesület jegyzője: *A. Dörner*
Kolportőr vezető: *J. Weber*
Választmány: *H. Meyer-Bartsch, J. Murbach, K. Kreuzer, Fabula M., I. Pöldt*

25. Észak-magyar Misszióterület (Miskolc, 1913. január 3-5.)

26. Erdélyi Egyesület (Nagyszeben, 1913. november 6-9.)

A konferencia albizottságai

Határozati bizottság: *H. Bös, R. Cunitz, J. Murbach, A. Wegener, Zeiser A., H. U., J. Bauer, I. Pöldt*
Hitelesítő bizottság: *J. F. Huenergardt, G. Dail, Th. Kondert*
Kinevező bizottság: *J. F. Böttcher, I. Weber, P. Botca, Bereszkó I., Roth M.*
Számvevő bizottság: *A. Trückel, Th. Schuster, J. Schuster*

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: *H. Meyer-Bärsch*

Jegyző: *Zeiner Alf.*

Kolportörvezető: *W. Gemeinhart*

Szombatiskola- és misszióegyesület jegyzője: *F. A. Dörner*

Választmány: *H. Meyer-Bärsch, J. Marbach, Fabula M., Tokitt A., I. Bucuresti (Bukuresti, Bucuresti)*

27. Román Egyesület (Bukarest, 1913. november 13–16.)

A konferencia albizottságai

Határozati bizottság: *J. Christoffers, H. Bös, St. Demetrescu, R. U. J. Mateescu (Mateescu),*

A. Darie, H. Altulescu, I. Strescu

Kinevező bizottság: *J. F. Huerngardt, A. Seefried, Fr. Blacha, B. Teodorescu, A. Teodosiu*

Hitelesítő bizottság: *J. F. Bötcher, G. Dail, G. Krüger, I. Barbescu, T. Ionescu (Jonescu)*

Számvevő bizottság: *St. Negoita, M. Todoc, Al. Grănculescu, B. Braviano*

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: *R. P. Paulin*

Jegyző: *St. Demetrescu*

Választmány: *R. P. Paulin, J. Christoffers, G. Krüger, A. Darie, St. Negoita*

Kolportörvezető: *W. Gemeinhart*

28. Tisza-Száva Misszióterület (Temesvár, 1913. november 20–23.)

A konferencia albizottságai

Határozati bizottság: *H. Meyer-Bärsch, H. Bös, W. Herbert, I. Stene, Vladi*

Kinevező bizottság: *J. F. Huerngardt, Szalai (Sali), Rizaeki*

Hitelesítő bizottság: *J. F. Bötcher, G. Dail, L. Eremic*

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: *R. Schilling*

Jegyző: *M. Ludwig*

Választmány: *R. Schilling, W. Herbert, C. (K.) Willwerth, Dejko, Cseleketi (Cseleketi), I.*

Cukarov

29. Észak-magyar Misszióterület (Kassa, 1913. november 27–30.)

A konferencia albizottságai

Határozati bizottság: *E. Braun, Lutoszky L., Ósz B. M., Porcsin (Percsin) I., Gajdos A.*

Kinevező: *J. F. Huerngardt, Ploszkuvnyák I., Szentpéteri S.*

Hitelesítő: *J. F. Bötcher, Debreczeni S., Szabó I.*

Számvevő bizottság: *Szentpéteri S., Szemjén F., Debreczeni S., Porcsin I.*

Megválasztott tisztviselők

Előjáró: *F. Kessel*

Jegyző: *Bethlens J.*

Kolportörvezető: *E. Braun*

Választmány: *F. Kessel, Szemjén F., Debreczeni S., Porcsin I., Szentpéteri S.*

30. Duna Unió (Bizottsági ülés – Budapest, 1915. április 1–5.)

Duna Unió

Előjáró: *J. F. Huerngardt*

Jegyző: *M. Koch*

Választmány: *J. F. Huerngardt és a területi, misszióterületi vezetők és a hamburgi kiadó budapesti fiókjának a vezetője.*

Erdélyi Egyesület

Előjáró: *H. Meyer-Bärsch*

Jegyző: *H. Bauer*

Választmány: *H. Meyer-Bärsch, J. Marbach, A. Töckel, A. (I.) Bucuresti, Konyor I.*

Közép-magyar Egyesület

Előjáró: *J. F. Huerngardt*

Jegyző: *László D.*

Választmány: *J. F. Huerngardt, A. Minck, P. Indricu, Kerékgyáró B.*

Román Egyesület

Előjáró: *R. P. Paulin*

Jegyző: *P. Turturici (Turturici)*

Választmány: *R. P. Paulin, St. Demetrescu, A. Darie, G. Krüger, Nicolici (Nicolici)*

Észak-magyar Misszióterület

Előjáró: *J. F. Huerngardt (ideiglenesen)*

Jegyző: *M. Koch*

Választmány: *J. F. Huerngardt, Szemjén F., Bodisien (T)*

Nyugat-magyar Misszióterület

Előjáró: *F. A. Dörner*

Jegyző: *M. Koch*

Választmány: *F. A. Dörner, H. Farkas, P. Wenzel*

Tisza Misszióterület

Előjáró: *R. Schilling*

Jegyző: *M. Ludwig*

EGY AMERIKAI LEKÉSZ MAGYARORSZÁGI MISSZIÓJA

Választmány: *R. Schillinger, W. Herbert, C. Willwerth, Jovanović (Jovanovics, Jovanovits), Vasiljević (Vasziljevics, Vosiljevics, Wasziljevics)*

Száva Misszióterület

Előjáró: *R. Schillinger*

31. Duna Unió (Bizottsági ülés: Budapest, 1916. január 25–29.)

Duna Unió

Előjáró: *J. F. Huenergardi*

Jegyző: *M. Koch*

Választmány: *J. F. Huenergardi, egyesületi és misszióterület előjárók és M. Koch*

Erdélyi Egyesület

Előjáró: *H. Meyer-Bärtlshy*

Jegyző: *M. Koch*

Választmány: *H. Meyer-Bärtlshy, J. Murbach, A. Töckelt, I. Bucureș, Kotyor I.*

Közép-magyar Egyesület

Előjáró: *J. F. Huenergardi*

Jegyző: *László D.*

Választmány: *J. F. Huenergardi, C. Popescu, P. Indrico, M. Botlyánszky*

Román Egyesület

Előjáró: *R. P. Paulini*

Jegyző: *P. Turturică*

Választmány: *R. P. Paulini, Șt. Demetrescu, A. Darie, G. Krüger, Nicolici*

Észak-magyar Misszióterület

Előjáró: *A. Minck (ideiglenesen)*

Választmány: *A. Minck, Szemján S., Bodzsien*

Nyugat-magyar Misszióterület

Előjáró: *F. A. Dörner*

Választmány: *F. A. Dörner, W. Fürle, P. Wenzel*

Tisza Misszióterület

Előjáró: *R. Schillinger*

Jegyző: *M. Ludwig*

Választmány: *R. Schillinger, W. Herbert, C. Willwerth, Jovanović, Vasiljević*

Száva Misszióterület

Előjáró: *R. Schillinger*

Mellékletek

C) Hitelesített lelkészek, munkások, kolportőrök

1. Osztrák-Magyar és Balkán Misszióterület (Constanța, 1902. március 14–17.)

Felszentelt lelkész: *J. F. Huenergardi*

Utazó prédikátor: *A. Seefried*

Bibliamunkások: *W. J. Tentesch, A. Bileczky*

Bibliamunkások és könyvterjesztők: *F. Adomeit, N. Konstantinoff, Unk Gy. (G.)*

2. Magyar Misszióterület (Kolozsvár, 1903. február 8–12.)

Felszentelt lelkészek: *J. F. Huenergardi, L. Mathe*

Bibliamunkások: *P. Todor, Gyöngyösi P., Gáspár A., Kelemen I., Unk Gy.*

3. Magyar Misszióterület (Friedensau, 1903. július)

Felszentelt lelkész: *J. F. Huenergardi*

Utazó prédikátor: *K. A. Reifschneider*

Bibliamunkások: *P. Todor, Unk Gy., F. Adomeit, Kelemen I., Gáspár A.*

4. Magyar Misszióterület (Arad, 1903. november 4–8.)

Felszentelt lelkész: *J. F. Huenergardi, K. A. Reifschneider*

Utazó prédikátor: *K. A. Reifschneider*

Bibliamunkások: *F. Adomeit, P. Todor, Unk Gy., Kelemen I., Gáspár A.*

5. Magyar Misszióterület (Friedensau, 1904. július)

Felszentelt lelkész: *J. F. Huenergardi, K. A. Reifschneider*

Utazó prédikátor: *F. Adomeit*

Bibliamunkások: *P. Todor, Unk Gy., Gáspár A., Kelemen I., Nagy A.*

Próba könyvterjesztő: *Gyöngyösi P.*

6. Magyar Misszióterület (Budapest, 1904. december 1–4.)

Felszentelt lelkészek: *J. F. Huenergardi, K. A. Reifschneider*

Utazó prédikátor: *F. Adomeit*

Bibliamunkások: *P. Todor, Kelemen I., Nagy A., Róth A.*

Könyvterjesztő: *Gyöngyösi P.*

EGY AMERIKAI LEKÉSZ MAGYARORSZÁGI MISSZIÓJA

Bibliamunkások: *O. Gassmann, Ösz B. M., E. Lütge, Lutovszky L., F. Mateescu, Zeiner A., Zeiner Alf., Rácz I., H. Kraus, Nagy A.*
Betegápolók: *Zs. Botyánszky, E. Schöler*

18. Erdélyi Egyesület (Kolozsvár, 1911. november 15–19.)

Felkészített prédikátorok: *H. Meyer-Bärtzsch, Kelemen I.*
Utazó prédikátorok: *A. Wiegner, Krisán Gy.*
Bibliamunkások: *M. Löwinger*
Könyvtérjesztők: *Bereczky L., Bereczky A., Gálfi J., Farkas J., Czine G., Bartha S., Dániel Gy., Deák K., Dósa I., Szegedy S., Tamás J., Tamás A., Vitaris E., Gáspár A., J. Polder, M. Menning, J. Zilmann J., M. Krag, T. Schuster, A. Bauer*

19. Magyar Egyesület (Budapest, 1911. november 22–26.)

Közép-magyar Egyesület:
Felszentelt lelkészek: *J. F. Huernigard, J. Christoffers*
Utazó prédikátorok: *O. Gassmann, E. Lütge, F. Mateescu*
Bibliamunkások: *Ösz B. M., Zeiner A., Fülöp J., H. Kraus*
Állandó könyvtérjesztők: *Tóth J., Jurák M., Nagy A., Gajdos M., Czár A.*
Alkalmi könyvtérjesztők: *Magyar L., Burzón M., Bereczky J., Székely J., Nagy A., Székely L.*

Nyugat-magyar Misszióterület:
Felszentelt lelkész: *R. Cunic*
Utazó prédikátor: *J. Murbach, W. Radke, Lutovszky L.*
Bibliamunkások: *J. Mitz*
Állandó könyvtérjesztő: *Bachtaller G.*

Észak-magyar Misszióterület:
Felszentelt lelkész: *F. Kessel*
Utazó prédikátor: *W. Fierle*
Bibliamunkások: *Zs. Botyánszky, Nagy A., Ambrus J., A. Schlottner*
Alkalmi könyvtérjesztő: *Veréb K.*

20. Tisza-Száva Misszióterület (Nagykikinda, 1912. július 5–7.)

Felszentelt lelkészek: *R. Schilling, W. Herbert*
Utazó prédikátorok: *A. Močnik, A. Thomas, M. Ludewig*
Bibliamunkások: *P. Crainean, Rácz J., M. Jestić (Jestics, Jestić?), A. Lazic (Lasitz), H. Kraus*
Könyvtérjesztők: *C. Willwerth, F. Knab, R. Gehl, Simonov, C. Solmasan, I. Misa (Mísa), O. Vasiljević, M. Lotan (Loschan)*

Mellékletek

Alkalmi könyvtérjesztők: *R. Spasenović, L. Csukora, R. Moletín, N. Moletín, T. Moletín, S. (S.) Krdić (Krdith), S. (Sz.) Iecin, V. Prodanov, L. Sijačić (Sijaesics), Fr. Saduljev, Gh. Flaker, I. Labat, Székely L., Toth I., Velja*

21. Duna Unió (Budapest, 1912. július 7–15.)

Duna Unió
Felszentelt lelkész: *J. F. Huernigard*

Észak-magyar Misszióterület
Felszentelt lelkész: *F. Kessel*
Utazó prédikátor: *W. Fierle, Krisán Gy.*
Bibliamunkások: *Ösz B. M., Nagy A.*
Ápolók: *Ambrus J., A. Schlottner, M. Koch*

Nyugat-magyar Misszióterület
Felszentelt lelkész: *R. Cunic, J. Murbach*
Utazó prédikátor: *F. Radke, Lutovszky L.*
Bibliamunkások: *J. Mitz*
Könyvtérjesztők: *Bachtaller G., Mezes*

Tisza-Száva Misszióterület
Felszentelt lelkész: *R. Schilling, W. Herbert*
Utazó lelkész: *M. Ludewig, A. Močnik*
Bibliamunkások: *P. Crainean, Rácz J., M. Jestić (Jestics, Jestić?), A. Lazic (Lasitz), H. Kraus, A. Lazic*
Könyvtérjesztők: *C. Willwerth, F. Knab, Simonov, J. Solmasan, Vasiljević, I. Misa, R. Gehl, M. Lotan*

Adriai Misszióterület
Felszentelt lelkész: *W. Schöler*
Utazó prédikátor: *O. Korthaus*
Bibliamunkások: *J. Sotke, P. Hoffmann*

Római Misszióterület
Felszentelt lelkész: *J. Christoffers, R. P. Paulini, I. Mantu*
Utazó prédikátorok: *C. Popescu, St. Demetrescu*
Bibliamunkások és könyvtérjesztők: *I. Stănescu*

Bulgáriai Misszióterület:
Felszentelt lelkész: *C. Motter*
Utazó prédikátor: *A. Thomas*
Bibliamunkások: *St. Konstantinoff*

EGY AMERIKAI LEKÉSZ MAGYARORSZÁGI MISSZIÓJA

Közép-magyar Egyesület

Felszentelt lelkész: *F. A. Dörner*

Utazó prédikátorok: *O. Gassmann, E. Lüge, F. Mateescu*

Bibliamunkások: *P. Strecke, Zeiner A., Bethleny J., Fülöp J.*

Könyvterjesztők: *Tokos G., Töltésy J., Jurák M., Nagy Á., Gajdo M., Gyöngyösi P., Téglás J., Krizsolin Živko (Zsifko)*

Alkalmi könyvterjesztők: *Gyöngyösi M., Téglás E., Fricška (Freska) M., Orbán R., Szalai M.*

22. Román Misszióterület (Ploiești, 1912. október 24–?)

Felszentelt lelkészek: *J. Christoffers, R. P. Paulini, I. Mantu*

Utazó prédikátorok: *A. Seefried, Șt. Demetrescu, Fl. (C.) Popescu, F. Mateescu*

Bibliamunkás és könyvterjesztők: *I. Stănescu, I. Popescu*

23. Erdélyi Egyesület (Kolozsvár, 1912. október 30–november 2.)

Felszentelt lelkészek: *H. Meyer-Bärtlachy, J. Murbach, A. Wegener*

Utazó prédikátor: *M. Löwinger*

Bibliamunkások: *Zeiner A., H. Bauer*

Könyvterjesztők és bibliamunkások: *J. Weber, J. Polder*

Könyvterjesztők: *M. Menning, M. Krug, D. Roth (Ruht), Bereczky A., Bereczky I., Czire G.*

Alkalmi könyvterjesztők: *R. Schuller (Schuster), Salmann, S. Galter, R. Polder, Galter, Lukács*

G., Szegedi S., Schuller, Schenker

24. Észak-magyar Misszióterület (Miskolc, 1913. január 3–5.)

25. Erdélyi Egyesület (Nagyszeben, 1913. november 6–9.)

Felszentelt lelkészek: *H. Meyer-Bärtlachy, J. Murbach, A. Wegener*

Bibliamunkások: *Zeiner A., H. Bauer*

Bibliamunkás és könyvterjesztők: *J. Weber, J. Polder, B. Betea*

Ápolók: *A. Quatour, M. Lurzt*

Állandó könyvterjesztők: *Bereczky I., D. Roth*

Alkalmi könyvterjesztő: *R. Polder*

26. Román Egyesület (Bukarest, 1913. november 13–16.)

Felszentelt lelkészek: *R. P. Paulini, J. Christoffers, I. Mantu, Șt. Demetrescu*

Utazópredikátorok: *F. Mateescu, A. Seefried*

Bibliamunkás: *I. Rinea*

Bibliamunkás és könyvterjesztő: *I. Stănescu*

Könyvterjesztők: *A. Bartok, D. Grigorescu, S. Damian, I. Popescu, Al. Albulescu, N. Păduraru,*

D. Ursescu, E. Gelantes

27. Tisza-Száva Misszióterület (Temesvár, 1913. november 20–23.)

Felszentelt lelkészek: *R. Schillinger, W. Herbert*

Utazó prédikátorok: *A. Močnik, M. Jestić, M. Ludewig*

Bibliamunkások: *P. Streche, J. Stöhr, H. Kraus, Adria Missziföld részére: J. P. Hoffmann*

Könyvterjesztők: *Labbath, R. Gehl, R. Maletin, A. Kota*

Alkalmi könyvterjesztők: *Berner, Bizaczi (?), N. Moletin, Szalai, Solmorán, C. Willwerth,*

Vasiljević, Fitha (?), Diakonov, Berner, M. Lošan

28. Észak-magyar Misszióterület (Kassa, 1913. november 27–30.)

Felszentelt lelkész: *F. Kessel*

Utazó prédikátor: *Lutovszky L.*

Bibliamunkások: *Ösz B. M., Bethleny J., Nagy A., Lovas E.*

Betegápolók: *Ambrus J., A. Schlottnet, H. Holthus, B. Holthus*

Könyvterjesztők: *Nagy Gy., Mundraninec (Mundraninecz) J., Mundraninec (Mundraninecz) M.,*

Markoczi I., Papp A., Polgári S., Szentpéteri J., P. Sztanecz (Sztaranta, Sztarészti)

Alkalmi könyvterjesztők: *Csemák J., Debreczenyi S., Jánfy T., Porcsin I., Szabó I., Kroj (Kroly)*

L., R. Danielis

29. Duna Unió (Bizottsági ülés – Budapest, 1915. április 1–5.)

Erdélyi Egyesület

Felszentelt lelkészek: *H. Meyer-Bärtlachy, J. Murbach, A. Wegener*

Utazó prédikátor: *H. Bauer*

Bibliamunkás: *J. Polder*

Közép-magyar Egyesület

Felszentelt lelkészek: *J. Huenergardt, A. Minck, C. Popescu*

Utazó prédikátor: *A. Zeiner*

Bibliamunkások: *Ösz B. M., Fülöp J.*

Egyéb munkás: *László D.*

Román Egyesület

Felszentelt lelkészek: *R. P. Paulini, Șt. Demetrescu, I. Mantu*

Utazó prédikátor: *F. Mateescu*

Bibliamunkások: *I. Rinea, I. Rădulescu, I. Stănescu, P. Turturică*

Egyéb munkások: *M. (N.) Dumitrescu*

Észak-magyar Misszióterület:

Bibliamunkás: *Antal J.*

Egyéb bibliamunkások: *B. Holthus, H. Holthus, A. Schlottnet, K. Wellmann*

EGY AMERIKAI LEKÉSZ MAGYARORSZÁGI MISSZIÓJA

Nyugat-magyar Misszióterület

Felkentelt lelkes: F. A. Döner

Utazó prédikátor: W. Füle

Bibliamunkás: Nagy A.

Tisza Misszióterület

Felkentelt lelkesek: R. Schilling, P. Herbert, M. Ludwig, A. Mochn

Utazó prédikátor: P. Sireche

30. Duna Unió (Bizottsági ülés: Budapest, 1916. január 25–29.)

Erdélyi Egyesület

Felkentelt lelkesek: H. Meyer-Bürtschy, J. Morbach, A. Weyner

Bibliamunkás: J. Polder

Más munkás: Paks L.

Közép-magyar Egyesület

Felkentelt lelkesek: J. F. Huenergardt, C. Popescu

Bibliamunkások: Ösz. B. M., Fülöp J., László D., A. Gussmann

Más munkás: J. Friedrich

Román Egyesület

Felkentelt lelkesek: R. P. Paulin, St. Dumitrescu, I. Manna

Bibliamunkások: I. Rinea, I. Stănescu, P. Tututrică, I. Rădulescu, E. A. Seefried

Más munkás: N. Dumitrescu

Észak-magyar Misszióterület

Felkentelt lelkes: A. Minc

Bibliamunkás: Antal J.

Más munkások: A. Schlettner, B. Holthuis, K. Wellmann, S. Wellmann, E. Koepke (Köpe?), H. Holthuis

Nyugat-magyar Misszióterület

Felkentelt lelkes: F. A. Döner

Utazó prédikátor: W. Füle

Bibliamunkás: E. Lovass

Tisza Misszióterület

Felkentelt prédikátorok: R. Schilling, W. Herbert, M. Ludwig

Utazó prédikátor: P. Sireche

IX. VÁLOGATOTT IRODALOM

Adriányi Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. München, 1975, Aurora könyvek.

A hetedik napot ünneplő adventisták hitelvei. A 27 alapvető hitelv bibliai magyarázata. Budapest, 2002, Advent Kiadó

Bán Péter (szerkesztő): *Magyar történelmi fogalomtár*. Budapest, 1989, Gondolat.

Bellér Béla: *A magyarországi németek rövid története*. Budapest, 1981, Magvető Kiadó.

Bereczki Lajos (szerkesztő): *Krisztusért járva követségben. Tanulmányok a magyar baptista misszió 150 éves történetéből*. Budapest, 1996, Baptista Kiadó.

Chronik Friedensau. Von der Klappermühle zur Theologischen Hochschule 1899–1999. Hamburg, 1999, Theologische Hochschule Friedensau.

Conradi L. R.: *A jó angyalok szolgálata és az elbukottak ellenmunkája. Az eredetükre és sorsukra vonatkozó bibliai helyek megjelölésével*. Budapest, 1914, Vallásos Iratok Nemzetközi Kiadóhivatala.

Conradi L. R.: *A tiok felvedve vagy a hét pecsét feltörve*. Budapest, 1914, Vallásos Iratok Nemzetközi Kiadóhivatala.

Csizmadia Andor: *A magyar állam és az egyházak jogi kapcsolatainak kialakulása és gyakorlata a Horthy-korszakban*. Budapest, 1966, Akadémia Kiadó

Dąbrowski, Raymund Ladyslaw – Beach, Bert B. (szerkesztők): *Michael Belina Czechowski (1818–1876). Results of the historical symposium about his life and work held in Warsaw, Poland, May 17–23, 1976, commemorating the hundredth anniversary of his death*. Varsó, 1979, „Znak i Znasu” Publishing House.

Dán Róbert: *Az erdélyi szombatosok és Péchi Simon*. Budapest, 1987, Akadémiai Kiadó.

- Fazekas Csaba: *Kisegyházak és szektakérdés a Horthy-korszakban*. Budapest, 1996. Teljes Evangéliumi Diák- és Ifjúsági Szövetség – Szent Pál Akadémia. Látószög könyvek.
- Fejős Zoltán – Kállós Imola (szerkesztők): *Vallatársaság és népi kultúra a határainkon túl*. Budapest, 1990. Magyarországi kutató Intézet. (Magyarországi kutató könyvtára 2.)
- Gehann, Günther: *Predigt das Evangelium. Die Geschichte der Adventbewegung in Siebenbürgen (Österreich – Ungarn) und Rumänien von der Gründung der Gemeinschaft bis zum zweiten Weltkrieg*. Kolozsvár, 2001. Gehann Musikverlag Kludenbach.
- Gesztelyi Tamás (szerkesztő): *Egyházak és vallások a mai Magyarországon*. Budapest, 1991. Akadémiai Kiadó.
- Hanák Péter (főszerkesztő) – Mucsi Ferenc (szerkesztő): *Magyarország története (1890–1918)*. Budapest, 1978. Akadémiai Kiadó.
- Heinz, Daniel: *Church, State, and Religious Dissent. A History of Seventh-day Adventists in Austria, 1890–1975*. Frankfurt A. M., 1993. Peter Lang.
- Heinz, Daniel: *Die Anfänge der Adventbotschaft unter den Deutschen in Nordamerika. Advent-Echo*, 1980. október 15: 12. oldal
- Heinz, Daniel: *Ludwig Richard Conrad. Missionar, Evangelist und Organisator der Siebenten-Tags-Adventisten in Europa*. Frankfurt A. M., 1998. Peter Lang.
- Heinz, Hans: *Dogmatik. Glaubenslehren der Heiligen Schrift*. Bern, 1978. Europäisches Institut für Fernstudium.
- Hermann Egyed: *A katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig*. München, 1973. Aurora könyvek.
- Heussi, Karl: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, 2000. Osiris Kiadó – Teológiai Irodalmi Egyesület.
- Huenergardt, J. F. – Balázs Géza: *Kik az adventisták?* Rákospalota, 1922. Szerző kiadása.
- Huenergardt János F.: *A szeretet uralma*. Budapest, 1941. Gyarmati és Társa.
- Hunyadi László: *A világ vallásföldrajza. Vallástörténet és vallásföldrajz*. Budapest, 1995. Végeken Kiadó.
- Janssen, Susanne: *Vom Zarenreich in den amerikanischen Westen. Deutsche im Russland und Russlanddeutsche in den USA (1871–1928): Die polit-*

- ische, socio-ökonomische und kulturelle Adaption einer ethnischen Gruppe im Kontext zweier Staaten*. Münster, 1997. Lit Verlag.
- Kardos László – Szigeti Jenő: *Boldog emberek közössége. A magyarországi nazarénusok*. Budapest, 1988. Magvető Kiadó.
- Knight, George R.: *Es war nicht immer so. Die Entwicklung adventistischer Glaubensüberzeugungen*. Lüneburg, 2002. Advent-Verlag.
- Knight, George R.: *In Erwartung seines Kommens. Eine Kurzgeschichte der Siebenten-Tags-Adventisten*. Lüneburg, 1994. Advent-Verlag.
- Knight, George R.: *Millennial Fever and The End of The World. A Study of Millerite Adventism*. Boise (Idaho) – Oshawa (Ontario), 1993. Pacific Press Publishing Association.
- Koch, Fred C.: *The Volga German in Russia and the Americas, from 1763 to the Present*. London, 1984. The Pennsylvania State University Press.
- Kohn Sámuel: *A szombatosok. Történetük, dogmatikájuk és irodalmuk, különös tekintettel Péchy Simon főkanclerár életére és munkáira*. Budapest, 1889. Az Athenaeum R. Társulat könyvnyomdája.
- Kovács Endre (főszerkesztő) – Katus László (szerkesztő): *Magyarország története (1848–1890)*. Budapest, 1979. Akadémiai Kiadó.
- Kriege Ottó: *A methodizmus története*. Budapest, (1921?), Keresztyén Könyvesház.
- A magyar szent korona országainak 1900. évi népszámlálása 10*. Budapest, 1909. A Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal.
- Magyarországi Rendeletek Tára*. Budapest, 1901. Magyar Királyi Belügyminisztérium.
- Magyarországi Rendeletek Tára*. Budapest, 1903. Magyar Királyi Belügyminisztérium.
- Magyar Törvénytár 1894–1895. évi törvények*. Budapest, 1897. Franklin-Társulat.
- Maxwell, Mervyn C.: *Tell It to The World. The Story of Seventh-day Adventists*. Mountain View (California) – Omaha (Nebraska) – Oshawa (Ontario), 1976. Pacific Press Publishing Association.
- Moldován Gergely: *A magyarországi románok*. Budapest, 1913. Nemzetiségi Ismerető Könyvtár.
- Mueller, Konrad F.: *Die Frühgeschichte der Siebenten-Tags-Adventisten*. Berlin, 1995. Ers-Verlag.

- Neufeld, Don F. (szerkesztő) – Neuffer, Julia (helyettes szerkesztő) – Cottrell, Raymond F. – Mansell, Donald E. – Selivanoff, George A. (szerkesztő aszisztens) – van Dolson, Bobbie Jane – van Dolson, Leo R. (javított kiadás szerkesztői): *Seventh-Day Adventist Encyclopedia. 10–11. kötet.* Washington, D. C. – Hagerstown (MD). 1996, Review and Herald Publishing Association.
- Neugeboren Emil: *Az erdélyi szászok.* Budapest, 1913, Nemzetiségi Ismerető Könyvtár.
- Oliver, Barry David: *SDA Organizational Structure Past, Present and Future.* Berrien Spings (MI), 1989, Andrews University Press. (Seminary Doctoral Dissertation Series Volume XV.)
- Oosterwal, Gottfried: *Misszió egy megváltozott világban.* Budapest, 1982, H. N. Adventista Egyház.
- Padderatz, Gerhard: *Conradi und Hamburg. Die Anfänge der deutschen Adventgemeinde.* Hamburg, 1978, Saját kiadás.
- Patt, Jacob Michael: *The History of the Advent Movement in Germany.* Stanford University, 1958, Ph.D. disszertáció.
- Pfeiffer, Baldu Ed. – Träder, Lothar E. – Knight, George R.: *Die Adventisten und Hamburg. Von der Ortsgemeinde zur internationalen Bewegung.* Frankfurt A. M., 1992, Peter Lang Verlag.
- Pirigy István: *A magyarországi görög katolikusok története. II. kötet.* Nyíregyháza, 1990, Görög Katolikus Hittudományi Főiskola.
- Pukánszky Béla: *Erdélyi szászok és magyarok.* Pécs, 1943, Danubia.
- Sallett, Richard: *Russian German Settlements in the United States.* Fargo, 1974, North-Dakota Institute for Regional Studies.
- Stricker, Gerd (herausgeber): *Deutsche Geschichte im Osten Europas. Russland.* Berlin, 1997, Siedler Verlag.
- Szántó Konrád: *A katolikus egyház története. 2. kötet.* Budapest, 1988, Ecclesia.
- Szigeti Jenő: *Fejezetek a H. N. Adventista Egyház magyarországi történetéből.* Budapest, 1985, H. N. Adventista Egyház.
- Szigeti Jenő: *„És emlékezzél meg az útról ...” Tanulmányok a magyarországi szabadegyházak történetéből.* Budapest, 1981, Szabadegyházak Tanácsa.
- Vasváry Ödön: *Magyar Amerika.* Szeged, 1988, Somogyi Könyvtár.
- White, E. G.: *Gondolatok Krisztus hegyibeszédéről.* Budapest, 1914, Vallásos Íratok Nemzetközi Kiadóhivatala.

J. F. Huernergardt családjával Amerikába való visszatérése előtt, 1918. január 23-án

J. F. Huernergardt és felesége 1946-ban a Budapestre küldött segélycsomagokkal